

NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO

ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS No 4177

NOWA KODYFIKACJA PRAWA KARNEGO

Tom LXVII

Redakcja
Barbara Stańdo-Kawecka
Adam Kwieciński
Tomasz Kalisz

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Komitet Redakcyjny

prof. dr hab. Marek Bojarski (Polska), prof. Andrij Bojko (Ukraina),
prof. Philippe Bonfils (Francja), prof. Jurg Gerber (USA),
prof. dr hab. Jecek Giezek (Polska), prof. dr Otto Lagodny (Austria),
prof. dr Ingrid Mitgutsch (Austria), prof. dr Ineke Regina Pruin (Niemcy),
prof. dr Gintautas Sakalauskas (Litwa), prof. dr hab. Zofia Sienkiewicz (Polska),
prof. dr hab. Jerzy Skorupka (Polska), prof. dr hab. Piotr Stępiak (Polska),
prof. dr hab. Krzysztof Wójtowicz (Polska), prof. dr Inga Žalėnienė (Litwa)

Redaktor naczelny
Tomasz Kalisz

Sekretarz redakcji
Adam Kwicciński

© Autorzy, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
oraz Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.,
Wrocław 2023

ISSN 0239-6661 (AUWr)
ISSN 2084-5065 (NKPK)

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana
The printed version of this journal is primary to the online version

Czasopismo w wersji elektronicznej znajduje się na stronie <https://wuwr.pl/nkp/>
The journal is available online on the webpage <https://wuwr.pl/nkp/>

Czasopismo znajduje się w wykazie czasopism punktowanych MNiSW
The journal is listed on the Ministry of Science and Higher Education journals index

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.
pl. Uniwersytecki 15, 50-137 Wrocław
tel. 71 3752474, e-mail: wydawnictwo@uwr.edu.pl

Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.
pl. Uniwersytecki 15, 50-137 Wrocław
tel. 71 3752474, e-mail: sekretariat@wuwr.com.pl

Spis treści

BARBARA STAŃDO-KAWECKA, ADAM KWIECIŃSKI, TOMASZ KALISZ, Słowo wstępne	9
MAŁGORZATA SZWEJKOWSKA, Skazani na długoterminowe kary pozbawienia wolności bez dostępu do warunkowego przedterminowego zwolnienia . . .	11
JOANNA RAGLEWSKA, Wybrane problemy wykonywania kary sekwencyjnej . . .	29
BEATA BARAN-WESOŁOWSKA, Postępowanie dyscyplinarne wobec skazanych na karę pozbawienia wolności w perspektywie metastandardów sprawiedliwości proceduralnej	51
KRYSTYNA SZCZECHOWICZ, Przymusowe leczenie skazanych uzależnionych na tle regulacji art. 117 k.k.w. — zagadnienia wybrane	65
KATARZYNA LIŻYŃSKA, Skutki prawne faktycznego niewykonywania przez skazanego kary ograniczenia wolności	83
ANNA PŁOŃSKA, Umożnienie postępowania wykonawczego w sprawach o wykroczenia	105
STANISŁAW HOC, Szpiegostwo w znowelizowanym Kodeksie karnym	119
ADAM KWIECIŃSKI, ALEKSANDRA POLAK-KRUSZYK, Prawo osadzonych do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego — uwagi na tle najnowszych rozstrzygnięć Europejskiego Trybunału Praw Człowieka	145
KAMILA MROZEK, Klasyfikacja skazanych na karę pozbawienia wolności. Wskazówki interpretacyjne wydawania (procesu konstruowania) decyzji komisji penitencjarnej	165

Contents

BARBARA STAŃDO-KAWECKA, ADAM KWIECIŃSKI, TOMASZ KALISZ, Foreword	9
MALGORZATA SZWEJKOWSKA, Convicted persons with long prison sentences without access to parole	11
JOANNA RAGLEWSKA, Selected issues of executing sequential penalties	29
BEATA BARAN-WESOŁOWSKA, Disciplinary proceedings against prisoners in the perspective of meta-standards of procedural justice	51
KRYSTYNA SZCZECHOWICZ, Compulsory treatment of addicted prisoners against the background of Article 117 of the Executive Penal Code: Selected issues	65
KATARZYNA LIŻYŃSKA, Legal consequences of the convicted person's failure to serve the sentence of restriction of liberty	83
ANNA PŁOŃSKA, Discontinuation of enforcement proceedings in petty offense cases	105
STANISŁAW HOC, Espionage in the amended Criminal Code	119
ADAM KWIECIŃSKI, ALEKSANDRA POLAK-KRUSZYK, Prisoners' right to respect for private and family life: Conclusions based on the latest judgements of the European Court of Human Rights	145
KAMILA MROZEK, Classification of persons sentenced to imprisonment: Interpretative guidelines for the issuing (and the process of constructing) decisions of the penitentiary commission	165

Słowo wstępne

Prawo karne podlega nieustannym zmianom — być może ich tempo, a zwłaszcza kierunek mogą budzić wątpliwości, jednakże są one faktem, który stanowi istotny czynnik w dyskusji naukowej. Konieczność kontroli ryzyka to działania skierowane na jednostkę, ale także próba oddziaływania na całe społeczeństwo. Jednym z głównych obowiązków nowoczesnego państwa jest kontrola przestępczości — zadanie to jest tym bardziej wyraźne, że stary paradygmat mówiący o możliwości zapewnienia pełnego bezpieczeństwa obywateli zastępowany jest aktualnie koncepcją ukierunkowanej kontroli ryzyka.

Jaka jest w tej dyskusji o współczesnym świecie i jego problemach rola nauki? Wypełniając misję edukacyjną i badawczą, musi ona także aktywnie uczestniczyć w kształtowaniu instytucji społecznych. Jako naukowiec bowiem nie stanowimy enklawy wyjętej z otoczenia, lecz musimy pełnić jedną z kluczowych misji, jaką jest kształtowanie społeczeństwa wiedzy, a także odgrywanie roli kulturotwórczej. Nasz głos w dyskusji o współczesnym świecie musi być motywowany poszukiwaniem prawdy, przekazywaniem wiedzy i pielęgnowaniem kultury — chodzi o wpływ na kształtowanie ludzi o otwartych umysłach, akceptujących różnorodność, tolerancję. Nade wszystko jednak naszym zadaniem jest prowadzenie badań naukowych i publicznego dyskursu w sposób wolny, pełny i otwarty.

Niniejszy tom to kontynuacja dyskusji nad problemami prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego, polityki karnej i polityki kryminalnej. Opracowania tu zebrane z pewnością będą lekturą ważną — głosem znaczącego grona pracowników nauki i studentów oraz praktyków. Świadczy o tym wiele faktów. Opracowania publikowane w Nowej Kodyfikacji Prawa Karnego od wielu lat są często przywoływane przez znamienitych autorów, cytowane w pracach naukowych i opracowaniach

eksperckich, sięgają do nich także praktycy, którzy wykorzystują je do rozwiązywania konkretnych problemów.

redaktorzy tomu
prof. dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka
dr hab. prof. UW r Adam Kwieciński
dr hab. prof. UW r Tomasz Kalisz

Skazani na długoterminowe kary pozbawienia wolności bez dostępu do warunkowego przedterminowego zwolnienia

MAŁGORZATA SZWEJKOWSKA

ORCID: 0000-0003-3714-4860

Wydział Nauk Społecznych

Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie

Abstrakt

Dożywotnie pozbawienie wolności bez prawa ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest instytucją powszechnie występującą w systemach prawnych. Pogląd, że oddziaływania resocjalizacyjne prowadzone w warunkach więziennych są pozbawione naukowych podstaw i należy je zakwestionować, indukował niemal natychmiast dyskusję na temat potrzeby zaostrzenia kursu polityki kryminalnej. Argumenty w niej podnoszone zostały uproszczone i szeroko wykorzystane w ówczesnej debacie politycznej. Nie ma wątpliwości, że motywy uzasadniające represyjne, odwetowe kształtowanie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności zyskują większą aprobatę opinii publicznej niż te, w świetle których podstawowym celem kary powinno być stworzenie podczas odbywania kary warunków do poprawy skazanego.

Słowa kluczowe: dożywotnie pozbawienie wolności, resocjalizacja, warunkowe zwolnienie

Dożywotnie pozbawienie wolności bez prawa ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie nie jest instytucją powszechnie występującą w systemach prawnych, nie ma też długiej historii, bowiem początki

jej stosowania przypadają na lata siedemdziesiąte ubiegłego wieku, gdy w Stanach Zjednoczonych przetoczyła się fala krytyki skierowanej przeciwko resocjalizacyjnemu wymiarowi kary izolacyjnej. Jak wiadomo, Robert Martinson w swoim słynnym raporcie pod tytułem *What works* wieścił „śmierć resocjalizacji”¹. Pogląd, że oddziaływania resocjalizacyjne prowadzone w warunkach więziennych są pozbawione naukowych podstaw i należy je zakwestionować, indukował niemal natychmiast dyskusję na temat potrzeby zaostrzenia kursu polityki kryminalnej. Argumenty w niej podnoszone zostały uproszczone i szeroko wykorzystane w ówczesnej debacie politycznej. Nie ma wątpliwości, że motywy uzasadniające represyjne, odwetowe kształtowanie sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności zyskują większą aprobatę opinii publicznej niż te, w świetle których podstawowym celem kary powinno być stworzenie podczas jej odbywania warunków do poprawy skazanego.

W represyjne założenia polityki izolowania, a przez to „unieszkodliwiania”² skazanych wpisuje się postulat pozbawiania skazanych szansy na opuszczenie warunków izolacji penitencjarnej właśnie między innymi poprzez wprowadzenie regulacji wyłączających (*de iure* lub *de facto*) ich prawo do ubiegania się o dobrodziejstwo warunkowego przedterminowego zwolnienia. Tego rodzaju rozwiązania czynią jednak aktualnym pytanie o ich zgodność z zasadą humanitaryzmu, na której od czasów oświecenia opierają się współczesne systemy prawa karnego. Humanitaryzm odrzuca wszelkie przejawy opresji, tak fizycznej, jak i psychicznej, jako elementów stosowania i wykonywania kary, akcentując dolegliwość karania jako konieczność wyrządzenia dolegliwości adekwatnej do danego przypadku. Nakazuje ochraniać godność każdego skazanego, w szczególności na długoterminowe kary pozbawienia wolności, jako wartość nadrzędną i gwarantować „prawo do nadziei” (chodzi o nadzieję skazanego na powrót na wolność i możliwość zwolnienia z zakładu karnego)³. Nakaz

¹ Sformułowanie to nawiązuje do myśli niemieckiego filozofa XIX wieku Fryderyka Nietzschego, który ogłosił śmierć Boga w aforyzmie zatytułowanym *Więźniowie*. Należy przyznać, że kategoryczne stwierdzenie Martinsona odcisnęło piętno na filozofii kary równie mocno co pogląd Nietzschego na współczesnym pojmowaniu świata.

² Z jęz. ang. *incapacitation*.

³ Por. np. wyrok ETPCz z dnia 3 lutego 2015 roku w sprawie Hutchinson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 57592/08 § 35.

humanitarnego traktowania osadzonych ma charakter bezwzględnie obowiązujący i nieuwzględniający żadnych wyjątków. Jest to norma o charakterze *ius cogens*, której stosowanie nie jest zależne od woli państw i prowadzonej przez nie polityki kryminalnej.

Początkowo pojęcie humanitaryzmu odzwierciedlało w istocie konieczność położenia kresu barbarzyństwu kary, która w epokach przed oświeceniem postrzegana była jako kwintesencja sprawiedliwego odwetu, wprawdzie zarezerwowanego już tylko dla aparatu państwowego, niemniej jednak brutalnego widowiska, schlebającego gustom pospółstwa i zaspokajającego także pierwotne instynkty. Nie można zapominać, że widowisko to służyło także innym, leżącym poza funkcjami kary potrzebom społecznym. Krwawe spektakle, podczas których skazanego pozbawiano życia lub poddawano karom mutilacyjnym, sprzyjały integrowaniu się społeczeństwa, stanowiąc przy tym niezbyt wyrafinowaną formę rozrywki dla znudzonego i żądnego sensacji tłumu. W tym ostatnim aspekcie publiczne egzekwowania kary stanowiło w jakimś sensie kontynuację starożytnych igrzysk. Konsekwencje takiego postrzegania leżących poza prawem karnym celów wykonywania kary jako czynnika integracyjnego, budującego poczucie wspólnoty także w wymiarze ponadnarodowym (z uwagi na swój uniwersalny, przynajmniej w danym regionie geograficznym, charakter), a przy tym elementu urozmaicenia i niewyszukanej atrakcji, odczuwalne są także współcześnie. Założenia polityki państwa odnoszące się do problematyki wymiaru kar mają na uwadze ich szeroki rezonans społeczny i starają się odpowiadać nastrojom społecznym, budowanym na podstawie powszechnie występujących stereotypów w myśleniu i postrzeganiu kary kryminalnej. Te stereotypy odbiegają od wyników badań naukowych odnoszących się do skutecznego i sprawiedliwego wymiaru kary. To nie zasady wymiaru kary i założenia przyświecające funkcji kary oddziałują na społeczeństwo, lecz powszechne, utrwalone przez tradycję schematyczne i sztywne „zbiorowe” myślenie o karze kształtuje jej stosowanie i wykonywanie.

Motywami wskazywanymi przez Ministerstwo przy kolejnych projektach nowelizacji ustaw w kierunku zaostrzenia odpowiedzialności karnej są: potrzeba skutecznego zwalczania najpoważniejszej przestępczości oraz ochrona wartości identyfikowanych jako szczególnie ważne dla społeczeństwa. Tym samym jako podlegające ochronie nie muszą być

wskazywane wartości ustrojowe, na których opiera się Konstytucja RP. Pomimo konkluzji wynikającej z historii systemów penitencjarnych, że sama surowość represji karnoprawnej nie wystarcza do osiągnięcia celu w postaci efektywnego radzenia sobie z przestępczością, w uporczywy sposób forsowane są kolejne zmiany pod hasłami populizmu penalnego. W oczywisty sposób rządzący zapewniają sobie przyrost poparcia społecznego, którego nie można byłoby spodziewać się w przypadku odwołania się do wyników badań naukowych i wniosków płynących z doświadczeń związanych z praktycznym aspektem stosowania i wykonywania kar izolacyjnych. Takie stanowisko osób odpowiedzialnych za kreowanie polityki kryminalnej nie powstało jednak bez przyczyny. Od lat podnosi się w doktrynie, że ustawodawca w Kodeksie karnym oraz Kodeksie karnym wykonawczym z 1997 roku ostrożnie odwołuje się do prewencji indywidualnej, zawierającej przecież element wychowania sprawcy przestępstwa celem przywrócenia go społeczeństwu. Niezwykle powściągliwy jest także przy posługiwaniu się terminem „resocjalizacja”⁴. Ten sceptycyzm nie może pozostać niezauważony w społeczeństwie, w przypadku gdy w debacie publicznej problem wychowawczej funkcji kary w zasadzie się nie pojawia.

W Europie tymczasem występują systemy prawne, na przykład we Włoszech, gdzie odwołanie się do idei resocjalizacji występuje nie tylko w ustawodawstwie zwykłym, ale także w ustawie zasadniczej, statuując proces resocjalizacji jako integralny aspekt odbywania kary pozbawienia wolności, nadrzędny wobec innych celów kary pozbawienia wolności⁵. Wprawdzie nie uchroniło to ustawodawcy włoskiego od niekonsekwencji, bowiem wprowadził on w ustawie karno-wykonawczej, o której będzie jeszcze mowa w tym opracowaniu, rozwiązanie pozbawiające wybrane kategorie skazanych prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie, jednak mimo wszystko nadanie resocjalizacji rangi normy konstytucyjnej musi zostać ocenione jako wyjątkowo odważne

⁴ M. Muskała, *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016, s. 19.

⁵ Artykuł 27 ust. 3 Konstytucji Republiki Włoch z dnia 22 grudnia 1947 roku, www.prefettura.it/FILES/AllegatiPag/1187/Costituzione_ENG.pdf (dostęp: 5.04.2023). W jego treści wskazuje się, że „[żadna] kara nie może polegać na nieludzkim traktowaniu, zaś jej celem musi być resocjalizacja skazanego” (przeł. M.S.).

i pozostające w opozycji do dominujących w innych państwach względów na ochronę społeczną i odstraszającą rolę kary kryminalnej.

Instytucje związane z poddaniem sprawcy próbie

Instytucje probacyjne opierają się na zasadzie prymatu prewencji indywidualnej nad innymi dyrektywami sądowego wymiaru kary w postaci celów sprawiedliwościowych czy w zakresie odnoszącym się do społecznego oddziaływania kary. W przypadku tej instytucji dyrektywa prewencji indywidualnej bierze górę nad pozostałymi sądowego wymiaru kary⁶. Wyznaczenie okresu próby i towarzyszących jej obowiązków ma w założeniu wpływać na kształtowanie społecznie pożądaných postaw sprawców. W rezultacie powinni oni uświadomić sobie społeczną naganność przestępstwa, którego się dopuścili, oraz wykazać się w czasie próby odpowiednim stopniem odpowiedzialności. Wymaga to wykształcenia u osoby poddanej próbie przekonania, że dotychczasowa linia postępowania przejawiająca się w lekceważeniu norm prawa oraz reguł życia społecznego była błędna, oraz motywacji do zmiany. Osobowość skazanego, wyznawany system wartości oraz postawy nie pozostają niezienne od czasu popełnienia czynu — mogą ewoluować w trakcie odbywania kary lub okresie próby, odzwierciedlając zachodzący proces resocjalizacji, pod warunkiem, że sprawca będzie pragnął takiej zmiany. W procesie motywacyjnym szczególną rolę odgrywa nadzieja, która stanowi szczególnie czynnik inicjujący i dynamizujący ludzkie zachowania, ukierunkowując aktywność na aspekty postrzegane jako szczególnie ważne przez człowieka. Nadzieja jest definiowana najczęściej jako przekonanie osobiste, że otrzyma się jakieś istotne dla danej osoby dobro w przyszłości⁷. Dobrodziejstwo probacji opiera się właśnie na nadziei po obu stronach postępowania sądowego w tym przedmiocie — sądu, że sprawca, któremu go udzielono, zmieni swój system wartości, postaw, a w konsekwencji — zachowanie, zaś

⁶ G. Łabuda, *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.

⁷ B. Gawda, *Struktura pojęcia „nadzieja” i jego różnicowanie*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin — Polonia*” 31, 2018, nr 4, s. 66 i przywołana tam literatura.

u sprawcy, że negatywne dolegliwe skazanie bądź ukaranie jednak nie nastąpi i nie dozna on bolesnych i uciążliwych deprywacji.

W ostatnich latach jednak nie ulega wątpliwości, że optyka postrzegania instytucji probacyjnych przez Ministerstwo Sprawiedliwości znacząco się zmienia, czego dobitnym wyrazem jest stałe wzmacnianie funkcji ochronnej prawa karnego kosztem prewencji. Proces ten postępuje na tyle, że wśród ogólnych dyrektyw wymiaru kary pozbawienia wolności nie będzie już funkcji wychowawczej⁸, co oznacza dalszą marginalizację koncepcji resocjalizacji skazanych.

Tymczasem od czasów oświecenia dostrzega się, że reakcja karna nie jest prostą odpowiedzią na przestępstwo jako pewne zdarzenie historyczne, ale powinna zawierać w sobie element ukierunkowany na przyszłość, tj. zapobiegać ponownemu popełnieniu czynu zabronionego przez sprawcę. Prewencja indywidualna musi opierać się na założeniu, że sprawca poddany próbie charakteryzuje się pewnym pozytywnym potencjałem do zmiany.

Już od dawna nie traktuje się tej dyrektywy jako prostego odstraszenia⁹, lecz wychowywanie¹⁰ ukierunkowane na osiągnięcie celu w postaci nienaruszania w przyszłości przez sprawcę porządku prawnego. Ocena podmiotowa czynu w kontekście społecznej szkodliwości uwzględnia sposób działania sprawcy, wskazujący — wraz z motywacją czynu — na stopień nasilenia złej woli sprawcy względem norm prawnych, a więc i prawdopodobieństwo ponownego zagrożenia przezeń społeczeństwu czy jednostce¹¹. Dla prawidłowego określenia prognozy kryminologicznej nie wystarczy samo odwołanie się do trybu życia sprawcy przed i po popełnieniu czynu zabronionego, i jego warunków osobistych czy rodzinnych takich jak więzi w rodzinie, kontaktów towarzyskich czy relacji

⁸ Artykuł 53 § 1 Kodeksu karnego w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 15 lit. a ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.

⁹ Jakkolwiek można odnaleźć orzeczenia, które odwołują się przy pojęciu prewencji indywidualnej do funkcji odstraszałającej kary, por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa, 489/21, Lex nr 3397948.

¹⁰ Por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa 489/21, Lex nr 3397948.

¹¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2019 roku, II AKa 24/19, Lex nr 2719366.

zawodowych. Nie ulega wątpliwości, że pewne mankamenty osobowości sprawcy, jego demoralizacja, prezentowane postawy społeczne mogą się manifestować w popełnionym przez niego czynie, a poprzez to stanowić czynniki prognostyczne dotyczące jego zachowania w przyszłości (stopień zagrożenia dla porządku prawnego).

Obowiązek identyfikowania tych okoliczności dotyczących sprawcy czynu zabronionego (jego zasobów), które wskazują na zdolność poprawy oraz wprowadzanie mechanizmów inicjowania lub wzmacniania owych czynników „naprawczych”, stanowi istotę humanitaryzmu w prawie karnym. Jest to obowiązek, któremu trudno sprostać, wymaga bowiem podejścia zindywidualizowanego i dostosowanego do konkretnej osoby będącej adresatem skorelowanego z obowiązkiem organów wymiaru sprawiedliwości uprawnienia do stworzenia możliwości „poprawy”.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie polega na rezygnacji z kontynuowania wykonywania orzeczonej kary pozbawienia wolności i dalszego pobytu skazanego w zakładzie karnym przed upływem końcowego terminu jej wykonywania, jaki wynika z wyroku sądu. Funkcją warunkowego przedterminowego zwolnienia jest przyspieszenie i ułatwienie osobie, która z powodu popełnienia przestępstwa znalazła się w izolacji penitencjarnej, readaptacji społecznej, jeżeli istnieje co do niej pozytywna prognoza kryminologiczna¹². Tym samym kara izolacyjna spełniająca cel ochrony społecznej może być wykonywana, dopóki ów cel izolacyjno-zabezpieczający jest aktualny. Kara pozbawienia wolności nie może wykraczać poza określone prawem cele, poza ich granicami staje się bezprawna¹³.

Kara pozbawienia wolności bez prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia

Egzemplifikacją schematycznego podejścia do celów i funkcji karania, o czym była już mowa, jest wprowadzona do Kodeksu karnego zmiana polegająca na możliwości pozbawienia skazanego przez sąd — w oznaczonych

¹² V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.

¹³ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 160.

wypadkach, o których mowa w art. 77 § 3 i § 4 k.k.¹⁴ — prawa do ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności. Jest to wprawdzie rozwiązanie fakultatywne, a nie narzucony sądom obowiązek prawny, jednakże fakultatywność orzekania zakazu warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary dożywotniego pozbawienia wolności niewiele zmienia w kontekście samej istoty tej regulacji. Orzekając niniejszy zakaz, sąd pozbawi skazanego prawa do oddziaływań wychowawczych, bowiem nie będzie już w zasadzie podstaw prawnych do tego, aby ta grupa skazanych mogła w przyszłości funkcjonować w warunkach wolnościowych¹⁵. Bez względu na pewne kontrowersje w zakresie znaczenia, jakie przypisać należy pojęciu „resocjalizacja”, oznacza ono przecież stosowanie takich metod, technik i środków oddziaływania, które umożliwią skazanemu w warunkach życia poza izolacją penitencjarną zgodne z prawem funkcjonowanie jako pełnoprawnego członka społeczeństwa. W analizowanym przypadku dojdzie do wyłączenia tej kategorii skazanych spod oddziaływań resocjalizacyjnych, bowiem będą one bezcelowe w konsekwencji orzeczenia sądu do trwałego i pełnego wykluczenia ze społeczeństwa. Nie można w kontekście tych osadzonych mówić zatem o humanitarnym sposobie wykonywania wobec nich kary. Przepis art. 3 k.k. oraz art. 4 § 1 k.k.w. jako emanacja konstytucyjnej zasady z art. 41 ust. 4 Konstytucji RP w oczywisty sposób pozostaje w kolizji z wprowadzonymi do Kodeksu karnego unormowaniami art. 77 § 3 i 4 k.k.

Pokusa wprowadzania takich represyjnych rozwiązań dotknęła nie tylko polskiego ustawodawcę — analogiczne rozwiązanie przyjęto

¹⁴ W brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 25 lit. a ustawy z dnia 7 lipca 2022 roku, Dz.U. poz. 2600.

¹⁵ Ewentualnie skazany będzie mógł ubiegać się o skorzystanie wobec niego przez prezydenta RP z prawa łaski, na podstawie art. 139 Konstytucji RP. Jak słusznie zauważa P. Czarny: „Zgodnie z orzecznictwem ETPCz instytucja ulaskawienia (jeśli prawo krajowe nie wskazuje przesłanek jego zastosowania i nie wymaga to uzasadnienia) nie oznacza, że kara dożywotniego pozbawienia wolności nie jest sprzeczna z art. 3 Europejskiej konwencji praw człowieka. Skazanie na taką karę jest zgodne z Konwencją wówczas, gdy skazany ma możliwość uruchomienia procedury badania potrzeby dalszego wykonania kary, która może spowodować jej zmianę, skrócenie lub warunkowe zwolnienie. Sama instytucja ulaskawienia (gdy występują wskazane wcześniej założenia) nie pozwala zaś skazanemu ustalić, co musi uczynić, aby zasługiwać na przedterminowe zwolnienie” (P. Czarny, *Komentarz do art. 139 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021).

choćby w prawie karnym wykonawczym włoskim. Zgodnie z art. 4-bis § 1 ustawy karnej wykonawczej z dnia 26 lipca 1975 roku¹⁶ do niedawna od dobrodziejstwa warunkowego przedterminowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności byli wyłączeni sprawcy, którzy nie podjęli współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, a orzeczono wobec nich prawomocnie karę bezwzględną za przestępstwa: terrorystyczne, w tym akty terroryzmu międzynarodowego, zamachy przeciwko porządkowi demokratycznemu polegające na użyciu przemocy; przestępstwa udziału w zorganizowanej grupie lub związku, także o zasięgu międzynarodowym (tak zwane przestępstwa mafijne z art. 416-bis włoskiego Kodeksu karnego)¹⁷, przestępstwa przeciwko wyborom popełniane na tle powiązań polityczno-mafijnych (art. 416-ter włoskiego Kodeksu karnego), handel ludźmi (art. 600, 601, 602 włoskiego Kodeksu karnego), wykorzystywanie seksualne małoletnich, utrwalanie pornografii z udziałem małoletnich oraz przestępstwa okołoprostytucyjne z udziałem małoletnich (art. 600-bis, art. 600-ter włoskiego Kodeksu karnego), zgwałcenie zbiorowe (art. 609-octies włoskiego Kodeksu karnego), wzięcie zakładnika (art. 630 włoskiego Kodeksu karnego), przemyt papierosów w zorganizowanej grupie lub związku (art. 291-quater dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 43 z 1975 roku), zorganizowane przestępstwa narkotykowe (art. 74 dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 309 z 1990 roku), organizowanie nielegalnej imigracji oraz czerpanie z tego korzyści (art. 12 dekretu Prezydenta Republiki Włoch nr 286 z 1998 roku).

Wyłączenie prawa do przedterminowego zwolnienia w stosunku do wymienionych skazanych nie znajdowało jednak zastosowania do tych sprawców, którzy także już po skazaniu podjęli współpracę z organami ścigania w celu udaremnienia przestępstw przez zorganizowane grupy lub związki przestępne, których byli członkami, i doprowadzenia do odpowiedzialności pozostałych ich członków, albo przekazali informacje decydujące dla poczynienia ustaleń faktycznych umożliwiających identyfikację lub zatrzymanie sprawców przestępstw (art. 58-ter włoskiej ustawy

¹⁶ *Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure private e limitative della libertà* nr 354 z dnia 26 lipca 1975 roku, *Gazzetta Ufficiale* nr 212 z dnia 9 sierpnia 1975 roku ze zm.

¹⁷ Ustawa Kodeks karny (*Codice Penale*) z dnia 19 października 1930 roku, nr 1398, *Gazzetta Ufficiale* nr 251 z dnia 26 października 1930 roku ze zm.

karnej wykonawczej). W świetle linii orzeczniczej włoskiego Sądu Konstytucyjnego¹⁸ współpraca z organami ścigania miała świadczyć o tym, że skazani, w tym na karę dożywotniego pozbawienia wolności, którzy ją podjęli, zerwali swoje dotychczasowe więzi ze światem przestępczym. To w konsekwencji uznawano powszechnie w orzecznictwie za istotny czynnik predykcyjny pozytywnej prognozy kryminologicznej¹⁹. Ustanie więzi przestępnej pomiędzy dotychczasowym członkiem grupy lub związku a tą grupą lub związkiem poprzez podjęcie współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości na zasadach art. 58-ter włoskiej ustawy karnej wykonawczej miało wskazywać, że stopień niebezpieczeństwa dla społeczeństwa, jakie przedstawiał sprawca, obniżył się lub niebezpieczeństwo to przestało wręcz istnieć. W przypadku nienawiązania współpracy z organami ścigania i niezerwania przestępczych powiązań powstawało nieusuwalne domniemanie prawne, w świetle którego skazany uznawany był za sprawcę niebezpiecznego²⁰. Bez względu przy tym, czy wykazywał w swoim zachowaniu rzeczywiste zaangażowanie i wkład w proces oddziaływań wychowawczych realizowanych wobec niego w izolacji penitencjarnej²¹. W konsekwencji wyłącznie wobec współpracującego skazanego aktualizowała się możliwość korzystania z instytucji prawnych, ulg w karze oraz warunkowego przedterminowego zwolnienia, u podstaw zastosowania których leży przecież zawsze warunek w postaci pozytywnego przebiegu procesu resocjalizacji skazanego²². Nadmienić przy tym trzeba, że sklasyfikowanie skazanego jako niebezpiecznego w związku z jego aktywnością w organizacjach typu mafijnego skutkuje umieszczeniem go w zakładach karnych dla niebezpiecznych²³, w których obowiązuje specjalny reżim odbywania kary opisany w rozdziale 41-bis ustawy karnej wykonawczej, mający na celu w szczególności ograniczenie więzi z członkami organizacji mafijnej tak wewnątrz jednostki, jak i poza jej murami.

¹⁸ W jęz. wł. *Corte Costituzionale*.

¹⁹ Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 306 z 1993 roku.

²⁰ W jęz. wł. *Ergastolo ostativo*.

²¹ D. Mauri, *A new technique for implementing ECtHR Judgments: Will it work?*, „The Italian Review of International and Comparative Law” 2021, nr 1, s. 362.

²² Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 273 z 2001 roku.

²³ W jęz. wł. *Carcere duro*.

W orzecznictwie włoskiego Sądu Konstytucyjnego konsekwentnie podkreślano — weryfikując zgodność analizowanego rozwiązania z art. 27 ust. 3²⁴ oraz art. 117 ust. 1 Konstytucji Republiki — że pozbawienie możliwości ubiegania się przez skazanych za przestępstwa z art. 4-bis § 1 włoskiego Kodeksu karnego (już wymienionego) nie ma charakteru bezwzględnego, bowiem w istocie to w gestii skazanego pozostaje wybór, czy z tej możliwości skorzysta. W każdym momencie skazany może podjąć współpracę z organami ścigania, warunkującą włączenie go w proces resocjalizacji, a to zaś stanowi istotny czynnik w ocenie stopnia społecznego niebezpieczeństwa, jakie sobą przedstawia. Sąd ten stanowczo podkreślał, że na żadne dobrodziejstwa nie zasługuje tylko ten skazany, który mając możliwość podjęcia współpracy z organami ścigania w warunkach opisanych w art. 58-ter ustawy karno-wykonawczej, tego jednak nie czyni. Skazany pozostaje tym, który decyduje o swoim dalszym losie, podejmując bądź nie ową współpracę²⁵.

Ta linia interpretacyjna uległa zmianie po wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz) z dnia 13 czerwca 2019 roku w sprawie *Marcello przeciwko Włochy*, gdy Trybunał uznał przedmiotowe rozwiązanie uzależniające wykazanie postępów w resocjalizacji wyłącznie w formie podjęcia współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości przez skazanego, o którym mowa w art. 4-bis § 1 włoskiego Kodeksu karnego za naruszające art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka. Skazany, który nie podjął współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości, zdaniem Trybunału, nie miał możliwości wykazania przyczyn swojej decyzji, a nie zawsze motywowana jest ona naganną chęcią utrzymywania kontaktów w członkami zorganizowanej przestępczości. Jak zauważył Trybunał, przyczyną odmowy podjęcia współpracy przez skazanego mogła być na przykład obawa o bezpieczeństwo własne lub członków rodziny, tym samym nie zawsze taka postawa skazanego, który nie zdecydował się na współpracę, zasługuje na negatywną ocenę. Przepisy włoskiej ustawy karno-wykonawczej nie różnicowały jednak przyczyn odmowy podjęcia współpracy, a przez to wszystkich skazanych niepodjemujących współpracy należało traktować tak samo — bez względu na motywy, jakimi się przy odmowie kierowali. W ocenie Trybunału przy takim kształcie przepisów

²⁴ Prymat celu resocjalizacyjnego w procesie wykonywania kary.

²⁵ Wyrok Sądu Konstytucyjnego nr 135 z 2003 roku.

dochodziło do wykluczenia *de facto* skazanego niewspółpracującego z oddziaływań resocjalizacyjnych, a w konsekwencji — niedokonywanie okresowych postępów resocjalizacji, co oznaczało niemożność ubiegania się o warunkowe przedterminowe zwolnienie z kary pozbawienia wolności.

Włoski Sąd Konstytucyjny w sprawie 253/2019 zbadał ponownie konstytucyjność przywołanego powyżej przepisu i stwierdził niezgodność z Konstytucją Republiki Włoch w zakresie, w jakim nie zezwalał na udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanym za przestępstwa typu mafijnego, którzy nie podjęli współpracy z organami ścigania. W kolejnym orzeczeniu Sądu Konstytucyjnego nr 97 z 2021 roku stwierdzono, że normy prawne uzależniające udzielenie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanemu od podjęcia przez niego współpracy z organami wymiaru sprawiedliwości są sprzeczne z resocjalizacyjnym celem kary pozbawienia wolności. W efekcie tych rozstrzygnięć włoski ustawodawca znowelizował obowiązującą ustawę karną wykonawczą²⁶ w ten sposób, że każdy skazany, także na karę dożywotniego pozbawienia wolności, zachowuje prawo do ubiegania się o dobrodziejstwa związane ze złagodzeniem dolegliwości wykonywania kary (w szczególności o warunkowe przedterminowe zwolnienie), o ile wykonuje nałożone na niego obowiązki, naprawił szkodę wyrządzoną przestępstwem lub podjął o to starania. Przy podejmowaniu decyzji w tym przedmiocie sąd uwzględnia między innymi sposób zachowania się skazanego podczas odbywania kary, który powinien wykazywać się zaangażowaniem w proces resocjalizacji, oraz złożenie deklaracji zerwania więzi (także pośrednich) ze związkami mafijnymi lub grupą, których był członkiem.

Orzecznictwo ETPCz dotyczące kary pozbawienia wolności orzeczonej bez prawa do warunkowego przedterminowego zwolnienia

W orzecznictwie ETPCz podkreśla się, że każde państwo ma obowiązek zapewnić oddziaływania resocjalizacyjne skazanym na karę

²⁶ Dekretem (*decreto — legge*) z dnia 31 października 2022 roku nr 162, Gazzetta Ufficiale — Serie generale nr 255 z dnia 31 października 2022 roku ze zm., Gazzetta Ufficiale nr 304 z dnia 30 grudnia 2022 roku.

pozbawienia wolności, bez względu na czas trwania kary. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na dysonans, jaki występuje w tym przedmiocie pomiędzy stanowiskiem ETPCz a orzecznictwem krajowym, w świetle którego kary długoterminowe, takie jak 25 lat pozbawienia wolności oraz dożywotnie pozbawienie wolności, mają charakter wyłącznie eliminacyjno-ochronny²⁷.

Problematyka dopuszczalności takiego ukształtowania wymiaru kary pozbawienia wolności, wykluczającego ubieganie się przez skazanego o warunkowe przedterminowe zwolnienie, było obecne w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. W sprawie *Vinter i in. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*²⁸ Trybunał przesądził, że rozwiązanie to jest sprzeczne z zasadą humanitaryzmu z art. 3 Konwencji o ochronie praw człowieka. Zdaniem Trybunału niesprzeczne z nakazem humanitarnego traktowania skazanych jest tylko takie ukształtowanie kary dożywotniego pozbawienia wolności, które polega na okresowej ewaluacji skazanego odnośnie do stopnia niebezpieczeństwa, jakie przedstawia dla porządku publicznego. Władze krajowe powinny zatem w każdym przypadku dokonywać oceny zmiany w zachowaniu i postawie skazanego (postępów w resocjalizacji lub ich braku), które stanowiłyby podstawę do kontynuowania procesu wykonywania kary lub wskazywałyby na konieczność zwolnienia skazanego, bowiem nie stanowi on już zagrożenia dla bezpieczeństwa i porządku publicznego.

ETPCz w swoim orzecznictwie konsekwentnie podkreśla znaczenie resocjalizacji jako nieodłącznego aspektu wykonywania każdej kary pozbawienia wolności, także tej długoterminowej i dożywotniej. Resocjalizacja postrzegana jest przez Trybunał jako przemyślana i adekwatna propozycja dla każdego skazanego, której efektem finalnym ma być

²⁷ Por. na przykład wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 stycznia 2022 roku, II AKa 316/21, Lex nr 3329715; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2021 roku, II AKa 118/20, Lex nr 3147959; wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 lutego 2019 roku, II AKa 10/19, Lex nr 2637251; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 31 stycznia 2021 roku, II AKa 183/18, Lex nr 2767499; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 listopada 2018 roku, II AKa 175/18, Lex nr 2630446; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 kwietnia 2017 roku, II AKa 2317648.

²⁸ Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie *Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, skargi nr 66069/09, 130/10, 3896/10, § 119.

zintegrowanie społeczne skazanego. Oczywiście jest, że państwo zobligowane — w ocenie Trybunału — do zapewnienia każdemu osadzonemu takiej oferty reintegracyjnej nie odpowiada jednak za skutek (to jest: osiągnięcie tego celu), ale za działanie z należytą starannością. Obowiązek ten pociąga za sobą takie ukształtowanie systemów odbywania kar długoterminowych, w tym dożywotniego pozbawienia wolności, które są zgodne z tym celem i umożliwiają osadzonym dokonywanie postępu w readaptacji społecznej²⁹. Podejmowanie działań resocjalizacyjnych stanowi sedno zasady humanitaryzmu, ta zaś — samą istotę Konwencji o ochronie praw człowieka³⁰. Humanitaryzm karania w pierwszej kolejności wymaga, aby każdy skazany, bez względu na rodzaj kary pozbawienia wolności, został poddany procesowi resocjalizacji — nie ma jednak ta zasada zawsze charakteru nadrzędnego. ETPCz dopuszcza bowiem na podstawie art. 5 Konwencji prymat celu izolacyjno-zabezpieczającego, o ile prawne domniemanie zagrożenia dla społeczeństwa może zostać obalone (domniemanie wrzuszalne). Ochrona praw człowieka w zakresie wynikającym z art. 5 Konwencji oznacza, że pozbawienie wolności na podstawie i w zgodności z prawem krajowym opiera się o wyważenie względów, z jednej strony, na ochronę wolności osobistej jednostki od arbitralnych rozstrzygnięć władzy państwowej, z drugiej zaś — interesu społeczeństwa³¹.

Trybunał podkreśla, że wymierzenie i wykonywanie kary długoterminowej lub dożywotniej pozbawienia wolności wobec skazanego dorosłego za popełnienie najpoważniejszych zbrodni, takich jak zabójstwo, nie stanowi samo w sobie naruszenia Konwencji o ochronie praw człowieka. W tym kontekście jednakże istotne jest, czy kara dożywotniego pozbawienia wolności może zostać *de facto* lub *de iure* zredukowana (art. 3 Konwencji dotyczy tylko tych rozwiązań karnoprawnych, które spełniają wymóg redukowalności wymiaru kary). Jeżeli wymóg redukowalności jest spełniony, kara tak ukształtowana spełnia kryteria art. 3 Konwencji. Aby ustalić, czy wymóg redukowalności jest spełniony, Trybunał ustala, czy skazany ma zapewnioną możliwość, przy spełnieniu warunków prawem oznaczonych, ubiegania się o przedterminowe zwolnienie z reszty

²⁹ Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 2021 roku w sprawie Ivan Karpenko przeciwko Ukrainie, skarga nr 45397/13.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ T. Sroka, *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021, s. 240.

kary. Gdy prawo krajowe zapewnia możliwość okresowej oceny celowości dalszego utrzymywania skazanego w izolacji penitencjarnej, wówczas nie można przyjąć, że dochodzi do nieludzkiego lub poniżającego traktowania. W orzecznictwie ETPCz wielokrotnie podkreślano, że osoba skazana na karę dożywotniego pozbawienia wolności ma prawo wiedzieć, przy rozpoczęciu wykonywania kary, co musi zrobić, żeby możliwe stało się rozpatrzenie możliwości jej zwolnienia, włącznie z tym, kiedy zostanie dokonana ocena odbywania przez nią kary lub kiedy o to będzie mogła się ubiegać³². W ocenie Trybunału za sprzeczne z duchem i literą Konwencji należy uznać przypadki, gdy pozbawienie osoby wolności nie będzie miało na celu jej resocjalizacji i pozbawi się ją nadziei na możliwość odzyskania wolności w przeszłości.

Uprawnienie do warunkowego zwolnienia z kary pozbawienia wolności, w ocenie Trybunału, stwarza podstawę prawną do okresowej ewaluacji postępów skazanego w procesie resocjalizacji oraz stopnia zagrożenia, które przedstawia on dla społeczeństwa. Wykluczenie tego prawa oznacza obowiązywanie nieusuwalnego domniemania prawnego, że skazany stanowi trwałe i nieusuwalne niebezpieczeństwo dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, a tym samym proces resocjalizacji nie będzie wobec niego prowadzony, albowiem apriorycznie zakłada się jego nieskuteczność.

Trybunał wyjaśnił, że wyłączenie „prawa do nadziei” skazanych odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności może nastąpić nie tylko wprost poprzez pozbawienie skazanego prawa do ubiegania się o skrócenie okresu wykonywania kary, ale także za sprawą takiego ukształtowania warunków do ubiegania się o to dobrodzieństwo, które w określonej sytuacji faktycznej wyłącza to uprawnienie. Musi istnieć szansa na wcześniejsze zakończenie jej odbywania, o ile pozytywnie zostanie oceniony postęp w jego resocjalizacji. Nie można zatem wykluczyć żadnej kategorii skazanych z udziału w oddziaływaniach resocjalizacyjnych.

Z orzecznictwa ETPCz wynika, że wzgląd na humanitarny charakter kary kryminalnej oznacza, że u podstaw jej orzeczenia legły łącznie względy represyjne, prewencyjne, ochronne oraz związane z resocjalizacją

³² Por. np. wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, § 119–122; analogicznie wyrok ETPCz z dnia 20 maja 2014 roku w sprawie László Magyar przeciwko Węgry, skarga nr 73593/10, § 47, 48–49, 53.

sprawcy. Żaden z powyższych celów nie może zostać wykluczony w procesie stosowania oraz wykonywania kary pozbawienia wolności. W ocenie Trybunału wymaga tego poszanowanie godności ludzkiej skazanego³³.

Podsumowanie

Funkcja ochronna prawa karnego realizowana jest najczęściej poprzez długoterminowe utrzymywanie sprawców w izolacji penitencjarnej, bez względu na ogromne koszty ekonomiczno-społeczne takiego rozwiązania. Zawsze powstaje przy tym pytanie, w jaki sposób pogodzić nakaz ochronnego działania prawa karnego z zasadą humanitaryzmu, która jest naczelną zasadą prawa karnego. Jak wskazuje prof. Andrzej Zoll, naczelne zasady prawa to zasady, które w świetle poglądów judykatury i doktryny zostały uznane za ważniejsze niż inne. Tworzą one bowiem podwaliny danej gałęzi prawa, wyznaczając granice, których przekroczyć nie wolno. Pozostałe normy prawne muszą mieścić się w ramach zakreślonych przez zasady naczelne. Jeżeli ten system granic staje się nieszczerły, gdy poszczególne normy nie są spójne z naczelnymi, fundamentalnymi zasadami, dochodzi do mniej lub bardziej dynamicznego upadku demokratycznego systemu, który musi się opierać konsekwentnie o przepisy prawa spójne i odpowiadające sprawiedliwości społecznej. Testu szczelności systemu nie spełniają rozwiązania prawne stanowiące podstawę do wyłączenia podstawowego prawa każdego skazanego, czyli prawa do reintegracji społecznej. Innymi słowy — nie ma humanitarnej kary pozbawienia wolności, jeśli wykluczona zostanie *de facto* lub *de iure* odbywania resocjalizacja skazanego.

Wykaz aktów prawnych

Codice Penale z dnia 19 października 1930 roku, nr 1398, *Gaetzta Ufficiale* nr 251 z dnia 26 października 1930 roku ze zm.

Decreto legislativo *Norme sull'ordinamento penitenziario e sulla esecuzione delle misure privative e limitative della libertà* nr 354 z dnia 26 lipca 1975 roku, *Gazzetta Ufficiale* nr 212 z dnia 9 sierpnia 1975 roku ze zm.

³³ Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

- Decreto legislativo *Testo unico delle disposizioni concernenti la disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione dello straniero* nr 286 z dnia 25 lipca 1998 roku, Gazzetta Ufficiale nr 191 z dnia 18 sierpnia 1998 roku. Suppl. Ordinario nr 139 ze zm.
- Decreto — legge z dnia 31 października 2022 nr 162, Gazzetta Ufficiale — Serie generale nr 255 z dnia 31 października 2022 roku ze zm., Gazzetta Ufficiale nr 304 z dnia 30 grudnia 2022 roku.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2022 r. poz. 2600.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 533 ze zm.

Bibliografia

- Czarny P., *Komentarz do art. 139 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2021.
- Gawda B., *Struktura pojęcia „nadzieja” i jego różnicowanie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin — Polonia” 31, 2018, nr 4.
- Kalisz T., *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010.
- Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.
- Łabuda G., *Komentarz do art. 77 Kodeksu karnego*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Mauri D., *A new technique for implementing ECtHR Judgments: Will it work?*, „The Italian Review of International and Comparative Law” 2021, nr 1.
- Muskała M., *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016.
- Sroka T., *Prewencyjne pozbawienie wolności*, Kraków 2021.

Orzecznictwo

- Wyrok ETPCz z dnia 9 lipca 2013 roku w sprawie Vinter i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skargi nr 66069/09, 130/10, 3896/10.
- Wyrok ETPCz z dnia 20 maja 2014 roku w sprawie László Magyar przeciwko Węgry, skarga nr 73593/10.
- Wyrok ETPCz z dnia 3 lutego 2015 roku w sprawie Hutchinson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 57592/08 § 35.
- Wyrok ETPCz z dnia 16 grudnia 2021 roku w sprawie Ivan Karpenko przeciwko Ukraina, skarga nr 45397/13.

Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 306 z 1993 roku.

Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Włoch nr 273 z 2001 roku.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 14 listopada 2018 roku, II AKa 175/18,
Lex nr 2630446.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 28 kwietnia 2017 roku, II AKa 2317648.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 31 stycznia 2021 roku, II AKa 183/18,
Lex nr 2767499.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2019 roku, II AKa 24/19,
Lex nr 2719366.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 27 stycznia 2022 roku, II AKa 316/21,
Lex nr 3329715.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 26 stycznia 2021 roku, II AKa 118/20,
Lex nr 3147959.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 13 lutego 2019 roku, II AKa 10/19,
Lex nr 2637251.

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 27 maja 2022 roku, II AKa, 489/21,
Lex nr 3397948.

Convicted persons with long prison sentences without access to parole

Abstract

Life imprisonment without the right to apply for conditional early release (parole) is not a common institution in many legal systems. The view that social rehabilitation measures carried out during incarceration are devoid of scientific grounds and should be questioned almost immediately induced a discussion on the need to tighten criminal policy. The arguments raised during its course were overly simplistic and widely used in the political debate of the time. There is no doubt that the motivations used to justify the repressive, retaliatory purpose imprisonment as a form of punishment generally gain greater public approval than those underline the fact the primary goal of prison sentences should be to create such conditions of the penalty should be to create conditions enabling the correction of the convict while serving the sentence.

Keywords: life imprisonment, social rehabilitation, parole

Wybrane problemy wykonywania kary sekwencyjnej

JOANNA RAGLEWSKA

ORCID: 0000-0002-3238-0197

Zakład Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego

Abstrakt

Artykuł przedstawia wybrane problemy związane z wykonaniem kary sekwencyjnej. Zaprezentowano w nim wyniki badań aktowych, które przybliżają praktykę stosowania instytucji. W konkluzji sformułowane zostały wnioski *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: kara sekwencyjna, kara mieszana, skazany, prawo karne wykonawcze

Konferencja naukowa *XXV lat od uchwalenia Kodeksu karnego wykonawczego*¹ stanowiła okazję do dyskusji na temat przyjętych przez ćwierć wieku rozwiązań prawnych oraz oceny ich funkcjonowania. Jednym z takich zagadnień, nad którymi warto się pochylić, jest kara sekwencyjna (mieszana) wprowadzona do porządku prawnego ustawą z dnia 20 lutego 2015 roku²

¹ Konferencja odbyła się 23 września 2022 roku na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego.

² Ustawa z 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396. W uzasadnieniu do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw (Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2393) wprowadzone rozwiązanie przedstawiono w następujący sposób: „Istotnym *novum* przewidzianym w projekcie jest instytucja kary mieszanej jako kombinowanej

poprzez dodanie do Kodeksu karnego³ art. 37b, polegająca na tym, że sąd w sprawie o występki zagrożony karą pozbawienia wolności, niezależnie od dolnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w ustawie za dany czyn, może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności do trzech miesięcy, a jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat — do sześciu miesięcy, oraz karę ograniczenia wolności do lat dwóch. Ustawodawca przewidział gradację oddziaływania na skazanego poprzez wprowadzenie kolejności wykonywania kar w ten sposób, że w pierwszej kolejności wykonuje się karę pozbawienia wolności (chyba że ustawa stanowi inaczej). W 2016 roku⁴ doprecyzowane zostało brzmienie przepisu przez dodanie zdania: „Przepisów art. 69–75 nie stosuje się”. Przywołana ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku zmieniła także Kodeks karny wykonawczy⁵, dodając art. 17a potwierdzający pierwszeństwo wykonania sekwencji kary pozbawienia wolności poprzez dopuszczenie na zasadzie wyjątku kierowania kary ograniczenia wolności w pierwszej kolejności tylko wówczas, gdy zachodzą przeszkody prawne do niezwłocznego wykonania kary pozbawienia wolności. W wypadku ustania tych przeszkód sąd niezależnie od tego, czy kara ograniczenia wolności została już w całości wykonana — zawiesza postępowanie wykonawcze dotyczące kary ograniczenia wolności i niezwłocznie kieruje do wykonania karę pozbawienia wolności.

W niniejszym opracowaniu zostały pominięte kwestie terminologiczne oraz rozważania dotyczące adekwatności nomenklatury stosowanej

formy represji prawnokarnej, która powinna być szczególnie atrakcyjna w przypadku poważniejszych występków”.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny, tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.

⁴ Ustawa z dnia 11 marca 2016 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2016 r., poz. 437, ustawodawca wyłączył stosowanie przepisów dotyczących warunkowego zawieszenia kary pozbawienia wolności na zasadach określonych w art. 69–75 k.k., jednak w literaturze pojawił się pogląd, że nic nie stoi na przeszkodzie warunkowego zawieszenia kary na zasadach przewidzianych w art. 60 § 3–5 k.k. (za: J. Majewski, *Komentarz do art. 37b k.k.*, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1. *Komentarz do art. 1–52 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, s. 750).

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku. Kodeks karny wykonawczy, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 53 ze zm.

w odniesieniu do kary orzeczonej na podstawie art. 37b k.k.⁶ Autorka koncentruje się na wybranych zagadnieniach związanych z funkcjonowaniem niniejszej instytucji w praktyce zilustrowanych badaniami własnymi, zaś w odniesieniu do omawianej instytucji będzie stosowane określenie „kara sekwencyjna”, a także — z uwagi na powszechność użycia — „kara mieszana”. Taką terminologią posłużył się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 13 maja 2021 roku⁷, w którym stwierdził, iż „instytucja z art. 37b k.k., określane w języku prawniczym jako kara sekwencyjna lub kara mieszana, w istocie składa się z dwóch kar orzeczanych kumulatywnie — kary pozbawienia wolności oraz kary ograniczenia wolności. Kara sekwencyjna lub mieszana nie zostały wymienione w katalogu kar w art. 32 k.k., zaś pozostają w nim kara pozbawienia wolności oraz kara ograniczenia wolności”.

Z uwagi na lakoniczność regulacji odnoszących się do kary sekwencyjnej (sprowadzającej się przede wszystkim do art. 37b k.k. i art. 17a k.k.w.)⁸ wskazówki dotyczące stosowania i wykonania tej instytucji znaleźć można w uzasadnieniu do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw (Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2393), literaturze oraz orzecznictwie. Możliwość wymierzenia kary sekwencyjnej została uzasadniona w następujący sposób:

W wielu sytuacjach wymierzenie krótkoterminowej kary izolacyjnej jest wystarczające dla osiągnięcia odpowiedniego oddziaływania w zakresie prewencji specjalnej, związanego z tą sankcją. Uzupełnieniem oddziaływania penalnego w takim wypadku mogłyby być kara ograniczenia wolności, która skierowana byłaby ku ugruntowaniu społecznie pożądanym zachowań skazanego, a jednocześnie pozbawiona byłaby tak silnego stygmatyzującego skutku⁹.

⁶ Zob. J. Raglewska, *Kary sekwencyjne orzeczone na podstawie art. 37b k.k. — wybrane problemy związane z ich wykonaniem*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019, s. 201 n., a także literatura tam przywołana.

⁷ Sygn. V KK 254/19, LEX nr 3169335.

⁸ Warto zwrócić uwagę także na treść art. 43 lb k.k.w. w odniesieniu do wykonywania sekwencji kary w systemie dozoru elektronicznego. Przepisy niniejszego rozdziału stosuje się także do skazanego, wobec którego orzeczono zastępczą karę pozbawienia wolności za przestępstwo, przestępstwo skarbowe lub karę pozbawienia wolności orzeczoną w warunkach, o których mowa w art. 37b lub w art. 87 § 2 k.k.

⁹ W uzasadnieniu do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny i niektórych innych ustaw (Sejm VII kadencji, druk sejmowy nr 2393, s. 12).

Wytlumaczenie celu stosowania kary mieszanej odnaleźć można także w słowach:

Sens konstrukcji sprowadza się do tego, że art. 37b k.k. wprowadza limit górnej granicy kary pozbawienia wolności orzekanej w systemie sekwencyjnym [...]. W ten sposób sprawca może liczyć na stosunkową krótką karę pozbawienia wolności, co „rekompensuje”, odbywając karę ograniczenia wolności [...]. W ten sposób stosowanie krótkoterminowych kar pozbawienia wolności staje się alternatywą dla warunkowego zawieszenia¹⁰.

Niewątpliwie orzeczenie kary mieszanej w konkretnej sprawie karnej jest uzależnione od uznania sądu. W postanowieniu z dnia 16 grudnia 2020 roku (II K 278/20) Sąd Najwyższy potwierdził, że zgodnie z treścią art. 37b k.k. nie ma żadnych wątpliwości, że jego zastosowanie należy do władzy uznaniowej sądu, dlatego brak zastosowania tego przepisu nie może być uznany za naruszenie prawa. „Zastosowanie kary mieszanej ma charakter w pełni fakultatywny i obliuguje sądy jedynie do rozważenia takiej możliwości w indywidualnym przypadku po przeprowadzeniu jego całościowej analizy”¹¹. Można odnieść wrażenie, że cel instytucji art. 37b k.k. stanowi „uwzględnienie interesu sprawcy oraz łagodzenie prawno-karnych konsekwencji popełnienia przestępstwa”¹². Nie zawsze jednak można twierdzić, że stosowanie instytucji jest łagodniejszym potraktowaniem sprawcy¹³.

Pojęcie „kara mieszana” niewątpliwie upowszechniło się w praktyce, kara wymierzana na podstawie art. 37b k.k. pojawia się pod taką nazwą w rocznikach statystycznych, statystykach sądów powszechnych. Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej za 2018 rok¹⁴ przedstawia „karę mieszaną” w danych: Tablica 32 (104). Dorośli skazani prawomocnie przez sądy powszechne za przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego

¹⁰ G. Łabuda, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 342 (teza 1 do komentarza do art. 37b k.k.).

¹¹ Sygn. II K 278/20, LEX nr 3301969.

¹² A. Jezusek, *Sekwencja kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności jako reakcja na popełnienie przestępstwa (art. 37b k.k.)*, „Państwo i Prawo” 5, 2017, s. 80.

¹³ *Ibidem*, s. 83.

¹⁴ *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2018, Wymiar sprawiedliwości, s. 178, tabl. 32 (104), <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018,2,18.html> (dostęp: 10.09.2022).

według rodzaju i wymiaru kary w kolejnych latach: w 2015 roku kara ta została orzeczona w 370 sprawach, w 2016 roku — w 3544, oraz w podobnej liczbie w 2017 roku: w 3233 sprawach. Pod tablicą znajduje się adnotacja do pojęcia „kara mieszana”, zgodnie z którą jest to kara „polegająca częściowo na pozbawieniu wolności, a częściowo na ograniczeniu wolności”¹⁵. Takie wyjaśnienie nie wydaje się adekwatne, gdyż nie oddaje sekwencyjności. „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” za rok 2021¹⁶ podaje także liczbę orzeczonych kar mieszanych w 2018 roku — w 3212 przypadkach. Z kolei „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2022¹⁷ dostarcza informacji między innymi (poza już przedstawionymi) za 2019 rok, w którym to kara sekwencyjna została orzeczona w 3137 sprawach. Zatem, pomijając rok 2015 (gdy nowa instytucja mogła zostać orzeczona w drugiej połowie roku), liczby orzekanych kar sekwencyjnych w kolejnych latach były zbliżone i oscyływały między 3000 i 3500.

W celu przybliżenia praktyki orzekania i wykonywania kar mieszanych przeprowadzone zostały badania aktowe, które miały na celu sprawdzić, za jakie występki były takie kary orzekane oraz jak modyfikowano wykonanie sekwencji kar (na przykład przez odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, zamiany formy obowiązku nałożonego przez sąd w ramach kary ograniczenia wolności). Badania zostały przeprowadzone w 2022 roku¹⁸ w Sądzie Rejonowym w Tarnowie oraz w Sądzie Okręgowym w Tarnowie, polegały na analizie akt spraw, w których orzeczona została kara sekwencyjna w 2020 roku. Wielu interesujących informacji dostarczyła analiza akt postępowań wykonawczych.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” 2021, s. 179, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2021,2,21.html> (dostęp: 20.09.2022).

¹⁷ „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2022, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2022,1,24.html> (dostęp: 20.09.2022).

¹⁸ Badania przeprowadzono 28 sierpnia oraz 16 września 2022 roku. Mają one charakter pilotażowy przed realizacją większego projektu obejmującego Apelację Krakowską. Z uwagi na małą liczbę spraw (dwa przypadki w badanym roku), w których orzeczono karę sekwencyjną przez sąd okręgowy, zostaną one skrótowo przedstawione w dalszej części tekstu.

W pierwszej kolejności ustalono, że zgodnie ze sprawozdaniami Sądu Rejonowego w Tarnowie oraz Sądu Okręgowego w Tarnowie sprawy, w których orzeczono karę mieszaną, występowały w badanym roku. Zgodnie z danymi zawartymi w *Sprawozdaniu Sądu Rejonowego w Tarnowie MS-S6r. Sprawozdanie w sprawie osób osadzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok*¹⁹ kara mieszana została ujęta w dziale 1.1. *Osądzeni według rodzajów przestępstw (z wyłączeniem Kodeksu karnego skarbowego)*. W badanym roku kara mieszana (tak została opisana w formularzu sprawozdania) była orzeczona w 23 sprawach (na 1398 skazanych ogółem przez sąd sprawozdawczy). Wymiar tej kary w 2020 roku przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Wymiar kary mieszanej według sprawozdania MS-S6r Sądu Rejonowego w Tarnowie za 2020 rok

Kara mieszana (23 przypadki), w tym:	
kara pozbawienia wolności:	
do trzech miesięcy:	15
do sześciu miesięcy:	8
kara ograniczenia wolności:	
do sześciu miesięcy	1
powyżej sześciu miesięcy do jednego roku	16
powyżej jednego roku do dwóch lat	6

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 1 pokazuje, że znacznie częściej orzekana była kara pozbawienia wolności w wymiarze do trzech miesięcy (15 spraw na 23) niż w wymiarze do sześciu miesięcy, ponadto najczęściej orzekano karę ograniczenia wolności w wymiarze powyżej sześciu miesięcy do jednego roku (w 16 sprawach). Najprawdopodobniej wynikało to z możliwości orzeczenia kary pozbawienia wolności w ramach sekwencji kar w większości przypadków do trzech miesięcy ze względu na wysokość górnej

¹⁹ *Sprawozdanie Sądu Rejonowego w Tarnowie MS-S6r. Sprawozdanie w sprawie osób osadzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok*, <https://www.tarnow.sr.gov.pl/download/sprawozdanie-w-sprawie-osob-osadzonych-w-pierwszej-instancji-wedlug-wlasciwosci-rzeczowej-1611744330.pdf> (dostęp: 13.09.2022).

granicy ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności za występki w badanych sprawach.

W omawianym sprawozdaniu w dziale 4a. „Ograniczenie wolności przy karze mieszanej” przedstawiono formy wykonania tej kary. W niemal wszystkich przypadkach (w 21 sprawach na 23) skazany miał wykonać obowiązek w postaci nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne (art. 34 § 1a pkt 1 k.k.), a w dwóch przypadkach — w formie potrącenia z wynagrodzenia za pracę (art. 34 § 1a pkt 4), dodatkowo w jednej sprawie nałożono na sprawcę obowiązki lub świadczenie pieniężne (art. 34 § 3 k.k.).

Dział 1.1. „Sprawozdania: Osądzeni według rodzajów przestępstw (z wyłączeniem Kodeksu karnego skarbowego)” zawierał także informacje na temat przestępstw, za których popełnienie w roku sprawozdawczym wymierzono karę mieszaną. Dane przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Rodzaje przestępstw według sprawozdania MS-S6r Sądu Rejonowego w Tarnowie za 2020 rok

Rodzaje przestępstw	Liczba przypadków (łącznie 21 ujętych w statystyce)
Art. 197 § 1 k.k. (zgwałcenie)	1
Art. 200 § 1 k.k. (seksualne wykorzystanie małoletniego)	1
Art. 202 § 3 k.k. (produkcja, utrwalenie lub sprowadzenie, przechowywanie lub posiadanie albo rozpowszechnianie lub prezentowanie treści pornograficznych z udziałem małoletniego albo treści pornograficznych związanych z prezentowaniem przemocy lub posługiwaniem się zwierzęciem)	1
Art. 207 § 1 k.k. (znęcanie się)	1
Art. 278 § 1 k.k. (kradzież)	3
Art. 279 k.k. (kradzież z włamaniem)	5
Art. 281 k.k. (kradzież rozbójnicza)	1
Art. 286 k.k. (oszustwo)	1
Z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii ²⁰	7

Źródło: opracowanie własne.

²⁰ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii, tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 2050 ze zm.

Rodzaje popełnionych przestępstw można podzielić na następujące kategorie: przestępstwa przeciwko mieniu, przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz pojedyncze przypadki łącznie ujęte w kategorii: inne (obejmującej jednostkowe przypadki). Największą grupę popełnionych przestępstw stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu (prawie 50%), około 30% — przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, oraz blisko 20% — kategoria „inne”.

Przedstawione powyżej dane pochodzące ze statystyki Sądu Rejonowego w Tarnowie za 2020 rok zawierały 23 przypadki orzeczenia kary mieszanej, jednak realnie możliwy był dostęp do 17 spraw z tego okresu. W sądzie nie było możliwości udostępnienia do badań akt wszystkich spraw ujętych w statystyce badań z uwagi na wypożyczanie ich do innych sądów, przesyłanie do archiwum, a także wizytacje przeprowadzane w sądzie. Należy zastrzec, że badania nie miały charakteru statystycznego, a jedynie przybliżały praktyczne problemy wykonania kar sekwencyjnych. Większość badanych akt była wielotomowa, zawierała akta sprawy głównej, wykonania kary pozbawienia wolności oraz wykonania kary ograniczenia wolności. Na teczkach znacznej części badanych spraw znajdowała się adnotacja „kara mieszana”. Badania zostały przeprowadzone w oparciu o kwestionariusz zawierający pytania dotyczące sprawcy i przebiegu procesu karnego (wiek, płeć, wykształcenie sprawcy, rodzaj popełnionego przestępstwa, zastosowanie art. 335 k.p.k., art. 387 k.p.k., wymiar kary, zatrzymanie lub tymczasowe aresztowanie, uprzednia karalność sprawcy / inne toczące się postępowania karne, apelacja) oraz w zakresie postępowania wykonawczego (odroczenie kary pozbawienia wolności, odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego, warunkowe zwolnienie, zamiana formy wykonywania kary ograniczenia wolności, odroczenie kary ograniczenia wolności, zarządzenie zastępczej kary pozbawienia wolności). Dalej zaprezentowane zostaną najważniejsze informacje uzyskane w trakcie analizy akt.

Najpierw przedstawiona zostanie krótka charakterystyka skazanych. I tak w badanej grupie było 16 mężczyzn i jedna kobieta. Wiek skazanych obrazuje tabela 3 zawierająca przedziały: od 20 do 29 lat, od 30 do 39 lat, od 40 do 49 lat oraz 50 lat i więcej.

Tabela 3. Wiek skazanych w badanych sprawach

Wiek	Liczba skazanych
20–29 lat	8
30–39 lat	5
40–49 lat	3
50 lat i więcej	1

Źródło: opracowanie własne.

Wśród skazanych największą grupę stanowili najmłodsi (przedział wiekowy 20–29 lat: osiem osób; z czego dwóch skazanych miało 20 lat, więc zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym byli młodocianymi) oraz trochę starszych (w wieku 30–39 lat: pięć osób), mniejszą grupę stanowili skazani w przedziale wiekowym 40–49 lat (trzy osoby), zaś do grupy wiekowej powyżej 50 lat zaliczała się tylko jedna osoba.

Szesnaścioro skazanych miało obywatelstwo polskie, a jeden — białoruskie. W części akt znajdowały się informacje o wykształceniu (przynajmniej trzech skazanych miało wykształcenie zawodowe, trzech — określone jako średnie, a jeden — podstawowe), w kilku aktach pojawiała się informacja o braku zawodu.

W badanych sprawach można było znaleźć informacje dotyczące rzeczywistego pobawienia wolności w postępowaniu karnym. W aż jedenastu sprawach sprawca był zatrzymany lub tymczasowo aresztowany. Tabela 4 przedstawia okres pozbawienia wolności na etapie postępowania karnego.

Tabela 4. Zatrzymanie / tymczasowe aresztowanie

Okres faktycznego pobawienia wolności	Liczba spraw
Zatrzymanie (jeden dzień – dwa dni)	6
Tymczasowe aresztowanie do jednego miesiąca	2
Tymczasowe aresztowanie do czterech miesięcy	1
Tymczasowe aresztowanie do pięciu miesięcy	1
Tymczasowe aresztowanie do sześciu miesięcy	1

Źródło: opracowanie własne.

We wskazanych 11 sprawach w większości miało miejsce zatrzymanie (sześć spraw), w dwóch zastosowano tymczasowe aresztowanie do jednego miesiąca, pozostałe kategorie odnoszące się do tymczasowego aresztowania (do czterech, pięciu i sześciu miesięcy) stanowiły pojedyncze przypadki. Rzeczywiste pobawienie wolności ma znaczenie w przypadku orzeczenia kary sekwencyjnej, gdyż sąd zalicza je na poczet odbytej kary. W skrajnych przypadkach może się okazać, że skazany po wyroku ma do wykonania jedynie karę ograniczenia wolności (a nawet jej część).

Interesujący jest fakt, że w aż 10 sprawach (na 17 ogółem) skazani byli wcześniej karani (rekordzistą był czterdziestoczteroletni mężczyzna, którego karta karna, zgodnie z wyciągiem z Krajowego Rejestru Karnego, zwieriała 24 pozycje), aż w połowie przypadków z tej grupy zostały potem wydane wyroki łączne, na mocy których skazani mieli wykonać jedynie kary pozbawienia wolności, w przedziale od 10 miesięcy do dwóch lat i 10 miesięcy.

W siedmiu sprawach prokurator złożył wnioski w trybie art. 335 k.p.k. o wydanie na posiedzeniu wyroku skazującego, natomiast w jednej sprawie — wniosek o wydanie wyroku skazującego na podstawie art. 387 k.p.k.

W czterech sprawach złożono wnioski o uzasadnienie wyroku, a następnie jedną apelację wniósł prokurator, jedną — oskarżony (a następnie ją cofnął), jedną obrońca i jedną oskarżyciel posiłkowy (co ciekawe, w wyniku złożonej apelacji sąd odwoławczy zmienił karę sekwencyjną w ten sposób, że karę pozbawienia wolności z sześciu miesięcy obniżył do trzech).

Zgodnie z art. 9 k.k.w. postępowanie wykonawcze wszczyna się bezwzględnie, gdy orzeczenie stało się wykonalne, w ramach wykonania kary sekwencyjnej sąd najpierw wzywał skazanego do stawienia się w wyznaczonym areszcie śledczym (sąd może także polecić doprowadzenie skazanego bez wezwania). W badanych sprawach skazani (ich obrońcy) korzystali z możliwości, jakie dają im przepisy Kodeksu karnego wykonawczego do składania wniosków modyfikujących postępowanie wykonawcze. Najczęściej składane były wnioski o udzielenie zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (art. 43 1a k.k.w.), miało to miejsce w siedmiu sprawach (w tylko jednej z nich sąd penitencjarny nie udzielił takiego zezwolenia, w tej samej sprawie złożono także wniosek o odroczenie kary

pozbawienia wolności, który nie został uwzględniony). Ponadto w jednej sprawie sąd pierwszej instancji odroczył wykonanie kary pozbawienia wolności. Instytucja odroczenia znalazła także zastosowanie na etapie wykonania sekwencji kary ograniczenia wolności w dwóch przypadkach. W żadnej z badanych spraw skazany nie został warunkowo zwolniony (nie składano takich wniosków). W jednej sprawie skazany złożył wniosek o zamianę kary pozbawienia wolności na prace społecznie użyteczne (z uwagi na brak takiej możliwości w przepisach wniosek nie mógł zostać przez sąd uwzględniony).

Tylko w jednej z badanych spraw kara mieszana została wykonana bez prowadzenia dodatkowych postępowań incydentalnych mających na celu modyfikowanie sposobu wykonania sekwencji kar. W sześciu sprawach skazani odbyli karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (czterech skazanych było wcześniej zatrzymanych lub tymczasowo aresztowanych). W sześciu z badanych spraw doszło do wydania (z uwagi na inne postępowania karne i wyroki) — wyroków łącznych. Sąd wydał trzy nakazy doprowadzenia do aresztu śledczego, względem jednego skazanego wydano ENA.

Przykładowo w sprawie nr 11 wyrok został wydany 20 maja 2020 roku (wymiar kary: pięć miesięcy kary pozbawienia wolności i sześć miesięcy kary ograniczenia wolności w wymiarze 32 godzin w stosunku miesięcznym). Sąd wezwał skazanego do odbycia kary pozbawienia wolności, wyznaczając termin na 12 sierpnia 2020 roku. Skazany złożył wniosek o zezwolenie na odbycie kary poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego (a następnie zażalenie na postanowienie o odmowie udzielenia zezwolenia) i o odroczenie kary pozbawienia wolności. Oba postępowania zakończyły się odmową zastosowania instytucji, o które wnioskował skazany. Następnie sąd wydał 2 grudnia 2020 roku nakaz doprowadzenia skazanego do aresztu śledczego. Faktycznie kara pozbawienia wolności została odbyta w całości 7 lipca 2021 roku, a kara ograniczenia wolności była wykonywana od marca 2022 roku.

Akta będące przedmiotem badań zawierały także informacje dotyczące wykonania kary ograniczenia wolności. Sąd orzekł karę ograniczenia wolności w formie pracy społecznie użytecznej najczęściej w wymiarze 24 lub 32 godzin w stosunku miesięcznym (wielokrotność ośmiu godzin). Niewątpliwie na proces wykonania kary wpłynęła pandemia COVID-19

(część pracodawców prosiła o nieprzysyłanie skazanych do pracy przez kilka miesięcy). Niektóre z badanych spraw dotyczyły postępowań, które jeszcze trwały, i skazani mieli do wykonania jeszcze część kary. W dwóch sprawach kara ograniczenia wolności wykonana była w formie potrącenia z wynagrodzenia. W jednej sprawie wykonanie kary zostało przekazane do innego sądu ze względu na właściwość miejscową. W dwóch sprawach kara ograniczenia wolności została odroczone, w czterech sprawach — ze względu na niewykonywanie obowiązku pracy — orzeczono zastępczą karę pobawienia wolności. W jednej sprawie skazany nie mógł wykonywać kary ograniczenia wolności, gdyż został osadzony w zakładzie karnym w innej sprawie. Do wykonania kar ograniczenia wolności w kilku sprawach nie doszło ze względu na wydanie wyroków łącznych zawierających jedynie karę pozbawienia wolności.

W kilku badanych sprawach znajdowały się uzasadnienia wyroku sądów pierwszej instancji — postanowień, które zostały wydane w postępowaniu wykonawczym, dlatego w celu zobrazowania możliwego sposobu wykonania kary sekwencyjnej poniżej przedstawiono ich fragmenty w trzech wybranych sprawach.

Sprawa nr 1 — skazany na sześć miesięcy pozbawienia wolności i dwa lata ograniczenia wolności z obowiązkiem wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 24 godzin w stosunku miesięcznym. Czyn polegał na tym, że oskarżony w krótkich odstępach czasu i w wykonaniu z góry powziętego zamiaru w celu osiągnięcia korzyści majątkowej bez uprawnień, po przełamaniu zabezpieczeń elektronicznych rachunku bankowego pokrzywdzonej, uzyskał informację o stanie środków, a następnie zmienił zapis danych informatycznych i dokonał przelewu środków pieniężnych na założone w tym celu rachunki (art. 279 § 1 k.k.). Oskarżony poddał się dobrowolnie karze, w ramach tymczasowego aresztowania odbył ponad połowę wymierzonej kary. Sąd, wymierzając karę, kierował się dyrektywami sądowego wymiaru kary (art. 53 k.k. i nast.). Fragmenty uzasadnienia wyroku brzmiały następująco:

Ze względu na górną granicę ustawowego zagrożenia przewidzianego za czyn przypisany oskarżonemu nie tylko możliwym, lecz także zasadnym stało się wymierzenie — przy zastosowaniu art. 37b k.k. — kary sześciu miesięcy pozbawienia wolności oraz kary dwóch lat pozbawienia wolności z obowiązkiem

wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 24 godzin w stosunku miesięcznym.

Za wysoki Sąd uznał stopień społecznej szkodliwości popełnionego czynu. Poprzez swoje zachowanie oskarżony godził bowiem w kilka prawnie chronionych dóbr [...], oskarżony działał umyślnie, w zamiarze bezpośrednim, w sposób przemyślany.

Jako okoliczność łagodzącą Sąd uwzględnił dotychczasową niekaralność oskarżonego, a także fakt, iż nie utrudniał on w żaden sposób postępowania, w szczególności przyznał się do popełnienia przestępstwa.

Orzeczona kara zrealizuje związane z nią cele w zakresie wychowawczym oraz zapobiegawczym, jak również przyczyni się do kształtowania prawidłowych postaw i zachowań w społeczeństwie.

W niniejsze sprawie skazany odbył karę pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Zezwolenie na odbycie kary w tej formie sąd penitencjarny uzasadnił w następujący sposób:

Nic zatem nie stoi na przeszkodzie, by zliberalizować warunki odbywania kary pozbawienia wolności poprzez wprowadzenie dozoru elektronicznego, bowiem tak wykonywana kara nadal będzie oddziaływać wychowawczo na skazanego, jak również będzie kształtować właściwe postawy społeczne. Brak również podstaw do przyjęcia, że skazany nie będzie przestrzegał rygorów związanych z wykonywaniem kary w tym systemie. W końcu nie można zapomnieć, że skazanemu do końca kary pozostał tak krótki czas, że nie może być mowy o jakimkolwiek oddziaływaniu resocjalizacyjnym w ramach izolacji więziennej.

Warto podkreślić, że „tak krótki czas”, zdaniem sądu, odnosił się do około trzech miesięcy kary pozbawienia wolności. Wykonanie kary ograniczenia wolności przekazano do innego właściwego miejscowo sądu.

Sprawa nr 2 — oskarżony swoim zachowaniem wyczerpał ciąg przestępstw z art. 286 § 1 k.k. (oszustwo), doprowadził do niekorzystnego rozporządzenia mieniem poprzez wprowadzenie w błąd odnośnie do swojej sytuacji finansowej pokrzywdzonych. Wcześniej był karany za podobne przestępstwa. Zła sytuacja majątkowa oskarżonego sprawiła, że nie był w stanie wywiązać się z zawieranych umów, w sprawie było kilkudziesięciu pokrzywdzonych. Sąd wymierzył karę sekwencyjną: cztery miesiące pozbawienia wolności oraz jeden rok i 10 miesięcy kary ograniczenia wolności polegającej na wykonywaniu nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Fragment uzasadnienia wyroku brzmiał:

Sąd wymierzył karę łączną czterech miesięcy pozbawienia wolności i jednego roku i 10 miesięcy ograniczenia wolności [...]. Sąd wziął pod uwagę przede wszystkim cele zapobiegawcze i wychowawcze, które ma osiągnąć w stosunku do oskarżonego, a także potrzeby w zakresie kształtowania świadomości prawnej społeczeństwa.

Skazany odbył karę pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego, a następnie złożył wniosek o zmianę formy wykonywania kary ograniczenia wolności. Sąd uzasadnił postanowienie w następujący sposób:

Skazany pracuje zawodowo, co powoduje, że wykonanie kary ograniczenia wolności w dotychczasowej formie jest dla niego uciążliwe. Sąd uznał, że mając na uwadze postawę skazanego, który pracuje, to dla uzyskania celów kary, czyli spowodowania, że skazany nie popełni ponownie czynu zabronionego, nie jest niezbędnym wykonanie wobec skazanego kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne i wystarczającym będzie wykonanie tej kary w formie potrącenia części wynagrodzenia za pracę. W ocenie Sądu wykonanie kary w tej formie przyniesie skutek resocjalizujący skazanego.

Skazany miał przekazywać 12% wynagrodzenia za pracę na rzecz Funduszu Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

Sprawa nr 3 — oskarżony za udział w obrocie środkami odurzającymi (art. 56 ust. 1 i 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii), wymierzona mu została kara sekwencyjna pięciu miesięcy pozbawienia wolności i jednego roku ograniczenia wolności z obowiązkiem nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 32 godzin w stosunku miesięcznym. Przedstawiono następujące fragmenty uzasadnienia wyroku:

Oskarżony poprzez uczestniczenie w obrocie środkami odurzającymi stwarzał istotne zagrożenie dla zdrowia i życia innych ludzi.

Mając na uwadze okoliczności (wiek i niekaralność) oraz zagrożenie karą od dwóch do 12 lat pozbawienia wolności, [...] zasadne stało się wymierzenie oskarżonemu przy zastosowaniu art. 37b k.k. kary mieszanej. Minimalna kara dwóch lat pozbawienia wolności przewidziana za to przestępstwo byłaby bowiem karą zbyt surową.

Wymierzona kara pięciu miesięcy pozbawienia wolności oraz jednego roku ograniczenia wolności z obowiązkiem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 32 godzin w stosunku miesięcznym jest adekwatna do stopnia społecznej szkodliwości oraz stopnia zawinienia. Kara uwzględnia wszystkie okoliczności istotne dla wymiaru kary i będzie stanowić dla oskarżonego odpowiednią i wystarczającą przestrożę przed popełnieniem w przyszłości podobnego czynu.

Karę pozbawienia wolności skazany odbył w systemie dozoru elektronicznego, co sąd penitencjarny uzasadnił w taki sposób:

Skazany spełnia wszystkie przesłanki formalne do udzielenia mu zezwolenia na odbywanie kary w SDE [...]. Z wywiadu kuratora wynika, że zachowanie i postawa skazanego w miejscu zamieszkania jest pozytywna. Skazany nie ma żadnego problemu z uzależnieniami. W chwili obecnej nie są prowadzone przeciwko skazanemu żadne postępowania karne, skazany odbudowuje swoje relacje z byłą żoną. Ma codzienny kontakt z dziećmi, które pozostają z matką i na które jest zobowiązany alimentacyjnie. Pracuje w stolarni. W tej sytuacji zasadnym było przyjęcie, że cele kary odbywanej przez skazanego w SDE zostaną osiągnięte, bowiem proces resocjalizacji już się toczy.

Następnie, na wniosek skazanego, sąd wydał postanowienie o zmianę formy wykonywania kary ograniczenia wolności, ze względu na to, że:

skazany pracuje zawodowo, co powoduje, że wykonanie kary ograniczenia wolności w dotychczasowej formie jest dla niego uciążliwe. Sąd uznał, że mając na uwadze postawę skazanego, który pracuje zawodowo, to dla uzyskania celów kary, czyli spowodowania, że skazany nie popełni ponownie czynu zabronionego, nie jest niezbędnym wykonanie wobec skazanego kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne i wystarczającym będzie wykonanie tej kary w formie potrącenia części wynagrodzenia za pracę. W ocenie Sądu wykonanie kary w tej formie przyniesie skutek resocjalizujący skazanego.

Szesnaście procent wynagrodzenia za pracę skazanego miało być potrącanie na rzecz fundacji X.

W dalszej części pracy zostaną przedstawione sprawy, w których Sąd Okręgowy w Tarnowie orzekł karę sekwencyjną w 2020 roku. Zgodnie ze *Sprawozdaniem Sądu Okręgowego w Tarnowie MS-S60. Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok* były dwie takie sprawy²¹. Kara mieszana w jednej sprawie składała się z kary pozbawienia wolności do trzech miesięcy i kary ograniczenia wolności powyżej sześciu miesięcy do roku, a w drugiej orzeczona kara pozbawienia wolności mieściła się w przedziale powyżej trzech miesięcy do sześciu miesięcy, a kara ograniczenia wolności — w przedziale powyżej sześciu miesięcy do roku. Zgodnie

²¹ *Sprawozdanie Sądu Okręgowego w Tarnowie MS-S60. Sprawozdanie w sprawie osób osądzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok*, <https://www.tarnow.so.gov.pl/download/s06o20214-1642674462.pdf> (dostęp: 13.09.2022).

z danymi zawartymi w sprawozdaniu w zakresie rodzaju popełnionych przestępstw jedną z omawianych spraw zaliczono do kategorii: z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, a drugą do kategorii: „inne”. W omawianym sprawozdaniu w dziale 2.3.2.b. „Ograniczenie wolności przy karze mieszanej” przedstawiono rodzaje nałożonych obowiązków, w obu — wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy (art. 34 § 1a pkt 1 k.k.), dodatkowo w jednej sprawie nałożono na sprawcę obowiązki lub świadczenie pieniężne (art. 34 § 3 k.k.).

Sprawa nr 1 — skazany (mężczyzna urodzony w 1995 roku, wykształcenie zawodowe) z art. 56 ust. 3 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, zgodnie z wyrokiem z dnia 29 października 2020 roku miał odbyć karę sekwencyjną w wymiarze sześciu miesięcy kary pozbawienia wolności i jednego roku kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy (24 godziny w stosunku miesięcznym). Skazany otrzymał wezwanie do stawienia się w areszcie śledczym na 21 grudnia 2020 roku, nie toczyły się przeciw niemu inne postępowania karne. obrońca skazanego złożył wniosek do sądu penitencjarnego o zezwolenie na odbycie kar poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego oraz wniosek do sądu pierwszej instancji o wstrzymanie wykonania kary pozbawienia wolności. Wniosek o zezwolenie na wykonanie kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego został pozostawiony bez rozpoznania ze względu na zbyt niski poziom sygnału GSM/GPRS, niezbędny do poprawnej pracy stacjonarnego urządzenia monitorującego. Sytuacja związana z warunkami technicznymi zmieniła się i 4 marca 2021 roku sąd penitencjarny udzielił skazanemu zezwolenia na odbycie kary poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. W dalszej części przedstawiony jest fragment uzasadnienia tego postanowienia:

Wniosek zasługuje na uwzględnienie. Choć skazany dopuścił się poważnego przestępstwa udziału w obrocie znacznymi ilościami środków narkotycznych, to jednak nie był wcześniej karany, a ostatnie z jego działań przestępnych miały miejsce ponad trzy lata temu [...]. Skazany jest osobą młodą, pracuje zarobkowo i — jak podał — zapłacił już dość wysoką karę grzywny i istotną część orzeczonego wobec niego przepadku równoważność korzyści majątkowej uzyskanej z przestępstwa [...]. Do wykonania ma także karę ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne. Te okoliczności uzasadniały danie mu jeszcze

jednej szansy uniknięcia osadzenia w izolacji penitencjarnej. Dzięki temu skazany będzie mógł kontynuować pracę zarobkową i spłacać swoje zobowiązania.

Dnia 29 września 2021 roku do sądu wpłynęła informacja o zakończeniu wykonywania kary w SDE. Brakowało akt wykonawczych kary ograniczenia wolności.

Sprawa nr 2 — skazany (mężczyzna urodzony w 1987 roku, kierowca) z art. 280 § 2 k.k. i 157 § 2 k.k. Sąd w niniejszej sprawie orzekł karę sekwencyjną w wymiarze trzech miesięcy kary pozbawienia wolności i sześciu miesięcy ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy (24 godziny w stosunku miesięcznym), wyrok został wydany dnia 14 lipca 2020 roku. W sprawie oskarżony był tymczasowo aresztowany przez sześć miesięcy i 26 dni, okres rzeczywistego pozbawienia wolności został zaliczony na poczet kary, więc do wykonania pozostała tylko część kary ograniczenia wolności (na mocy art. 63 § 1 k.k.). Skazany został skierowany przez kuratora dnia 10 marca 2021 roku do szkoły podstawowej do prac polegających na pracach porządkowych i remontowych. W postępowaniu skazany złożył prośbę o zmianę miejsca stałego pobytu do sądu. Przez pewien czas dyrektor szkoły zwracał się z prośbą o nieprzysyłanie do pracy skazanych w związku z obostrzeniami w kraju związanymi z COVID-19. Skazany w trakcie wykonywania kary ograniczenia wolności, w lipcu 2021 roku złożył do sądu prośbę o przeliczenie wymiaru kary ograniczenia wolności (obawiając się, że tymczasowe aresztowanie nie zostało w prawidłowy sposób zaliczone także na poczet kary ograniczenia wolności). Ostatecznie okazało się, że skazany zakończył odbywanie kary 30 czerwca 2021 roku.

Badania — nawet tak niewielkiej liczby spraw — stanowią podstawę do zasygnalizowania kilku problemów związanych z wykonywaniem kar sekwencyjnych. Pierwszym poważnym problemem jest brak niezwłoczności w wykonaniu tej kary. W większości przypadków skazani nie stawiali się do wyznaczonych jednostek penitencjarnych. Prawdopodobnie sytuacja ulegnie zmianie po 1 stycznia 2023 roku, gdy wejdą w życie przepisy nowelizacji²² zmieniające w diametralny sposób rozpoczęcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Zgodnie z dotychczasowym brzmieniem

²² Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku, Dz.U. z 2022 r. poz. 1855.

art. 79 k.k.w. sąd wzywa skazanego do stawienia się w określonym terminie w areszcie śledczym. Z uwagi na częste niestawianie się do odbycia kary skazanych zmieniono art. 79 k.k.w. w ten sposób, że zasadą będzie polecenie zatrzymania i doprowadzenia do aresztu śledczego skazanego, zaś wyjątkowo, po uzyskaniu zgody sądu pierwszej instancji, możliwe będzie dobrowolne zgłoszenie się do jednostki penitencjarnej. Cel zmiany art. 79 k.k.w. został wyjaśniony w następujący sposób: „Spośród osób wezwanych do stawienia się w wyznaczonym terminie w areszcie śledczym tylko niewielki odsetek skazanych wywiązuje się z tego obowiązku. Zmiana ma na celu zapobieżenie ukrywaniu się skazanych”²³ oraz „poprawę skuteczności wykonania kary pozbawienia wolności w zakresie osadzania prawomocnie skazanych w jednostkach penitencjarnych”²⁴. Konieczność wprowadzenia zmian zobrazowana została statystyką (danymi pochodzącymi z wybranych statystyk miesięcznych Biura Informacji CZSW z lat 2016–2021), z których wynikało między innymi, że liczba prawomocnie skazanych, którzy nie stawili się do odbycia kary pozbawienia wolności w jednostce penitencjarnej pomimo upływu terminu wyznaczonego przez sąd pierwszej instancji, przedstawiała się następująco: według stanu na 30 września 2016 roku — 40 126, 30 września 2018 roku — 38 633, 31 października 2020 roku — 36 622. Do tej liczby zaliczono osoby, które złożyły wnioski w postępowaniu wykonawczym o odroczenie kary pozbawienia wolności, udzielenie zezwolenia na odbycie kary w SDE, wstrzymanie wykonania kary²⁵.

Warto podkreślić, że przywołana wyżej nowelizacja wprowadza do Kodeksu karnego wykonawczego art. 14b k.k.w. stwarzający możliwość stwierdzenia postanowieniem sądu, że skazany bezprawnie utrudnia wykonanie kary (na przykład uciekł lub ukrywał się). Wydanie takiego podstawienia wpływa między innymi na wykonanie kary pozbawienia wolności, w szczególności zrównując takiego skazanego z multirecydywistą

²³ Ocena skutków regulacji do projektu ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, s. 8, www.legislacja.gov.pl/docs//2/1235001/12826460/12826461/dokument528329.pdf (dostęp: 22.09.2022).

²⁴ Ocena skutków regulacji do projektu ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, s. 7, www.legislacja.gov.pl/docs//2/1235001/12826460/12826461/dokument528329.pdf (dostęp: 22.09.2022).

²⁵ *Ibidem*.

w sytuacji wystąpienia z wnioskiem o warunkowe przedterminowe zwolnienie (art. 78 § 2 k.k. w brzmieniu od 1 stycznia 2023 roku stanowi, że skazanego określonego w art. 64 § 1 można warunkowo zwolnić po odbyciu dwóch trzecich kary, natomiast określonego w art. 64 § 2 oraz skazanego, wobec którego wydano prawomocne postanowienie stwierdzające, że bezprawnie utrudniał wykonanie kary pozbawienia wolności, po odbyciu trzech czwartych kary).

Następnie nie można pozytywnie ocenić wymierzania kary sekwencyjnej oskarżonym, którzy byli wielokrotnie karani oraz względem których toczą się jednocześnie inne postępowania karne. W kilku przypadkach sąd wydawał wyrok łączny, na mocy którego skazany miał odbyć jedynie karę pozbawienia wolności. Mogą także powstać wątpliwości co do sensu możliwości odbycia kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego, gdyż stosowanie dozoru elektronicznego za bardzo liberalizuje warunki odbywania kary. Taka praktyka nie konweniuje z uzasadnieniem ustawodawcy wprowadzenia instytucji kary mieszanej: „W wielu sytuacjach wymierzenie krótkoterminowej kary izolacyjnej jest wystarczające dla osiągnięcia odpowiedniego oddziaływania w zakresie prewencji specjalnej”²⁶. W końcu i tak miała to być „kombinowana forma represji prawnokarnej, która powinna być szczególnie atrakcyjna w przypadku poważniejszych występów”²⁷.

Interesujące mogą być także skutki zmiany art. 43 la k.k.w. (ogólne warunki dozoru elektronicznego) w ten sposób, że sąd penitencjarny będzie musiał uzasadnić przesłankę braku spełnienia celów kary: „Sąd penitencjarny, odmawiający zezwolenia na odbycie kary w SDE, był zobowiązany do wskazania i uzasadnienia przyczyn takiej odmowy”²⁸. Takie ujęcie jednej z przesłanek zezwolenia na odbycie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego może spowodować, że sądy będą częściej takiego zezwolenia udzielać, co może mieć także wpływ na sposób wykonania kary sekwencyjnej.

²⁶ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych ustaw, s. 12, <https://www.sejm.gov.pl/sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393> (dostęp: 18.09.2022).

²⁷ *Ibidem*, s. 11.

²⁸ *Ibidem*, s. 9.

Wątpliwości mogą powstać także na gruncie analizy rodzajów przestępstw, za które orzeka się karę mieszaną, co szczególnie może dotyczyć niektórych występków z rozdziału XXV „Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności” Kodeksu karnego, na przykład art. 197 § 1 k.k. czy art. 200 § 1 k.k. Jednak po wejściu w życie nowelizacji Kodeksu karnego (ustawa uchwalona 17 listopada 2022 roku)²⁹ sytuacja ulegnie zmianie, gdyż w niektórych przypadkach górna granica ustawowego zagrożenia zostanie podniesiona do lat 15.

Brakuje systemowych rozwiązań dotyczących wykonywania kar sekwencyjnych, a ponadto tak lakoniczna regulacja skłania do modyfikowania sposobu wykonania sekwencji kar na wiele sposobów. Ciekawą tezę wysunęła Violetta Konarska-Wrzosek w związku z ponownym wprowadzeniem możliwości odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego i możliwości stosowania do kary orzeczonej na podstawie art. 37b k.k. (art. 43 lb § 1 k.k.w.), zgodnie z którą pojawia się opcja jednoczesnego wykonania kary pozbawienia wolności oraz kary ograniczenia wolności:

W związku z ponownym wprowadzeniem do naszego systemu prawa możliwości odbywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (w wymiarze nieprzekraczającym roku i sześciu miesięcy — zob. art. 43 la § 1 pkt 1 k.k.w.) i możliwości stosowania tego systemu w formie dozoru stacjonarnego do kary pozbawienia wolności orzeczonej na podstawie art. 37b k.k. (zob. znove-lizowane I nowelą z 11 marca 2016 r. przepisy art. 43c i n., w tym w szczególności art. 43 lb k.k.w.) pojawia się kwestia możliwości równoczesnego wykonywania kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności, zwłaszcza gdy jest ona orzeczona w postaci potrącenia części wynagrodzenia za pracę zarobkową.

Odnosi się to do sytuacji, gdy w tym samym czasie skazany odbywa karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (i pracuje zarobkowo) oraz dokonywane jest potrącenie od 10% do 25% z wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany

²⁹ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk 2024), ustawa zaostrza odpowiedzialność karną do granic od dwóch do 15 lat między innymi za przestępstwa z art. 197 § 1 k.k., art. 200 § 1 k.k., art. 202 § 3 k.k.

przez sąd jako forma wykonania kary ograniczenia wolności³⁰. Choć można znaleźć przeszkody formalne w postaci braku wyraźnego zapisu ustawy zezwalającego na taki sposób wykonania kary sekwencyjnej, ustawodawca powinien doprecyzować przepisy odnoszące się do instytucji kary sekwencyjnej, a także rozważyć zasadność stosowania dozoru elektronicznego. Ciekawym podsumowaniem niniejszych rozważań będzie fragment uzasadnienia jednego z postanowień, w którym sąd udzielił skazanemu zezwolenia na odbycie kary w systemie dozoru elektronicznego, uznając kilka miesięcy kary w zakładzie karnym za „zbyt krótki czas na resocjalizację”.

Bibliografia

- Jezusek A., *Sekwencja kary pozbawienia wolności i kary ograniczenia wolności jako reakcja na popełnienie przestępstwa (art. 37b k.k.)*, „Państwo i Prawo” 5, 2017.
- Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
- Kodeks karny. Część ogólna, t. 1, cz. 1. Komentarz do art. 1–52 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016.
- Konarska-Wrzosek V., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020.
- „Mały Rocznik Statystyczny Polski” 2022, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2022,1,24.html>.
- Raglewska J., *Kary sekwencyjne orzeczone na podstawie art. 37b k.k. — wybrane problemy związane z ich wykonaniem*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 54, 2019.
- „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” 2018, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2018,2,18.html>.
- „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej” 2021, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2021,2,21.html>.
- Sprawozdanie Sądu Okręgowego w Tarnowie MS-S6o. Sprawozdanie w sprawie osób osadzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok*, <https://www.tarnow.so.gov.pl/download/s06o20214-1642674462.pdf>.
- Sprawozdanie Sądu Rejonowego w Tarnowie MS-S6r. Sprawozdanie w sprawie osób osadzonych w pierwszej instancji według właściwości rzeczowej za 2020 rok*, <https://www.tarnow.sr.gov.pl/download/sprawozdanie-w-sprawie-osob-osadzonych-w-pierwszej-instancji-wedlug-wlasciwosci-rzeczowej-1611744330.pdf>.

³⁰ V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, s. 254 (teza 4 do art. 37b k.k.).

Selected issues of executing sequential penalties

Abstract

This paper concerns the sequence of punishments: imprisonment and restriction of liberty on the basis of Article 37b of the Criminal Code. The article presents the problems related to the execution of sequential penalties. The author considers the possibility of modifying the sequence of penalties, e.g. in the form of execution of a penalty in the electronic supervision system. The considerations were supplemented with own research.

Keywords: mixed punishment, sequence of punishments, electronic surveillance system, incidental proceedings

Postępowanie dyscyplinarne wobec skazanych na karę pozbawienia wolności w perspektywie metastandardów sprawiedliwości proceduralnej

BEATA BARAN-WESOŁOWSKA

ORCID: 0000-0001-6298-228X

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Jagielloński

Abstrakt

Artykuł przedstawia problematykę związaną z prowadzeniem postępowań dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności w perspektywie obowiązywania metastandardów sprawiedliwości proceduralnej. Matrycę odniesienia prowadzonej analizy stanowiły metastandardy praworządności, humanitaryzmu i słuszności postępowania. Prowadzone rozważania zostały oparte o metodę dogmatyczno-prawną.

Słowa kluczowe: postępowanie dyscyplinarne, osadzony, kara pozbawienia wolności, postępowanie karne wykonawcze

Celem niniejszego opracowania jest analiza norm Kodeksu karnego wykonawczego¹ regulujących mechanizmy proceduralne karania skazanych pozbawionych wolności przez pryzmat aksjologii demokratycznego państwa prawnego. Przyjęta przeze mnie formuła metodologiczna jest oparta o dyrektywę kompleksowości badań dogmatycznych, zatem

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 127.

odniosę się do aspektów proceduralnych oraz subsydiarnie do wątków materialnoprawnych. W swoich wywodach pominię natomiast regulacje związane z karami przewidzianymi w art. 49 ustawy o ustroju sądów powszechnych², do których w pewnym zakresie podmiotowym i przedmiotowym mają zastosowanie przepisy oddziału 9 k.k.w.

Uniwersalnym nośnikiem wartości fundamentalnych dla każdego postępowania, także represyjnego, są metastandardy sprawiedliwości proceduralnej. Przenikają one bezpośrednio bądź pośrednio całą procedurę dyscyplinarną. Warto zatem przeanalizować pod tym kątem relewantne regulacje przewidziane w Kodeksie karnym wykonawczym (art. 142–149). Jako podstawy aksjologiczne moich tez przyjmuję założenie, że sprawiedliwość proceduralna stanowi immanentną część szeroko rozumianej sprawiedliwości³. Od dawna przyjmowano bowiem, że sprawiedliwe i słuszne jest to co, co pozostaje w zgodzie z przyjętymi regułami formalnymi⁴. Mechanizm ten ma zastosowanie również wobec skazanych karanych dyscyplinarnie. Opracowanie ma w swych założeniach charakter ogólnoteoretyczny, dlatego też wątki normatywne mają w nim charakter egzemplifikacyjny.

Na wstępie należy wskazać, iż w literaturze międzynarodowej⁵ oraz krajowej⁶ wypracowano wiele standardów odnoszących się do sprawiedliwej procedury. Ze względu na ich zdyferencjalizowanie na potrzeby tego opracowania wyselekcjonowałam trzy uniwersalne metastandardy sprawiedliwości proceduralnej występujące u większości badaczy zajmujących się tą tematyką. Pozwalają one na kompleksowe ujęcie zagadnienia, ugruntowane w płaszczyźnie normatywnej⁷, aksjologicznej i prakseologicznej. W tym miejscu warto zaakcentować, że również nauka

² Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 217.

³ Por. S. Karolak, *Sprawiedliwość. Sens prawa*, Kraków 2005, *passim*.

⁴ Por. J. Stelmach, *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999, s. 135 n.

⁵ Por. np. J. Rawls, *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998, s. 29 n. oraz D. Galligan, R.H. Langan, C.S. Nicandrou, *Administrative Justice in the New European Democracies: Case Studies of Administrative Law and Process in Bulgaria, Estonia, Hungary, Poland and Ukraine*, Oxford 1998, s. 29 n.

⁶ Por. np. Z. Ziemiński, *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992, s. 177–181.

⁷ Zalecenia Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych (reguły 57.2 lit. B, d–e, 59).

prawa karnego wykonawczego⁸ wskazuje *explicite* od czasu kodyfikacji lat dziewięćdziesiątych XX wieku dwa takie standardy⁹. Mam na myśli praworządność i humanitaryzm. W moim opracowaniu analizę procedury dyscyplinarnej przeprowadzę w szerszej perspektywie, odnosząc się do następujących metastandardów¹⁰:

- praworządności postępowania,
- humanitaryzmu postępowania,
- słuszności postępowania.

Natura rerum dobór wskazanych metastandardów cechuje pewien pierwiastek subiektywizmu, lecz dzięki temu zabiegowi metodologicznemu możliwe jest przeanalizowanie tych aspektów, które mają dla postępowania dyscyplinarного skazanych pozbawionych wolności szczególnie doniosłe znaczenie merytoryczne. Oczywiście możliwa jest multiplikacja tych standardów, jednakże nie czynię tego, kierując się dyrektywą brzytwy Ockhama, iż nie należy tworzyć bytów ponad potrzebę, także w płaszczyźnie normatywnej.

Analizując problematykę postępowania w sprawie karania skazanych pozbawionych wolności, należy podkreślić, że w ujęciu modelowym procedura dyscyplinarna stosowana wobec skazanych ma charakter heterogeniczny, w pierwszym etapie interioryzacyjny przed organami penitencjarnymi, w drugim — sądowy¹¹. Schemat ten nie ma zastosowania tylko w przypadku wymierzenia kary dyscyplinarnej umieszczenia w celi izolacyjnej na okres ponad 14 dni zgodnie z art. 145 § 3 *in fine* k.k.w., ponieważ wtedy konieczna jest zgoda sędziego penitencjarnego już na

⁸ Por. *Uzasadnienie rządowego projektu nowego Kodeksu karnego wykonawczego*, [w:] *Nowe kodeksy karne z uzasadnieniami. Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks karny wykonawczy*, Warszawa 1997, s. 558.

⁹ Por. S. Lelental, *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996, s. 130; A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144–145 k.k.w.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 29, 2013, s. 199; A. Polak-Kruszyk, *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, Wrocław 2019, s. 158.

¹⁰ Por też Z. Hołda, *Odpowiedzialność dyscyplinarna więźniów de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1984, nr 4, s. 63.

¹¹ Na potrzebę funkcjonowania mechanizmów odwoławczych w sprawach dyscyplinarnych zwracał uwagę już na początku lat osiemdziesiątych XX wieku J. Śliwowski, *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982, s. 190.

etapie interioryzacyjnym. W efekcie w Kodeksie karnym wykonawczym występuje dyferencjacja *modus procedendi* na poszczególnych etapach procedowania spraw dyscyplinarnych. Swoją uwagę skoncentruję na analizie etapu procedury interioryzacyjnej, zwłaszcza pod kątem respektowania w niej wymienionych podstawowych metastandardów sprawiedliwości proceduralnej przed organami penitencyjnymi.

Fundamentalne znaczenie dla realizacji idei sprawiedliwości proceduralnej ma praworządność postępowania przejawiająca się w obowiązku przestrzegania prawa. W systemie prawa polskiego ów standard w sferze normatywnej formułuje *expressis verbis* art. 7 Konstytucji RP. W płaszczyźnie podmiotowej jest on skierowany do wszystkich organów władzy publicznej — *lege non distinguente* — także wszystkich uczestniczących w postępowaniu dyscyplinarnym skazanych. *De lege lata* spoczywa więc na nich bezwzględny nakaz respektowania przepisów regulujących przebieg postępowania w sprawach przekroczenia dyscyplinarnego. W praktyce oznacza to, z jednej strony, dyrektywę podejmowania wszelkich działań i czynności tylko w granicach określonych Kodeksem karnym wykonawczym oraz innymi aktami normatywnymi, z drugiej zaś — zakaz wprowadzania w błąd uczestników postępowania dyscyplinarnego albo też wykorzystywania nieświadomości skazanych w kwestii przysługujących im uprawnień. W świetle tego metastandardu niedopuszczalne jest nakładanie dodatkowych ciężarów prawnych na skazanych ani inne osoby uczestniczące w postępowaniu.

Praworządność jako uniwersalny standard sprawiedliwości proceduralnej ma szczególne znaczenie w sferze kompetencyjnej. Mam tu na myśli zwłaszcza niedopuszczalność rozszerzającej wykładni norm w postępowaniu dyscyplinarnym w sprawach przekroczeń dyscyplinarnych. W tej materii nie ma zatem zastosowania dyrektywa: „Co nie jest zakazane, to jest dozwolone”. W efekcie wszystkie organy penitencjarne powinny stosować przepisy — zarówno kompetencyjne, jak i proceduralne — w sposób ściśle odpowiadający ich tekstualnemu brzmieniu. Nie mogą one swoimi działaniami wykraczać poza sferę temporalną kar dyscyplinarnych określonych ustawowo. Każde przekroczenie kompetencji przez organy dyscyplinarne stanowi pogwałcenie praworządności, co może być kwalifikowane wobec konkretnych funkcjonariuszy Służby Więziennej, którzy się tego dopuścili, jako przewinienie dyscyplinarne, co w swych

następstwach może skutkować ich odpowiedzialnością dyscyplinarną w trybie ustawy o Służbie Więziennej.

Praworządność jako metastandard sprawiedliwości proceduralnej ma przymiot uniwersalizmu. Dotyczy to nie tylko płaszczyzny przedmiotowej, ale także temporalnej. Odnosi się ona do całego postępowania dyscyplinarnego skazanych pozbawionych wolności. Obowiązkiem organów dyscyplinarnych jest zatem respektowanie ustawowo zadekretowanych terminów dotyczących wymierzenia kary dyscyplinarnej lub jej wykonania¹².

Analizując problematykę praworządności w procedurze dyscyplinarnej skazanych, warto podnieść kwestię praktyki jej stosowania w poszczególnych jednostkach penitencjarnych. W tej materii należy podkreślić, że zwyczaje i praktyka resortowa nie mogą być sprzeczne z obowiązującymi normami prawnymi. Niedopuszczalny jest jakkolwiek woluntaryzm organów penitencjarnych przy wymierzaniu kar. W przypadku tych szczególnie dolegliwych, jak umieszczenie w celi izolacyjnej (ta z art. 143 pkt 8 k.k.w.)¹³, *de lege ferenda* postulowałabym ustanowienie obowiązku zawiadomienia o wymierzeniu tej kary obrońcy skazanego, o ile został uprzednio ustanowiony. Symplifikując powyższe wywody, stosowanie represji dyscyplinarnej wobec skazanych nie może nigdy następować kosztem naruszenia prawa, co ma swe uzasadnienie w klasycznej paremii *favor legitimatis*.

Istotnym aspektem praworządności w wymiarze formalnym jest ustanowiony (w art. 144 § 4 k.k.w.) obowiązek sporządzenia decyzji o ukaraniu na piśmie i podania jej do wiadomości skazanemu. Decyzja ta powinna zawierać, zgodnie z postanowieniami art. 144 § 3 k.k.w., między innymi dokładne określenie przekroczenia popełnionego przez skazanego¹⁴.

Kończąc rozważania na temat metastandardu sprawiedliwości proceduralnej, warto w kontekście paremii *summum ius, summa iniuria* skonstatować, że nie ma on bezwzględnego priorytetu. Organy administracji

¹² Por. np. z art. 147 § 1 k.k.w.

¹³ Por. G.B. Szczygieł, *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi S. Lelentalowi*, red. K. Indecki, Łódź 2004, s. 253 oraz K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w., pkt 5, teza 1*, Warszawa 2020.

¹⁴ A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 210–211.

penitencjarnej powinny w swej działalności dyscyplinarnej uwzględniać również pozostałe dwa metastandardy.

Drugim wyróżnionym metastandardem proceduralnym jest humanitaryzm¹⁵ postępowania dyscyplinarnego wobec skazanych pozbawionych wolności. Jego istotą w wymiarze teleologicznym jest służenie dobru człowieka, także osoby pozbawionej wolności. Oznacza on zakaz podejmowania w ramach procedury dyscyplinarnej działań ponad konieczną potrzebę skutkujących naruszeniem godności i innych dóbr chronionych prawem. W szczególności niedopuszczalne jest poniżające traktowanie skazanych oraz pozaproceduralne szykany. Sprzeczne z analizowanym metastandardem jest stosowanie wobec skazanego gróźb albo podstępu.

Metastandard humanitaryzmu znajduje swe odbicie w wielu normach regulujących kary dyscyplinarne. Na czoło wysuwa się regulacja z art. 143 § 2 k.k.w.¹⁶, który stanowi, że nie stosuje się kary pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych do trzech miesięcy (art. 143 § 1 pkt 4), pozbawienia lub ograniczenia możliwości zakupów do trzech miesięcy (art. 143 § 1 pkt 5) oraz umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni (art. 143 § 1 pkt 8) wobec kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad własnymi dziećmi w domach matki i dziecka¹⁷. *Natura rerum* przepis ten ma charakter szczególny w płaszczyźnie podmiotowej. Jednakże w systemie prawa karnego wykonawczego są też regulacje mające wymiar humanitarny, które mają zastosowanie do szerokiego kręgu skazanych. Mam tu na myśli udział lekarza lub psychologa w procedurze nakładania kar dyscyplinarnych. Mechanizm ten ma zastosowanie przed wymierzeniem kary umieszczenia w celi izolacyjnej z art. 143 § 1 pkt 8 k.k.w. Z aprobatą należy odnotować nowelizację Kodeksu karnego wykonawczego z 5 sierpnia 2022 roku do tegoż przepisu, zgodnie z którą, jeżeli z opinii lekarskiej lub psychologicznej wynika brak zdolności do odbycia tej kary dyscyplinarnej, wówczas ma zastosowanie

¹⁵ Por. art. 4 § 1 k.k.w. oraz E. Dawidziuk, *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na tle standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013, *passim*; K. Postulski, *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, „Palestra” 2013, nr 11–12, s. 155–167.

¹⁶ Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w.*, Warszawa 2017 (teza 5).

¹⁷ Por. T. Szymanowski, *Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do przestępstwa*, Lublin 1999, s. 131–132.

art. 146 § 3 kodeksu, zgodnie z którym można odstąpić od wykonania tej kary, zawiesić ją albo zamienić na mniej dolegliwą lub nawet darować. Na tle nowo wprowadzonej regulacji do art. 145 § 3 k.k.w. powstaje problem, czy opinia o braku zdolności do odbycia kary umieszczenia w celi izolacyjnej jest wiążąca dla organu dyscyplinarnego. W moim przekonaniu tego rodzaju opcja interpretacyjna jest uzasadniona nie tylko funkcjonalnie, ale również aksjologicznie. Realizuje ona bowiem metastandard humanitaryzmu w sytuacji, gdyby wykonanie tej kary dyscyplinarnej zagrażało życiu bądź zdrowiu fizycznemu albo psychicznemu skazanego. Co więcej, zajmuję stanowisko, iż zbagatelizowanie opinii lekarza albo psychologa o braku zdolności do odbycia kary umieszczenia w celi izolacyjnej może skutkować dla dyrektora zakładu karnego¹⁸ będącego funkcjonariuszem SW odpowiedzialnością dyscyplinarną.

W swej istocie z podobnym mechanizmem normatywnym mamy do czynienia w przypadku wymierzania kar z art. 143 § 1 pkt 4 i 5 k.k.w. W świetle postanowień norm Kodeksu karnego wykonawczego penitencjarny organ dyscyplinarny zasięga opinii lekarza co do skutków dla stanu zdrowia skazanego wymierzenia kar pozbawienia możliwości otrzymywania paczek żywnościowych lub pozbawienia albo ograniczenia zakupów artykułów żywnościowych. Tekstualne brzmienie art. 145 § 4 k.k.w. przemawia za opcją interpretacyjną, że jest to ustawowo zadekretowany obowiązek. Jego zaniechanie naraża dyrektora zakładu karnego na odpowiedzialność dyscyplinarną z ustawy o SW. Jak się wydaje, możliwość odroczenia kary na podstawie opinii lekarza na mocy art. 145 § 5 k.k.w. jest też przejawem metastandardu humanitaryzmu w systemie wymierzania kar dyscyplinarnych skazanym pozbawionym wolności.

Ideą humanitaryzmu przesiąknięta jest też regulacja przewidziana w art. 148 § 2 k.k.w. Przepis ten stanowi, że jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia mu odbycie wymierzonej kary dyscyplinarnej w całości lub w części, wykonanie jej należy odroczyć lub przerwać albo zmienić na taką karę, którą skazany może odbyć. Decyzję w tej materii podejmuje dyrektor zakładu karnego po zasięgnięciu opinii lekarza. Na tle tej regulacji powstaje zagadnienie, czy decyzja ta ma charakter fakultatywny, czy też obligatoryjny. Kierując się metastandarem humanitaryzmu, skłaniam

¹⁸ Por. znowelizowany art. 144 § 1 zd. 2 k.k.w.

się do tej drugiej opcji interpretacyjnej. Warto jednak zaakcentować, że dyrektor zakładu karnego ma swobodę co do wyboru przewidzianego w tym przepisie jednego z trzech ustawowych wariantów zastępczych. Innym mechanizmem, który w ramach procedury dyscyplinarnej skazanych na karę celi izolacyjnej zawiera w sobie silny pierwiastek humanitaryzmu, jest (na podstawie art. 148 § 4 k.k.w.) dopuszczalność, w uzasadnionych wypadkach względami rodzinnymi, osobistymi albo wychowawczymi, zezwolenie skazanemu na widzenie albo rozmowę telefoniczną.

Podsumowując ten wątek, konstatuje, podobnie jak kiedyś Marian Cieślak¹⁹, że metastandard humanitaryzmu nakazuje wybierać alternatywę najbardziej ludzką. Nie mam wątpliwości, że ma ona zastosowanie także w postępowaniu dyscyplinarnym skazanych na karę pozbawienia wolności.

Kolejnym metastandarem przyjętym przeze mnie w tym opracowaniu jest słuszność postępowania w sprawach dyscyplinarnych skazanych na karę pozbawienia wolności. W przepisach Kodeksu karnego wykonawczego ma ona rozmaite normatywne oblicza. Fundamentalne znaczenie w tej materii zdaje się mieć zasada trafnej reakcji dyscyplinarnej. Jest ona zakorzeniona w arystotelesowskiej koncepcji sprawiedliwości wyrównawczej, której istota sprowadza się do nagradzania zasług i karania przewinień. W procedurach mających charakter represyjny ten drugi wymiar ma podstawowe znaczenie, zgodnie z klasyczną regułą *Crimen grave non potest esse impunibile*. Nie mam wątpliwości, że *ab exemplo* reguła ta ma zastosowanie także do przekroczeń dyscyplinarnych skazanych. Sprowadza się ona do aksjologicznie uzasadnionego postulatu, żeby żaden winny przekroczenia nie uszedł odpowiedzialności. Owa słuszność oparta jest na swobodzie doboru kary dyscyplinarnej przez ustawowo uprawniony organ penitencjarny. Katalog kar z art. 143 § 1 k.k.w. wzbogacony w nowelizacji z 5 sierpnia 2022 roku o karę pozbawienia możliwości korzystania z widzeń i samoinkasującego aparatu telefonicznego jest silnie zdyferencjalizowany, dzięki czemu odzwierciedla różnorodność sankcji wobec zaistniałych przekroczeń dyscyplinarnych. Katalog owych sankcji dyscyplinarnych ma charakter enumeratywny i nie może zostać rozszerzony. Wykładnia ta opiera się na dyrektywie *nulla poena sine lege*

¹⁹ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971, s. 219.

certa, stąd też niedopuszczalne jest wymierzanie kar wprost w art. 143 § 1 k.k.w. nieprzewidzianych, zwłaszcza o cechach heterogenicznych łączących element represyjny z dwóch lub więcej kar. Tego rodzaju opcja interpretacyjna odpowiada także istocie metastandardu praworządności.

Na trafność (słuszność) reakcji dyscyplinarnej²⁰ rzutuje mechanizm stosowania kar²¹. Istotne znaczenie ma dyrektywa współmierności kary odnosząca się nie tylko do charakteru popełnionego przekroczenia dyscyplinarnego, lecz również do stopnia jego zawinienia. Podstawową dyrektywę w tej materii statuuje art. 145 § 1 k.k.w., odwołując się do takich czynników wynikających z zasady indywidualizacji²², jak rodzaj i okoliczności czynu, stosunek do popełnionego przekroczenia, dotychczasowa postawa, cechy osobowości i stan zdrowia skazanego oraz cele wychowawcze. Oczywiście jest, że wyliczenie to ma jedynie charakter egzemplifikacyjny i ilustruje czynniki, które należy brać pod uwagę, wymierzając słuszną karę dyscyplinarną. Uniwersalny postulat zasady trafnej reakcji dyscyplinarnej, aby winny przewinienia nie poniósł odpowiedzialności mniejszej, niż na to zasłużył, uzasadnia przy wymierzaniu kar za przekroczenie dyscyplinarne uwzględnienie innych niż wskazane w art. 145 § 1 k.k.w. okoliczności obciążających. Tego rodzaju opcja interpretacyjna pozostaje w koherencji z tekstualnym brzmieniem tego przepisu, w którym ustawodawca posłużył się zwrotem „w szczególności”.

Z metastandardu słuszności dyscyplinarnej wynika, że uprawnione jest również wywiedzenie postulatu, aby żaden skazany nie poniósł odpowiedzialności większej, niż na to zasłużył, stąd dyrektywa uwzględniania przy wymiarze kary dla skazanych także okoliczności łagodzących, choćby nie były przewidziane w art. 145 § 1 k.k.w. Uwzględnienie ich sprzyja indywidualizacji²³ środków dyscyplinarnych wobec skazanych.

²⁰ Szczegółowe postulaty trafnej reakcji karnej, które mają zastosowanie także do postępowania dyscyplinarnego skazanych, sformułował M. Cieślak. *Ibidem*, s. 219–220.

²¹ Na aspekt resocjalizacyjny kar dyscyplinarnych zwraca uwagę P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 27, 2011, s. 196–197; A. Polak-Kruszyk, *Kary dyscyplinarne...*, s. 159–160.

²² Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy* (komentarz do art. 145, teza 1) oraz B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 190.

²³ Na ten aspekt zagadnienia zwraca uwagę A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 201.

Problemem wymagającym rozważenia jest stopniowalność kar dyscyplinarnych. Nie wydaje się w pełni trafny pogląd²⁴, że katalog kar z art. 143 § 1 k.k.w.²⁵ statuuje sekwencję kar pod kątem surowości. Nie odrzucając *a limine* tego stanowiska, pragnę zwrócić uwagę na brak obiektywnych czynników mierzących poziom dolegliwości sankcji dyscyplinarnych dla skazanych pozbawionych wolności. Wybór współmiernej do okoliczności kary ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia metastandardu słuszności.

Analizując to zagadnienie, warto podkreślić, iż zgodnie z art. 146 § 1 zd. 1 k.k.w. za jedno przekroczenie dyscyplinarne można wymierzyć tylko jedną karę dyscyplinarną. W wypadku, gdy skazany popełnił więcej przestępstw, zanim został ukarany za którekolwiek z nich, wymierza się jedną karę odpowiednio surowszą. Regulacja ta pozwala zrealizować dyrektywę, żeby winny przestępstwa nie poniósł odpowiedzialności mniejszej, niż na to zasłużył. *De lege lata* ma ona dla organu penitencjarnego charakter obligatoryjny, ponieważ ustawa posługuje się pojęciem „wymierza”, a nie „może wymierzyć”. Zgodnie z art. 146 § 4 k.k.w., jeżeli w okresie zawieszenia kary dyscyplinarnej skazany dopuścił się ponownego przestępstwa, zawieszona kara ulega wykonaniu, choć w tej materii obowiązuje swobodne uznanie dyrektora zakładu karnego.

Oparta o metastandard słuszności jest też przewidziana w art. 149 k.k.w. możliwość uchylecia kary dyscyplinarnej i uznania jej za niebyłą przez dyrektora zakładu karnego albo uchylecia skutków ukarania, jeżeli ukarany skazany okazał się niewinny, ponieważ zostały ujawnione nieznanne w postępowaniu fakty albo dowody. Mamy tutaj do czynienia ze swoistą instytucją *quasi*-wznowienia postępowania dyscyplinarnego ze względu *propter noviter products*²⁶. Przepis ten wprost realizuje uniwersalną regułę, że nikt niewinny nie powinien ponosić odpowiedzialności. Niestety ustawa nie przewiduje szczegółowo przebiegu tego postępowania, co wydaje się istotnym mankamentem. Powstaje zatem problem wypeł-

²⁴ Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy...* (komentarz do art. 145, teza 2) oraz K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy...*

²⁵ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy...* wskazuje delimitacje kar dyscyplinarnych stosowanych wobec skazanych pozbawionych wolności.

²⁶ Por. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 601.

nienia tej luki prawnej. Odwołując się do argumentacji *ab exemplo*, należy w tej materii stosować *mutatis mutandis* mechanizmy obowiązujące przy wymierzaniu kar (na przykład art. 145 § 2 k.k.w.). Za tego rodzaju wykładnią przemawiają względy celowości.

Na tym tle postanowień art. 149 k.k.w. powstaje problem, czy można uchylić niektóre z kar wymierzonych skazanemu, jeżeli ujawnione zostały nowe fakty i dowody tylko co do niektórych przekroczeń dyscyplinarnych. W oparciu o argumentację *a fortiori* w wersji *a maiori ad minus* można uchylić niektóre bezzasadnie nałożone kary. Stanowisko to ma swe uzasadnienie w metastandardzie słuszności proceduralnej.

Instrumentem słuszności proceduralnej jest niewątpliwie ustawowo zadekretowany w art. 145 § 2 k.k.w. obowiązek wysłuchania skazanego²⁷. Stanowi to pewien element prawa do obrony, ponieważ może on przedstawić własną wersję wydarzeń kwalifikowanych jako przekroczenie dyscyplinarne. Zabezpiecza on w pewnym zakresie przed woluntaryzmem w wymierzaniu kary dyscyplinarnej. Stanowi także istotną fazę postępowania wyjaśniającego²⁸, pozwalającego na rzetelne i obiektywne określenie, czy przekroczenie dyscyplinarne nastąpiło. Wprawdzie normy Kodeksu karnego wykonawczego nie statuują *explicite* obowiązku przeprowadzenia posiedzenia dyscyplinarnego²⁹, jednak względy słuszności i sprawiedliwości proceduralnej za taką opcją przemawiają.

Podsumowując rozważania na temat postępowania dyscyplinarnego skazanych pozbawionych wolności, konstatuję, iż analizowane w tym opracowaniu metastandardy sprawiedliwości proceduralnej mają wymiar uniwersalny w tym sensie, że odnoszą się do całego postępowania. Przenikają one i kształtują wykładnię poszczególnych norm oddziału 9 k.k.w., tworząc podwaliny dla rzetelnego i uczciwego przebiegu postępowania dyscyplinarnego. W tym miejscu warto zaakcentować, że jeden przepis może realizować dwa, a nawet trzy wyróżnione tutaj metastandardy, co odpowiada w najszerszym wymiarze idei sprawiedliwości proceduralnej.

²⁷ Zachowuje on także prawo do milczenia. Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy* (komentarz do art. 145, teza 5).

²⁸ A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonywania kar...*, s. 213–214.

²⁹ *Ibidem*, s. 214.

Bibliografia

- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1971.
- Dawidziuk E., *Traktowanie osób pozbawionych wolności we współczesnej Polsce na le standardów międzynarodowych*, Warszawa 2013.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w., pkt 5, teza 1*, Warszawa 2020.
- Franków P., *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 27, 2011.
- Galligan D., Langan R.H., Nicandrou C.S., *Administrative Justice in the New European Democracies: Case Studies of Administrative Law and Process in Bulgaria, Estonia, Hungary, Poland and Ukraine*, Oxford 1998.
- Hołda Z., *Odpowiedzialność dyscyplinarna więźniów de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1984, nr 4.
- Karolak S., *Sprawiedliwość. Sens prawa*, Kraków 2005.
- Kwieciński A., *Procedura wymiaru i wykonywania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144–145 k.k.w.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 29, 2013.
- Lelental S., *Wykład prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej*, Łódź 1996.
- Polak-Kruszyk A., *Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych*, Wrocław 2019.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz do art. 143 k.k.w.*, Warszawa 2017.
- Postulski K., *Wykonalność orzeczeń karnych w aspekcie zasady humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego*, „Palestra” 2013, nr 11–12.
- Rawls J., *Liberalizm polityczny*, przeł. A. Romaniuk, Warszawa 1998.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000.
- Stelmach J., *Współczesna filozofia interpretacji prawniczej*, Kraków 1999.
- Szczygieł G.B., *Kara dyscyplinarna umieszczenia w celi izolacyjnej a standardy międzynarodowe*, [w:] *Aktualne problemy prawa karnego, kryminologii i penitencjarystyki. Księga ofiarowana Profesorowi S. Lelentalowi*, red. K. Indeckci, Łódź 2004.
- Szymanowski T., *Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do przestępstwa*, Lublin 1999.
- Śliwowski J., *Prawo i polityka penitencjarna*, Warszawa 1982.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.
- Ziemiński Z., *O pojmowaniu sprawiedliwości*, Lublin 1992.

Disciplinary proceedings against prisoners in the perspective of meta-standards of procedural justice

Abstract

The article presents issues related to disciplinary proceedings against prisoners in the perspective of meta-standards of procedural justice. The reference matrix of the conducted analysis was the meta-standards of the rule of law, humanitarianism and fairness of the proceedings. The research was based on the dogmatic method.

Keywords: disciplinary proceedings, prisoner, imprisonment, penal enforcement proceedings

Przymusowe leczenie skazanych uzależnionych na tle regulacji art. 117 k.k.w. — zagadnienia wybrane

KRYSTYNA SZCZECHOWICZ

ORCID: 0000-0002-7251-4962

Katedra Postępowania Karnego i Prawa Karnego Wykonawczego
Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Abstrakt

Artykuł stanowi próbę przybliżenia budzących kontrowersję zagadnień związanych z przymusowym leczeniem lub rehabilitacją osób uzależnionych w warunkach izolacji penitencjarnej na tle regulacji art. 117 Kodeksu karnego wykonawczego. Rozważania uwzględniają nowelizację tego przepisu ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku. Nowelizacja dostosowała przepisy do standardów konstytucyjnych, zapewniając skazanemu ochronę jego praw poprzez wprowadzenie niezbędnych gwarancji procesowych. W konkluzji sformułowano postulaty *de lege ferenda* w zakresie objętym analizą.

Słowa kluczowe: uzależnienie, przymusowe leczenie, nieletni, prawo karne wykonawcze

I

Zasadą jest autonomia woli pacjenta i jego prawo do decydowania o swoim zdrowiu, poddaniu się leczeniu lub terapii czy też odmowa poddania się zabiegom leczniczym lub terapii¹. Sfera ta należy do szeroko

¹ Karta Praw Pacjenta stanowi, że „pacjent ma prawo do wyrażenia zgody na udzielenie określonych świadczeń zdrowotnych lub odmowy takiej zgody, po uzyskaniu od-

rozumianej wolności człowieka gwarantowanej przepisami Konstytucji RP² i aktami prawa międzynarodowego.

Z punktu widzenia pacjenta istotne znaczenie ma zarówno zasada nietykalności i wolności osobistej wyrażona w art. 41 Konstytucji RP, jak i zasada ochrony życia prywatnego z art. 47 Konstytucji RP. Ochrona tych praw i wolności zagwarantowana jest także w aktach prawa międzynarodowego. Prawo do wolności chronione jest przez Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności³ w art. 5, natomiast w art. 8 ochroną objęto prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Wolność i nietykalność osobista zostały także objęte ochroną w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (art. 9)⁴. Prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji i aktach prawa międzynarodowego nie mają jednak charakteru absolutnego i mogą podlegać ograniczeniom.

„Wolnością osobistą jest możliwość swobodnego określania przez jednostkę swego zachowania i postępowania zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym, nieograniczoną przez jakiegokolwiek inne czynniki ludzkie”⁵. Nietykalność osobistą pozostającą z nią w ścisłym związku można określić z kolei jako zagwarantowaną możliwość utrzymywania przez jednostkę swej tożsamości i integralności tak fizycznej, jak i psychicznej oraz zakaz jakiegokolwiek bezpośredniej i pośredniej ingerencji z zewnątrz, naruszającej tę integralność⁶. Prywatność rozumiana jest jako prawo „do życia własnym życiem, układanym według własnej woli z ograniczeniem do niezbędnego minimum wszelkiej ingerencji zewnętrznej”, odnosi się

powiedniej informacji”, <https://www.spozomm.pl/dla-pacjenta/pelnomocnik-ds-pacjenta/karta-praw-pacjenta/> (dostęp: 1.02.2023).

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

⁵ P. Sarnecki, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, wyd. 2, Warszawa 2016, art. 41, Lex/el.

⁶ *Ibidem*.

między innymi do życia osobistego (a więc także zdrowia jednostki) i bywa nazywana „prawem do pozostawienia w spokoju”⁷.

Dyspozycje art. 41 ust. 1 i art. 47 Konstytucji RP obejmują zatem swym zakresem stosowania prawo autonomii pacjenta.

Lekarz może przeprowadzać zabiegi lecznicze tylko za zgodą pacjenta, w wypadku działania przy jej braku lub przy sprzeciwie pacjenta może narazić się na odpowiedzialność karną z art. 192 k.k. oraz cywilną.

Wymóg uzyskania zgody został uregulowany w art. 32 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 roku o zawodach lekarza i lekarza dentystry⁸ (dalej: u.z.l.) oraz art. 17 ustawy z dnia 6 listopada 2008 roku o prawach pacjenta i rzeczniku praw pacjenta⁹ (dalej: u.p.p.).

Zgodę taką z uwagi na podmiot, który jej udziela, można podzielić na:

— samodzielną (art. 16 u.p.p., art. 32 ust. 1 u.z.l.) wyrażaną przez pacjenta pełnoletniego i nieubezważonego,

— zastępczą składaną między innymi za pacjenta poniżej 16 roku życia, a udzielaną przez: przedstawiciela ustawowego (art. 32 ust. 2 u.z.l.), sąd opiekuńczy (art. 32 ust. 8 u.z.l.), opiekuna faktycznego (art. 17 ust. 2 zdanie drugie u.p.p.),

— kumulatywną wyrażaną łącznie między innymi przez osoby niepełnoletnie i ich przedstawicieli ustawowych (art. 17 ust. 1 w związku z art. 17 ust. 2 u.p.p., art. 32 ust. 2 w związku z art. 32 ust. 5 u.z.l.).

Problematyka zgody pacjenta na działania służące zachowaniu, ratowaniu, przywracaniu lub poprawie zdrowia oraz inne działania medyczne wynikające z procesu leczenia wielokrotnie była przedmiotem rozważań doktryny¹⁰.

Zgoda pacjenta nie zawsze jest jednak warunkiem podjęcia leczenia lub terapii. Istnieje wiele przypadków określonych ustawowo tak zwanego przymusu leczniczego, czyli leczenia zarówno przy braku zgody,

⁷ Wyrok TK z dnia 11 października 2011 roku, K 16/10, s. 16, <https://www.saos.org.pl/judgments/110268> (dostęp: 3.02.2023).

⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1731 ze zm.

⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1876 ze zm.

¹⁰ Zob. K. Smyk, *Charakter prawny zgody pacjenta na gruncie prawa cywilnego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 6, 2017, nr 1, s. 121–138; J. Ignaczewski, *Zgoda pacjenta na leczenie*, Warszawa 2003; S. Rutkowski, *Zgoda na zabieg leczniczy w ujęciu art. 192 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 2, s. 15–30; P. Dzienis, *Zgoda pacjenta jako warunek legalności leczenia*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 11–12, s. 78–92.

jak i wbrew zgodzie pacjenta. Wprowadza się go najczęściej z uwagi na potrzebę ochrony interesu zdrowotnego społeczeństwa, ale także interesu samego pacjenta, jego życia lub zdrowia. Przymus leczniczy służyć może także realizacji celów resocjalizacji oraz ochronie praw i wolności innych obywateli przed bezprawnymi ich naruszeniami.

W polskim systemie prawnym przymus leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych regulują między innymi:

— ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹¹,

— ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii¹²,

— ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny¹³ (środki zabezpieczające w postaci terapii uzależnień),

— ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy¹⁴.

Niewątpliwie ogromnym problemem społecznym są uzależnienia i ich leczenie. Uzależnienie (*dependence, addiction*) rozumiane w szerokim ujęciu obejmuje zarówno zależności od różnych substancji psychoaktywnych, jak też uzależnienia behawioralne (od gier, wyścigów, natrętnych zakupów, internetu itd.). Zasadniczą cechą uzależnień od substancji psychoaktywnych jest utrata kontroli nad procesami zachowania popędowego, a więc nad dążeniem do kontaktu z substancją, kompulsywne jej poszukiwanie (*drug seeking*) i pobieranie (*drug taking*). Dla wielu uzależnionych osób proces chorobowy przebiega przewlekłe z nawrotami (*relapses*) pojawiającymi się nawet po bardzo długich okresach abstynencji¹⁵. Substancje psychoaktywne oddziałują na ośrodkowy układ nerwowy (OUN) i zakłócają jego pracę¹⁶.

Uzależnienie od alkoholu stanowi poważne obciążenie w wielu dziedzinach życia, obejmuje to szkody zdrowotne i społeczne. Choroba alkoholowa wprowadza ogromną destrukcję w obszarze życia społecznego,

¹¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 165.

¹² Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1939.

¹³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 1130 ze zm.

¹⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 127.

¹⁵ W. Kostowski, *Podstawowe mechanizmy i teorie uzależnień*, „Alkoholizm i Narkomania” 19, 2006, nr 2, s. 139.

¹⁶ Zob. B.T. Woronowicz, *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu*, Warszawa 2003, s. 163.

powodując spustoszenie zarówno materialne, jak i moralne. Jest powodem sytuacji konfliktowych i kryzysowych w pracy, kolizji i wypadków drogowych, stanowi źródło obniżenia wydajności wykonywanej pracy, może skutkować zachowaniami przestępczymi. Wiąże się z kosztami związanymi z leczeniem i terapią osób uzależnionych oraz koniecznością wypłacania im świadczeń. Podobnie sytuacja przedstawia się w odniesieniu do narkotyków.

W sporządzonym na zlecenie Komisji Europejskiej raporcie Petera Andersona i Bena Baumberga *Alkohol w Europie* wskazano, jak ogromne i jakiego rodzaju koszty ponoszą państwa przez uzależnienia od alkoholu¹⁷.

Zrozumiałe jest, że państwa w związku z tym podejmują działania mające na celu — nawet wbrew zgodzie osób uzależnionych — poddać je leczeniu i terapii. Pierwsze przymusowe leczenie alkoholików w Europie zostało wprowadzone w 1916 roku w Szwecji¹⁸. Państwo przy braku woli ze strony osoby uzależnionej do podjęcia leczenia zmuszone jest do przyjmowania tego rodzaju rozwiązań. Osoby uzależnione powodują rozkład życia rodzinnego, zakłócają spokój i porządek publiczny, często wchodzą w konflikt z prawem i mają problemy w funkcjonowaniu społecznym. Po drugiej wojnie światowej nastąpił także niesłychanie szybki rozwój narkomanii, a wraz z nią odnotowano wzrost przestępczości związanej z tym uzależnieniem¹⁹. W różnych państwach powszechnie stosowane są odmienne formy przymusu w zakresie leczenia uzależnień²⁰.

W przypadku skazanych uzależnionych od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych problem leczenia i terapii często jest kluczowy z uwagi na to, że nierzadko u podłoża wchodzenia w konflikt z prawem skazanego leży jego uzależnienie. Leczenie lub rehabilitacja zmniejsza zatem ryzyko ponownego naruszenia porządku prawnego. Powyższe służy zarówno ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego, jak i wolności oraz praw innych osób, a także zdrowiu samego uzależnionego.

¹⁷ P. Anderson, B. Baumberg, *Alkohol w Europie: perspektywa zdrowia publicznego. Raport dla Komisji Europejskiej — Podsumowanie*, przeł. J. Moskalewicz, „Alkoholizm i Narkomania” 19, 2006, nr 2, s. 121–137.

¹⁸ B.T. Woronowicz, *Bez tajemnic o uzależnieniach i ich leczeniu*, s. 365–366.

¹⁹ T. Hanausek, W. Hanausek, *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976, s. 15–23.

²⁰ A. Majcherczyk, *Specyfika terapii uzależnienia od środków psychoaktywnych w zakładach karnych*, „Alkoholizm i Narkomania” 20, 2007, nr 3, s. 326.

Pierwszy oddział więzienny, w którym objęto leczeniem uzależnionych od alkoholu, powstał w 1976 roku na terenie Zakładu Karnego Nr 1 we Wrocławiu, a dla skazanych uzależnionych od środków odurzających i substancji psychotropowych — w 1984 roku w Zakładzie Karnym Warszawa-Służewiec²¹.

Leczenie i rehabilitacja osób uzależnionych w jednostkach penitencjarnych mogą mieć charakter przymusowy bądź dobrowolny.

Słusznie zwraca się uwagę na to, iż wyrażenie zgody skazanego na leczenie i terapię nie jest w pełni dobrowolne. Skazani ci mają pełną świadomość spodziewanych korzyści z wyrażenia zgody i negatywnych skutków jej braku. Poddanie się leczeniu daje większą szansę na skorzystanie z warunkowego przedterminowego zwolnienia, nagród, zmiany typu zakładu karnego itp. Skazani, którzy trafiają do oddziałów terapeutycznych z właściwą, dojrzałą, nieinstrumentalną motywacją do zmiany, stanowią wyjątkowe przypadki²². Nie można jednak pominąć faktu, że wiele osób uzależnionych, przebywających na wolności decyduje się podjąć leczenie od uzależnienia pod presją rodziny, znajomych czy innych osób.

W literaturze pojawia się stanowisko, że:

racjonalnym rozwiązaniem wydaje się odejście od obligatoryjnego przypisywania skazanych do systemu terapeutycznego i rezygnacja, bądź ograniczenie do niezbędnych przypadków, z przymusu leczniczego. Da to szansę na skuteczniejszą, bo opartą o współdziałanie, terapię tych skazanych, którzy świadomie i dobrowolnie podejmą się leczenia odwykowego²³.

Przyjmowanie go w tym zakresie wydaje się jednak zbyt radykalne.

Jak wykazują badania naukowe przeprowadzone w USA w zakresie skuteczności terapii uzależnień, w tym w aspekcie motywacji pacjenta uzależnionego, w pierwszej fazie (z pięciu), tak zwanej prekontemplacyjnej, pacjenci mają niewielki wgląd w zaistniałe problemy i nie są zmotywowani do zmiany. W kolejnej — kontemplacyjnej — są gotowi do rozmowy o problemach związanych z uzależnieniem, nie podejmują jednak żadnych konstruktywnych działań. W fazie przygotowania chcą

²¹ *Ibidem*, s. 322.

²² *Ibidem*, s. 327.

²³ A. Kwieciński, *Prawnokarne aspekty terapii skazanych uzależnionych od alkoholu*, „Ius Novum” 2014, nr 3, s. 35.

wprowadzić zmiany w swoim życiu i szukają pomocy, natomiast dopiero w kolejnej fazie — aktywności — zaczynają pracę nad sobą i modyfikują własne zachowania. W ostatniej fazie — utrzymania zmiany — podejmują próbę zachowania i utrwalenia tego, co wypracowali w dwóch poprzednich fazach²⁴.

Bohdan Tadeusz Woronowicz wskazuje, że osoby uzależnione przyjmują postawę polegającą na niezauważaniu związku między istniejącymi problemami i zmianami chorobowymi a piciem alkoholu czy przyjmowaniem innych substancji psychoaktywnych. Konsekwencją tego jest całkowite lub częściowe negowanie choroby. Powyższe jest cechą charakterystyczną dla wszelkich uzależnień — to „system zaprzeczeń”²⁵.

W takiej sytuacji praca z terapeutą nawet początkowo podjęta pod przymusem może doprowadzić do zmiany dotychczasowej postawy osoby uzależnionej. Ogromne znaczenie mają tu cechy osobiste terapeuty, które mogą mieć daleko większy wpływ niż stosowane techniki terapeutyczne²⁶.

II

Przymusowe leczenie skazanych uzależnionych od substancji psychoaktywnych oraz skazanych za przestępstwo z art. 197–203 k.k. popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych zostało unormowane w art. 117 k.k.w.

Artykuł 117 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym do 1 stycznia 2023 roku stanowił, że

Skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu albo środków odurzających lub substancji psychotropowych, a także skazanego za przestępstwo określone w art. 197–203 Kodeksu karnego popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych, obejmuje się, za jego zgodą, odpowiednim leczeniem i rehabilitacją; w razie braku zgody o stosowaniu leczenia lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny.

²⁴ A.T. Beck, F.D. Wright, C.F. Newman, B.S. Liese, *Terapia poznawcza uzależnień*, przeł. J. Chodkiewicz, J. Witkowska, Kraków 2007, s. 23.

²⁵ B.T. Woronowicz, *Uzależnienia. Geneza, terapia, powrót do zdrowia*, Poznań 2009, s. 250.

²⁶ H. Machel, *Rola terapii w resocjalizacji penitencjarnej*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 29–30.

Zgodnie z wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 marca 2021 roku (SK 9/18)²⁷ art. 117 k.k.w. w zakresie, w jakim nie określał czasu trwania przymusowego leczenia lub przymusowej rehabilitacji skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, został uznany za niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 oraz art. 47 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP.

Ponadto uznano, że art. 117 k.k.w. w zakresie, w jakim nakładał na sąd obowiązek orzeczenia o zastosowaniu leczenia lub rehabilitacji wobec skazanego, u którego stwierdzono uzależnienie od alkoholu, był niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a także w zakresie, w jakim nie przewidywał zaskarżenia postanowienia o przymusowym leczeniu lub przymusowej rehabilitacji skazanego, był niezgodny z art. 78 Konstytucji RP.

W uzasadnieniu wyroku Trybunał Konstytucyjny zwrócił uwagę na istotną kwestię, że art. 117 k.k.w. w przytoczonym brzmieniu przesądzał o tym, że w razie łącznego spełnienia dwóch przesłanek wskazanych w przepisie sąd penitencjarny musiał orzec o zastosowaniu przymusowego leczenia lub rehabilitacji skazanego. W konsekwencji powzięcie przez ten sąd wiedzy o uzależnieniu skazanego i braku jego zgody na odpowiednie leczenie lub rehabilitację skutkowało wszczęciem postępowania oraz orzeczeniem o zastosowaniu przymusowego leczenia lub przymusowej rehabilitacji. Sąd penitencjarny zobligowany był do wydania powyższego orzeczenia i faktycznie został pozbawiony możliwości badania rzeczywistej potrzeby orzeczenia przymusowego leczenia lub rehabilitacji. Trybunał zwrócił uwagę, że problem ustawowego zobligowania sądu do podjęcia określonej decyzji procesowej, czy też zakresu swobody orzeczniczej sądu, można postrzegać także z perspektywy różnorodnych wolności i praw konstytucyjnych, w jakie ingeruje obligatoryjna decyzja sądu. W szczególności ograniczenie przez ustawodawcę obszaru sędziowskiego uznania jest postrzegane jako ingerencja w te wolności i prawa i w tym zakresie podlega ograniczeniom i regułom wskazanym w art. 31 ust. 3 Konstytucji. Sąd, który ma być gwarantem realizacji konstytucyjnej wolności osobistej skazanego, *de facto* traci możliwość zweryfikowania, czy w konkretnym przypadku ograniczenie tej wolności następuje w niezbędnym zakresie,

²⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 472.

koniecznym w państwie demokratycznym ze względu na ochronę wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji²⁸.

Ustawowa możliwość pozbawienia lub ograniczenia wolności zagwarantowanych konstytucyjnie nakłada ponadto na ustawodawcę obowiązek wyznaczania w sposób jasny i precyzyjny granic czasowych, w jakich to może nastąpić, a kontrolę nad ich przestrzeganiem powinien sprawować sąd. Tych wymogów nie spełniała regulacja art. 117 k.k.w., bowiem nie określała czasu trwania przymusowego leczenia lub przymusowej rehabilitacji skazanego.

Odnosnie do braku środka odwoławczego od postanowienia o przymusowym leczeniu lub rehabilitacji Trybunał wskazał, że zgodnie z art. 78 Konstytucji wszelkie orzeczenia i decyzje wydane w postępowaniu pierwszoinstancyjnym (także sądowym) mogą zostać zaskarżone w celu zweryfikowania ich prawidłowości. W orzecznictwie Trybunału podkreśla się, że art. 78 Konstytucji, kreując gwarancję procesową, wzmacnia sądową ochronę materialnych gwarancji konstytucyjnych przez zwiększenie prawdopodobieństwa ich prawidłowej realizacji w postępowaniach przed organami państwa. Stanowi bardzo istotny czynnik urzeczywistniania tak zwanej sprawiedliwości proceduralnej²⁹. Prawo zaskarżania orzeczeń i decyzji nie ma przy tym charakteru absolutnego i ustawa może wskazać pewne wyjątki od samej zasady. Muszą one być ustanowione w ustawie, a odstępstwo od reguły wyznaczonej w art. 78 Konstytucji powinno być podyktowane szczególnymi okolicznościami, które usprawiedliwiałyby pozbawienie strony postępowania środka odwoławczego. Trybunał Konstytucyjny nie znalazł żadnego uzasadnienia wyjątku od zaskarżalności postanowienia sądu penitencjarnego o przymusowym leczeniu lub przymusowej rehabilitacji skazanego³⁰.

²⁸ Uzasadnienie wyroku TK z dnia 11 marca 2021 roku, SK 9/8, s. 19–20, OTK ZU nr A/2021, poz. 21.

²⁹ Zob. wyrok TK z 31 marca 2009 roku, sygn. SK 19/08, OTK ZU nr 3/A/2009, poz. 29.

³⁰ Zob. uzasadnienie wyroku TK z dnia 11 marca 2021 roku, SK 9/8, s. 25, OTK ZU nr A/2021, poz. 21.

III

Przepis art. 117 k.k.w. został znowelizowany z dniem 1 stycznia 2023 roku ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku³¹. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu ustawy, nowelizacja miała na celu wykonanie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 marca 2021 roku. Pozostawiono przy tym bez zmian zasadę, że w pierwszej kolejności poddanie skazanego leczeniu lub rehabilitacji ma mieć charakter dobrowolny.

Wprowadzono natomiast zasadę, że w przypadku braku zgody skazanego w przedmiocie obowiązku (przymusowego) poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji będzie orzekał sąd penitencjarny na posiedzeniu, w którym ma prawo wziąć udział prokurator, skazany oraz jego obrońca. Posiedzenie ma odbywać się w zakładzie karnym. Wniosek o orzeczenie obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji może złożyć również dyrektor zakładu karnego. Określono czas trwania obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji, każdorazowo na nie dłużej niż dwa lata. W związku z tym sąd penitencjarny będzie w postanowieniu zobligowany do określonego czasu trwania leczenia lub rehabilitacji skazanego.

Przewidziano wszczęcie i przeprowadzenie przez sąd penitencjarny postępowania w przedmiocie zmiany lub uchylecia obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji, które ma odbywać się na takich samych zasadach jak w przypadku orzekania o jego zastosowaniu. Wprowadzono przy tym ograniczenie możliwości złożenia wniosku przez skazanego lub jego obrońcę. Wniosek złożony przed upływem sześciu miesięcy od wydania postanowienia w przedmiocie tego obowiązku można pozostawić bez rozpoznania. Ma to na celu, według zamysłu ustawodawcy, uwolnienie sądu penitencjarnego od rozpoznawania spraw bazujących na identycznym lub niewiele zmienionym stanie faktycznym³².

³¹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

³² Zob. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, s. 48, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/druk.xsp?nr=2376> (dostęp: 2.02.2023).

Zmiany wprowadzone wskazaną nowelizacją niewątpliwie należy ocenić pozytywnie, albowiem w sposób znaczący poprawiają sytuację skazanego i ochronę jego praw.

Rozpoznawanie sprawy w przedmiocie poddania się skazanego leczeniu lub rehabilitacji na posiedzeniu, w którym ma prawo wziąć udział skazany i jego obrońca, stwarza skazanemu możliwość podjęcia obrony w obliczu groźby zastosowania przymusowego leczenia lub rehabilitacji, to jest — obrony przed orzeczeniem ingerującym w jego wolność. Ustawodawca przyjął przy tym, że posiedzenie powinno odbyć się w zakładzie karnym. Nie wyłącza to jednak możliwości przewidzianej w art. 23a k.k.w. (wprowadzonego tą samą ustawą nowelizującą), że w odniesieniu do skazanego pozbawionego wolności posiedzenie sądu może odbyć się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie tej czynności na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku. Zastosowanie odpowiednie mają przepisy art. 517ea k.p.k., co zapewnia skazanemu możliwość składania wniosków i oświadczeń, jak również odczytywanie pism procesowych na posiedzeniu, z zagwarantowaniem wywołania przez fakt odczytania skutków procesowych.

W przepisie zastrzeżono, że obrońca ma brać udział w posiedzeniu w miejscu przebywania skazanego, co jest zbyt rygorystyczne. Bardziej racjonalne i praktyczne wydaje się rozwiązanie przyjęte w regulacji art. 374 § 6 k.p.k., a dotyczące zdalnego udziału w rozprawie przy użyciu środków technicznych zapewniających jednoczesny bezpośredni przekaz obrazu i dźwięku, gdy oskarżony przebywa w jednostce penitencjarnej. Obrońca w tej sytuacji bierze udział w rozprawie przeprowadzanej zdalnie w miejscu przebywania oskarżonego, chyba że stawi się w tym celu w sądzie. Przyjmując optykę mimo wszystko specyfiki postępowania wykonawczego i rozmieszczenia skazanych w jednostkach penitencjarnych, położonych często w znacznej odległości od siedziby sądu penitencjarnego i kancelarii adwokackich oraz radcowskich, wydaje się, że rozwiązanie z art. 374 § 6 k.p.k. jest bardziej racjonalne. Zapewnieniem skazanemu rzeczywistej i efektywnej realizacji prawa do obrony w takiej sytuacji byłoby umożliwienie telefonicznego kontaktu obrońcy ze skazanym, w analogiczny sposób jak jest to uregulowane w art. 374 § 7 k.p.k. Niestawiennictwo obrońcy lub prokuratora należycie zawiadomionych o terminie nie tamuje rozpoznania sprawy. Nawet niestawiennictwo obrońcy w przypadku

obrony obligatoryjnej nie wstrzymuje rozpoznania sprawy, jeżeli sąd orzeka na korzyść skazanego (art. 22 § 1a *in fine* k.k.w.).

Wprowadzenie możliwości złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o objęcie skazanego odpowiednim leczeniem lub rehabilitacją należy ocenić pozytywnie — brak takiej możliwości do czasu nowelizacji art. 117 k.k.w. był słusznie krytycznie oceniany przez przedstawicieli doktryny³³.

W logiczny sposób wpisuje się w pozostałe regulacje prawne w zakresie granic czasowych przymusowego leczenia przyjęcie, że obowiązek poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji można orzec na czas określony, każdorazowo nie dłuższy niż dwa lata.

Taki okres został przyjęty w art. 34 ust. 1 ustawy z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi oraz w art. 30 ust. 2 i art. 71 ust. 4 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii. Określenie użyte przez ustawodawcę „každorazowo” oznacza, że możliwe będzie orzeczenie kontynuacji leczenia lub rehabilitacji po upływie wskazanego okresu dwuletniego. „Každorazowy” w języku polskim oznacza „dokonywany, odbywający się, pojawiający się za każdym razem”³⁴. W takim przypadku obowiązkiem sądu penitencjarnego będzie wydanie kolejnego postanowienia, zaskarżalnego. Możliwość orzeczenia ponownego obowiązku poddania się leczeniu przewiduje także art. 34 ust. 5 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, przy czym ustawa stanowi, że ponowne zastosowanie tego obowiązku wobec tej samej osoby nie może nastąpić przed upływem trzech miesięcy od jego ustania. Takiego zastrzeżenia nie wprowadził ustawodawca do regulacji art. 117 k.k.w.

Istnieje możliwość wcześniejszego ustania obowiązku poddania się leczeniu lub rehabilitacji orzeczonego w oparciu o art. 117 k.k.w. W takim wypadku konieczne jest wydanie w tym przedmiocie postanowienia sądu penitencjarnego w tym zakresie. Zainicjować to postępowanie może: skazany, jego obrońca, prokurator, a także dyrektor zakładu karnego (art. 19 § 1 k.k.w. w związku z art. 117 § 5 k.k.w.). Sąd penitencjarny także z urzędu

³³ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017, art. 117, Lex/el.

³⁴ Zob. *Každorazowy*, [hasło w:] *Słownik języka polskiego PWN*, sjp.pwn.pl/sjp/každorazowy;2470409.html (dostęp: 4.02.2023).

może przeprowadzić postępowanie zmierzające do wydania postanowienia o ustaniu obowiązku poddania się leczeniu lub rehabilitacji. Aby zapewnić merytoryczną opinię w takim postępowaniu, każdorazowo powinno uzyskać się opinię psychologiczną albo lekarza psychiatry czy też biegłego w przedmiocie uzależnienia.

Zrozumiałe jest wprowadzenie przez ustawodawcę regulacji, że wniosek złożony przez skazanego lub jego obrońcę o zmianę lub uchylenie obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji przed upływem sześciu miesięcy od wydania postanowienia w przedmiocie tego obowiązku można pozostawić bez rozpoznania. Podobne regulacje występują w odniesieniu na przykład do wniosku o zmianę lub uchylenie środka zabezpieczającego. Negatywnie należy jednak ocenić brak określenia jakichkolwiek podstaw pozostawienia wniosku bez rozpoznania, daje to pole arbitralności. Zdecydowanie należy opowiedzieć się za wprowadzeniem regulacji analogicznej jak w art. 199b § 4 k.k.w. Ustawodawca w tym przypadku przyjął, że podstawą pozostawienia wniosku bez rozpoznania jest to, że wnioskodawca nie wskazał nowych okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia. Warunkiem pozostawienia wniosku bez rozpoznania jest zatem nie tylko stwierdzenie, iż upłynął już sześciomiesięczny okres karencyjny od dnia rozpoznania poprzedniego wniosku, ale ponadto stwierdzenie, że wnioskodawca nie wskazał nowych okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia.

Na tle wcześniej omawianych regulacji odnośnie do wymogu uzyskania zgody pacjenta na leczenie bądź zgody zastępczej czy też kumulatywnej i warunku z art. 117 k.k.w., że w przedmiocie obowiązku poddania się przez skazanego leczeniu lub rehabilitacji orzeka sąd penitencjarny tylko wówczas, gdy brakuje zgody skazanego, rodzą się pewne zastrzeżenia. Nie budzi przy tym wątpliwości, że zgoda taka powinna być wyrażona w sposób wyraźny po uprzednim poinformowaniu skazanego o jego stanie zdrowia oraz planowanym leczeniu i rehabilitacji. Wskazuje się także w literaturze przedmiotu, że powinna być wyrażona w formie pisemnej³⁵.

³⁵ Zob. szerzej: A. Kwieciński, *Zgoda skazanego jako przesłanka zastosowania odpowiedniego leczenia lub rehabilitacji w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Uwagi na tle art. 117 k.k.w.*, [w:] *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, red. T. Kalisz, Wrocław 2011, s. 255.

Charakter prawny zgody pacjenta na udzielenie świadczenia zdrowotnego budzi przy tym wiele kontrowersji wśród przedstawicieli nauki w zakresie tego, czy jest to czynność prawna, czy oświadczenie woli³⁶.

Problematyczna natomiast na tle regulacji art. 117 k.k.w. jest kwestia zgody nieletniego. W polskim systemie prawnym odpowiedzialność karłą ponoszą co do zasady osoby, które ukończyły 17 lat, a w przypadku przestępstw wskazanych w art. 10 § 2 k.k. mogą ponosić odpowiedzialność karłą na zasadach określonych w Kodeksie karnym także nieletni, którzy ukończyli 15 lat. Ustawodawca ustawą z dnia 7 lipca 2022 roku³⁷ jeszcze obniżył ten wiek do 14 lat w przypadku kwalifikowanej zbrodni zabójstwa z art. 148 § 2 lub 3 k.k.

W świetle regulacji Kodeksu karnego jak dorosłego traktuje się zatem osobę z chwilą ukończenia 17 roku życia (jest on młodocianym).

Ustawodawca w postępowaniu karnym w sytuacji, gdy oskarżony jest nieletni lub ubezwłasnowolniony, przyznaje przedstawicielowi ustawowemu lub osobie, pod której pieczę oskarżony pozostaje, uprawnienia do podejmowania czynności procesowych, wnoszenia środków zaskarżenia, składania wniosków i ustanowienia obrońcy (art. 76 k.p.k.).

Zgodnie z art. 32 ust. 2 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 roku o zawodach lekarza i lekarza denty, jeżeli pacjent jest małoletni lub niezdolny do świadomego wyrażenia zgody, wymagana jest wówczas zgoda jego przedstawiciela ustawowego (zgoda zastępcza), a gdy pacjent nie ma przedstawiciela ustawowego lub porozumienie się z nim jest niemożliwe — zezwolenie sądu opiekuńczego.

Natomiast w przypadku małoletniego, który ukończył 16 lat, wymagana jest zgoda kumulatywna małoletniego i jego przedstawiciela ustawowego (art. 32 ust. 5 u.z.l.). Ustawa rozstrzyga także potencjalny konflikt pomiędzy pacjentem a jego przedstawicielem ustawowym lub opiekunem faktycznym. Jeżeli małoletni, który ukończył 16 lat, osoba ubezwłasnowolniona albo pacjent chory psychicznie lub upośledzony

³⁶ M. Mierzwa, *Ograniczenia konstytucyjnej zasady poszanowania i ochrony wolności człowieka w zakresie udzielania świadczeń zdrowotnych*, „*Studenckie Zeszyty Naukowe*” 22, 2019, nr 42, s. 104, zob. szerzej: K. Smyk, *Charakter prawny zgody pacjenta na gruncie prawa cywilnego*, s. 121–138.

³⁷ Ustawa z dnia 7 lipca 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600).

umysłowo, lecz dysponujący dostatecznym rozeznanieniem, sprzeciwia się czynnościom medycznym, poza zgodą jego przedstawiciela ustawowego lub opiekuna faktycznego, albo w przypadku niewyrażenia przez nich zgody, wymagane jest zezwolenie sądu opiekuńczego.

Tak w poprzednio obowiązującej ustawie z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich³⁸, jak i w ustawie z dnia 9 czerwca 2022 roku o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich³⁹ osoby umieszczone w zakładach poprawczych i schroniskach dla nieletnich, u których stwierdzono uzależnienie od alkoholu, mają obowiązek poddania się zarządzonemu leczeniu odwykowemu. Decyzja w tym zakresie leży obecnie w gestii dyrektora okręgowego ośrodka wychowawczego, zakładu poprawczego lub schroniska dla nieletnich. W stosunku do osoby małoletniego wymagana jest ponadto zgoda przedstawiciela ustawowego. W razie jej braku uzyskuje się zezwolenie sądu wykonującego orzeczenie, które winno poprzedzać zasięgnięcie opinii u biegłego o leczeniu uzależnienia i celowości terapii (art. 362 ust. 3).

W świetle obowiązującego prawa (wskazanych regulacji prawnych) należałoby uznać, że nieletni do ukończenia 17 roku życia (dopiero wówczas w świetle prawa karnego traktuje się go jak dorosłego) nie może skutecznie wyrazić zgody na leczenie. Do regulacji art. 117 k.k.w. powinno być wprowadzone unormowanie analogiczne jak w art. 362 ust. 3 ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

IV

Reasumując, niezmiernie ważnym elementem w procedurze orzekania wobec skazanego obowiązku poddania się leczeniu lub rehabilitacji w trybie art. 117 k.k.w. jest zagwarantowanie skazanemu prawa do osobistego udziału w posiedzeniu oraz do bycia wysłuchanym. Ponadto zapewnienie stronom postępowania możliwości wniesienia środka odwoławczego. Podobnie kluczowe jest zapewnienie sądowi penitencjarnemu możliwości badania, podczas decydowania o przymusowym leczeniu lub przymusowej rehabilitacji, rzeczywistej potrzeby ich orzeczenia.

³⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2018 r. poz. 969.

³⁹ Dz.U. z 2022 r. poz. 1700.

Regulacja art. 117 k.k.w. nie spełniała wymogów konstytucyjnych do dnia 1 stycznia 2023 roku. Nowelizacja art. 117 k.k.w. ustawą z dnia 5 sierpnia 2022 roku dostosowała przepisy do standardów konstytucyjnych, zapewniając skazanemu ochronę jego praw poprzez wprowadzenie niezbędnych gwarancji procesowych. Zasadne i celowe było wprowadzenie możliwości złożenia przez dyrektora zakładu karnego wniosku o objęcie skazanego odpowiednim leczeniem lub rehabilitacją.

Należałoby jednak postulować *de lege ferenda* zmianę art. 117 § 6 k.k.w. poprzez określenie podstaw pozostawienia wniosku bez rozpoznania. Jak już wskazano, brak określenia podstawy daje pole arbitralności. Należy opowiedzieć się za wprowadzeniem regulacji analogicznej jak w art. 199b § 4 k.k.w. i przyjęciem, że warunkiem pozostawienia wniosku bez rozpoznania będzie nie tylko stwierdzenie, iż upłynął już sześciomiesięczny okres karencyjny od dnia rozpoznania poprzedniego wniosku, ale ponadto stwierdzenie, że wnioskodawca nie wskazał nowych okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia.

Celowe wydaje się także wprowadzenie zastrzeżenia, że ponowne zastosowanie obowiązku leczenia lub rehabilitacji wobec tej samej osoby nie może nastąpić przed upływem trzech miesięcy od jego ustania. Tak jak jest to uregulowane w art. 34 ust. 5 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

Ustawodawca powinien także wprowadzić w odniesieniu do nieletnich (skazanych na zasadach określonych w Kodeksie karnym) zapis, że na leczenie lub rehabilitację zgody udziela przedstawiciel ustawowy — unormować to analogicznie jak w art. 362 ust. 3 ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

Rozważyć należałoby także z omówionych już względów wprowadzenie w zakresie udziału obrońcy w posiedzeniu zdalnym rozwiązania z art. 374 § 6 k.p.k. Obrońca w tej sytuacji brałby udział w posiedzeniu przeprowadzanym zdalnie w miejscu przebywania skazanego, chyba że stawiłby się w tym celu w sądzie.

Bibliografia

- Anderson P., Baumberg B., *Alkohol w Europie: perspektywa zdrowia publicznego. Raport dla Komisji Europejskiej — Podsumowanie*, przeł. J. Moskalewicz, „Alkoholizm i Narkomania” 19, 2006, nr 2.
- Beck A.T., Wright F.D., Newman C.F., Liese B.S., *Terapia poznawcza uzależnień*, przeł. J. Chodkiewicz, J. Witkowska, Kraków 2007.
- Dzienis P., *Zgoda pacjenta jako warunek legalności leczenia*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 11–12.
- Hanausek T., Hanausek W., *Narkomania. Studium kryminologiczno-kryminalistyczne*, Warszawa 1976.
- Ignaczewski J., *Zgoda pacjenta na leczenie*, Warszawa 2003.
- Kostowski W., *Podstawowe mechanizmy i teorie uzależnień*, „Alkoholizm i Narkomania” 19, 2006, nr 2.
- Kwieciński A., *Prawnokarne aspekty terapii skazanych uzależnionych od alkoholu*, „Ius Novum” 2014, nr 3.
- Kwieciński A., *Zgoda skazanego jako przesłanka zastosowania odpowiedniego leczenia lub rehabilitacji w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Uwagi na tle art. 117 k.k.w.*, [w:] *Prawo karne wykonawcze w systemie nauk kryminologicznych. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leszka Boguni*, red. T. Kalisz, Wrocław 2011.
- Machel H., *Rola terapii w resocjalizacji penitencjarnej*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3.
- Majcherczyk A., *Specyfika terapii uzależnienia od środków psychoaktywnych w zakładach karnych*, „Alkoholizm i Narkomania” 20, 2007, nr 3.
- Mierzwa M., *Ograniczenia konstytucyjnej zasady poszanowania i ochrony wolności człowieka w zakresie udzielania świadczeń zdrowotnych*, „Studenckie Zeszyty Naukowe” 22, 2019, nr 42.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017.
- Rutkowski S., *Zgoda na zabieg leczniczy w ujęciu art. 192 k.k.*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 2.
- Sarnecki P., [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, red. L. Garlicki, M. Zubik, wyd. 2, Warszawa 2016.
- Smyk K., *Charakter prawny zgody pacjenta na gruncie prawa cywilnego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 6, 2017, nr 1.

Compulsory treatment of addicted prisoners against the background of Article 117 of the Executive Penal Code: Selected issues

Abstract

The article is an attempt to approach controversial issues related to compulsory treatment or rehabilitation of addicts in penitentiary isolation on the background of the regulation of Article 117 of the Executive Penal Code. The considerations take into account the amendment of this regulation by the Act of 5 August 2022. The amendment brought the provisions into line with constitutional standards, ensuring that the convicted person's rights are protected by introducing the necessary procedural guarantees. Certain *de lege ferenda* postulates are within the scope of the analysis are formulated as part of the conclusion.

Keywords: addiction, compulsory treatment, minors, law

Skutki prawne faktycznego niewykonywania przez skazanego kary ograniczenia wolności

KATARZYNA LIŻYŃSKA

ORCID: 0000-0002-4682-2670

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Abstrakt

Jedną z podstawowych zasad prawa karnego wykonawczego jest wyrażona w art. 9 § 1 k.k.w. zasada bezzwłocznego wszczęcia postępowania wykonawczego, która służyć ma realizacji innej zasady — humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej skazanego. Specyfika kary ograniczenia wolności, w szczególności uwydatniony jej prewencyjno-wychowawczy cel i podkreślona przepisami ustawy elastyczność w jej wykonaniu, sprawia, że w przypadku realizacji tej kary spotykamy wiele odstępstw od zasady bezzwłoczności wykonania kary. W zależności od etapu postępowania wykonawczego oraz okoliczności powodujących wyłom w jej wykonywaniu skutki prawne dla skazanego mogą być zarówno pozytywne, jak i negatywne. W przedstawionym artykule zwrócono na nie uwagę.

Słowa kluczowe: kara ograniczenia wolności, dyrektywy wykonania kary, bezzwłoczność wykonania kary, odroczenie wykonania kary, przerwa w karze, skrócenie kary, uznanie kary za wykonaną

Zasada praworządności kształtuje obowiązek spoczywający na wszystkich organach zajmujących się wykonywaniem orzeczeń do bezzwłocznego podjęcia niezbędnych czynności celem wykonania prawomocnego

orzeczenia¹. Jednakże Kodeks karny wykonawczy² reguluje instytucje będące przesłankami negatywnymi, warunkującymi postępowanie wykonawcze³, które mogą spowodować — lub w pewnych sytuacjach powodują — przesunięcie wykonania kary w czasie bądź pozwalają na niewykonanie kary w całości. Stosunkowo często brak bezwzględności w wykonaniu kary da się zauważyć w przypadku wykonania kary ograniczenia wolności, która ze względu na swoją specyfikę, elastyczność w jej wykonywaniu, wyrażając zasadę humanitaryzmu i poszanowania godności ludzkiej, dopasowuje się do aktualnych właściwości i warunków skazanego.

Kara ograniczenia wolności jest istotnym narzędziem polityki kryminalnej służącym jej pełniejszej indywidualizacji i racjonalizacji⁴. Funkcjonuje w systemie prawa karnego od 1969 roku, podlegając istotnym modyfikacjom, których ramy niniejszego opracowania pozwalają przedstawić tylko w zarysie. Wprowadzona wraz z wejściem w życie Kodeksu karnego z 1969 roku⁵ początkowo swoją istotę zawierała w nieodpłatnej dozorowanej pracy na cele publiczne od 20 do 50 godzin w stosunku miesięcznym, którą skazany zobowiązany był wykonywać w wymiarze od trzech miesięcy do dwóch lat, a wobec osób zatrudnionych w uspołecznionych zakładach pracy sąd, zamiast określonego już obowiązku, mógł orzec wobec sprawcy potrącenie od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę na rzecz Skarbu Państwa albo na wskazany cel społeczny. Sąd mógł też sprawcę, który nie pozostawał w stosunku pracy, zamiast nałożenia na niego obowiązku wykonywania nieodpłatnej dozorowanej pracy, jeżeli przemawiały za tym względy wychowawcze, skierować do odpowiedniego uspołecznionego zakładu pracy w celu wykonywania tam pracy z zastosowaniem rygoru potrącenia z wynagrodzenia⁶. Kara ta wielokrotnie

¹ T. Kalisz, *Zasady prawa karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 17, 2005, s. 317–318.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 z późn. zm., zwany dalej k.k.w.

³ Z. Świda-Łagiewska, *Sądownictwo penitencjarne jako instytucja procesowa*, Warszawa 1974, s. 36.

⁴ Tak: S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 443.

⁵ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94, zwany dalej d.k.k.

⁶ Art. 33 i 34 d.k.k.

ewoluowała, by przyjąć model obowiązujący dzisiaj, znajdujący usankcjonowanie w art. 34 i 35 k.k.⁷ polegający na możliwości jej wymierzenia na czas od jednego miesiąca do dwóch lat i realizowaniu jej w dwóch formach: obowiązku wykonywania nieodpłatnej kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym bądź potrąceniu od 10 do 25% wynagrodzenia za pracę w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd przy ewentualnym nałożeniu dodatkowych obowiązków w postaci świadczenia pieniężnego wymienionego w art. 39 pkt 7 k.k. lub obowiązków, o których mowa w art. 72 § 1 pkt 2–7a k.k. Według projektodawcy kara ograniczenia wolności winna być, obok kary grzywny, podstawową karą orzeczaną za występki, których społeczna szkodliwość nie jest szczególnie wysoka, gdyż ze względu na swą elastyczność może być konkretyzowana *a casu ad casum*⁸, co ma duże znaczenie szczególnieprewencyjne. Możliwe jest w okresie jej wykonywania ustanawianie, rozszerzanie czy zwolnienie z obowiązków orzeczonych pierwotnie (art. 61 k.k.w.).

Kara ograniczenia wolności ma wzbudzić w skazanym wolę współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności jego poczucia odpowiedzialności, oraz potrzebę przestrzegania porządku prawnego (art. 53 § 1 k.k.w.). Skazany ma obowiązek pracować sumiennie oraz przestrzegać ustalonych w miejscu pracy porządku i dyscypliny (§ 1 k.k.w.). Podkreślony został tutaj w sposób szczególnie indywidualno-prewencyjny cel kary. Po jej odbyciu skazany ma osiągnąć taki stan osobowości, który umożliwi mu prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie, bez naruszenia fundamentalnych dla niego reguł tworzących system normatywny (norm moralnych i prawnych)⁹. Wydawać by się mogło, że możliwość dostosowywania kary do zmieniających się warunków osobistych sprawcy stanowić będzie o jej efektywności w zakresie jej pełnego wykonania, jednak pomimo swoistej elastyczności kara nie zawsze zostaje wykonana, przy czym jest to wynikiem przyczyn zależnych

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm., zwany dalej k.k.

⁸ Tak: Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2393 Sejmu VII Kadencji, s. 2 n.

⁹ K. Dąbkiewicz, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, art. 53.

i niezależnych od skazanego i w odniesieniu do czynnika powodującego niewykonanie w całości kary ograniczenia wolności skutkuje różnymi konsekwencjami prawnymi. Anna Janus-Dębska słusznie upatruje problemów z wykonaniem kary ograniczenia wolności w niewłaściwym diagnozowaniu jeszcze przed wydaniem wyroku sytuacji oskarżonego pod kątem jego zdrowia, właściwości i warunków osobistych. Orzekanie przedmiotowej kary wobec sprawców, którzy nie mają predyspozycji do jej wykonania. Do nieefektywnego wykonywania kary ograniczenia wolności przyczynia się także często brak prognozy kryminologicznej opartej na analizie dotychczasowej karalności skazanego oraz jego funkcjonowania, które mogą wskazywać na niskie prawdopodobieństwo wykonania przez skazanego tego rodzaju kary¹⁰.

Rozpoczęcie odbywania kary w formie nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne następuje w dniu, w którym skazany przystąpił do wykonywania wskazanej pracy, bądź w przypadku orzeczenia tej kary w formie potrącenia z wynagrodzenia w pierwszym dniu okresu, w którym dokonuje się potrącenia skazanemu wynagrodzenia za pracę (art. 57a § 1 i 2 k.k.w.). Co do formy kary pracy społecznie użytecznej — ustawodawca wprowadza możliwość zintensyfikowania godzin pracy na cele społeczne, co jest jednym z przykładów uelastycznienia tej kary (art. 63b k.k.w.). Z dokładnym określeniem rozpoczęcia odbywania kary ograniczenia wolności wiążą się istotne skutki faktyczne i prawne. Pozwala to na ustalenie końca kary, daty zatarcia skazania; ma także znaczenie w przypadku rozważania zasadności zastosowania przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności czy też zwolnienia z reszty kary¹¹. Gdy jednak skazany nie przystąpi do wykonywania kary ograniczenia wolności, sąd nadzorujący wykonanie tej kary zgodnie z przepisem art. 55 § 1 i 2 k.k.w. musi bezzwłocznie podjąć działania zmierzające do ustalenia przyczyn zaistniałego stanu faktycznego.

Najczęściej spotykanym czynnikiem wpływającym na niewykonanie kary ograniczenia wolności w całości lub części jest uchylanie się przez

¹⁰ A. Janus-Dębska, *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016, s. 48.

¹¹ M. Szewczyk, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2019 r., sygn. V KK 353/18*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 10–11, s. 231.

skazanego od wykonania tej kary czy środków orzeczonych przez sąd w ramach kary ograniczenia wolności, co implikuje orzeczenie kary zastępczej pozbawienia wolności¹². By jednak do tego doszło, konieczne jest zweryfikowanie, czy faktycznie doszło do uchylania się przez skazanego od realizacji kary lub środków karnych orzeczonych przez sąd. Nie każde bowiem, nawet obiektywne, naruszenie obowiązku w wykonaniu kary ograniczenia wolności niezgodnie z ustalonym harmonogramem stanie się automatycznie uchylaniem się od jej wykonania. Brak przesłanki uchylania się skazanego od wykonania kary ograniczenia wolności będzie powodował niemożność orzeczenia kary zastępczej. Tym bardziej że zamiana kary ograniczenia wolności na zastępczą karę pozbawienia wolności ma charakter wyjątkowy¹³. Jest to zgodne z zaleceniami Rekomendacji R (92)16 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw członkowskich. Europejskie reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych, które nie wykluczają instytucji kary zastępczej (reguła 9), uzależniają możliwość zastosowania formy zastępczej kary od ścisłego stosowania warunków przewidzianych prawem, przy jednoczesnym wykluczeniu automatyzmu zamiany sankcji lub środka alternatywnego na karę pozbawienia wolności w razie nieprzestrzegania przez sprawcę nałożonych na niego warunków lub obowiązków związanych ze stosowaniem sankcji lub środka alternatywnego (reguła 10).

Problem z przyjęciem, czy w danym przypadku mamy do czynienia z uchylaniem się skazanego od realizowania kary ograniczenia wolności, powoduje niedookreślenie tego pojęcia przez ustawodawcę. Próby zdefiniowania pojęcia „uchylania się” skazanego od kary ograniczenia wolności podjął już w latach siedemdziesiątych XX wieku Stanisław Zimoch, który

¹² Art. 65 § 1 k.k.w. Należy przypomnieć, że od dnia 1 stycznia 2012 roku (art. 1 pkt 30 ustawy z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych ustaw, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 53) jedyną formą kary zastępczej za uchylanie się od wykonania kary ograniczenia wolności jest kara zastępcza pozbawienia wolności. Ustawodawca nowelą tą wyeliminował możliwość zamiany kary ograniczenia wolności w przypadku jej niewykonania na karę grzywny, podkreślając tym samym zasadnie nieracjonalność takiego rozwiązania.

¹³ Tak m.in. R. Giętkowski, *Skutki uchylania się od kary pozbawienia wolności*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 7, s. 81 n.; R. Giętkowski, *Prawne zmiany w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Przegląd Sądowy” 2012, nr 6, s. 57; S. Leleńtal, M. Siwek, *Glosa do uchwały SN z 24.02.2010 r.*, I KZP 30/09, Warszawa 2010.

wskazał, że z przesłanką tą będziemy mieli do czynienia wówczas, gdy skazany

świadom ciężących na nim obowiązków składających się na treść określonej postaci kary oraz grożących mu konsekwencji prawnych na wypadek ich niewykonania i mając ku temu obiektywnie istniejące możliwości — z przyczyn od siebie tylko zależnych — wzbrania się przed wykonaniem w całości lub w części któregośkolwiek z nich w czasie, miejscu i zakresie wynikającym z obowiązujących przepisów oraz wskazanym przez właściwy organ wykonawczy¹⁴.

Podobnie Kazimierz Postulski z treści art. 65 § 1 k.k.w. wyprowadza konkluzję, że o uchylaniu się od odbywania kary ograniczenia wolności, jako przesłance obligatoryjnego zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności, mogą świadczyć następujące okoliczności:

1. Niestawienie się skazanego na wezwanie sądowego kuratora zawodowego lub oświadczenie mu, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy, po uprzednim pouczeniu go przez kuratora o prawach, obowiązkach i konsekwencjach związanych z wykonywaniem nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne (art. 57 § 2 k.k.w.).

2. Naruszenie obowiązków należących do istoty obowiązku pracy, a więc przede wszystkim niestawienie się do pracy w warunkach ograniczonej wolności, a w przypadku podjęcia pracy — wykonywanie jej niesumienne lub nieprzestrzeganie ustalonych w miejscu pracy porządku i dyscypliny (zob. art. 58 § 2 k.k.w.).

3. Naruszenie obowiązków ciężących na skazanym z mocy prawa (art. 34 § 2 pkt 1 i 3 k.k.) lub nałożonych przez sąd na podstawie art. 34 § 1a pkt 3 k.k.

4. Niepodporządkowanie się poleceniom sądu albo sądowego kuratora zawodowego (zob. art. 60 oraz art. 169 k.k.w.).

5. Rozwiązanie bez zgody sądu stosunku pracy w przypadku orzeczenia obowiązku potrącania części wynagrodzenia za pracę na cel społeczny (art. 34 § 1a pkt 4 k.k.) lub podejmowanie innych działań utrudniających lub uniemożliwiających potrącanie wynagrodzenia w całości lub części¹⁵.

¹⁴ S. Zimoch, *O uchylaniu się od odbywania kary ograniczenia wolności oraz o rodzajach i granicach kar zastępczych*, „Nowe Prawo” 1977, nr 2, s. 207.

¹⁵ K. Postulski, *Uchylanie się od odbycia kary ograniczenia wolności*, „Palestra” 6, 2016, s. 54.

Przyjąć należy, że uchylanie się od odbywania kary ograniczenia wolności ma miejsce wtedy, gdy skazany miał świadomość ciężących na nim obowiązków, stanowiących element kary ograniczenia wolności, jak również konsekwencji ich niewykonywania, oraz mając obiektywnie istniejące możliwości, przy braku jakichkolwiek przeszkód, nie wykonywał w całości lub części któregośkolwiek z nich. Cechą uchylania jest negatywny stosunek psychiczny skazanego do ciężącego na nim obowiązku¹⁶. Słusznie Monika Cendrowska pojęcie uchylania od realizowania kary ograniczenia wolności wiąże z zachowaniem „zawinionym”, podjętym na skutek umyślnego, lekkomyślnego czy chociażby rażąco niedbałego postępowania, nierzadko cechującego się wręcz złośliwością¹⁷.

Z racji tego, że nadzorowanie wykonywania kary ograniczenia wolności zostało powierzone kuratorowi zawodowemu, to on organizuje i kontroluje wykonywanie przez skazanego kary, jak również realizowanie obowiązków wykonywanych przez skazanego (art. 55 § 2 k.k.w.). Najczęściej to zatem on będzie inicjatorem postępowania wykonawczego w razie stwierdzenia nieprawidłowości w funkcjonowaniu skazanego odbywającego ten rodzaj kary. Jak wskazuje Dariusz Mucha,

znamienne jest to, że ustawodawca w tym zakresie niewiele wymaga od kuratora zawodowego poza na przykład tylko stwierdzeniem, że skazany nie stawił się do niego w wyznaczonym terminie, i to bez obowiązku zbadania przyczyny niestawienia się skazanego, ograniczając ten obowiązek tylko do formalnego sprawdzenia, czy wezwanie zostało skazanemu prawidłowo doręczone przez operatora pocztowego¹⁸.

Uznanie, czy faktycznie doszło do uchylania się przez skazanego od wykonania kary ograniczenia wolności, ciąży na sądzie. Kurator natomiast dokonuje jedynie wstępnej oceny faktów i wyciąga z nich odpowiednie wnioski dotyczące tego, czy zachowanie skazanego może być w ogóle rozpatrywane w kategoriach uchylania się od odbywania kary ograniczenia wolności¹⁹.

¹⁶ K. Dąbkiewicz, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 65 i cyt. tam literatura.

¹⁷ M. Cendrowska, *Sylwetka kuratorów sądowych oraz ich opinie na temat wykonywania kary ograniczenia wolności*, [w:] *Z problematyki badań empirycznych w prawie karnym wykonawczym*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2015, s. 80.

¹⁸ D. Mucha, *Niewykonanie kary ograniczenia wolności a zastępcza kara ograniczenia wolności*, „Roczniki Nauk Prawnych” 31, 2021, nr 3, s. 46.

¹⁹ *Ibidem*, s. 47 i cyt. tam literatura.

Jeżeli skazany uchyla się od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zobligowany jest do zarządzenia zastępczej kary, a jeżeli uchyla się on od świadczenia pieniężnego lub obowiązków orzeczonych na podstawie art. 34 § 3 k.k., sąd może zarządzić wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności. W razie gdy skazany wykonał część kary ograniczenia wolności, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności w wymiarze odpowiadającym karze ograniczenia wolności pozostałej do wykonania, przyjmując, że jeden dzień zastępczej kary pozbawienia wolności jest równoważny dwóm dniom kary ograniczenia wolności (art. 65 § 1 k.k.w.). Zwrócić należy uwagę na obligatoryjność orzeczenia kary zastępczej w przypadku uchylania się od realizowania kary ograniczenia wolności i na jej fakultatywność w razie braku realizacji obowiązków orzeczonych na podstawie art. 34 § 3 k.k., bądź uchylania się od świadczenia pieniężnego. W tej sytuacji, jak wskazuje Krzysztof Dąbkiewicz,

podjęcie decyzji w tym przedmiocie zostało pozostawione dyskrecjonalnej ocenie sądu, który w zależności od konkretnego przypadku, zwłaszcza postawy skazanego w toku odbywania kary, będzie mógł rozważyć, czy pomimo niewykonania świadczenia pieniężnego lub obowiązku (lub obowiązków) konieczne jest zarządzenie izolacyjnej formy wykonania kary ograniczenia wolności²⁰.

Mając na uwadze rozważania dotyczące rozpoczęcia odbywania kary ograniczenia wolności, zwrócić należy uwagę na jedno z uzasadnień orzeczeń Sądu Najwyższego. W uzasadnieniu postanowienia z dnia 18 lipca 2019 roku (sygn. V KK 353/18) Sąd Najwyższy stwierdził, że okres odbywania przez skazanego kary ograniczenia wolności w formie nieodpłatnej kontrolowanej pracy społecznej może wykraczać poza czas, na który ją orzeczono²¹. Z tym nie można się zgodzić. Taka interpretacja prowadziłaby do wniosku, że skazany może realizować karę w dowolnym terminie, byleby tylko została ona wykonana. Jak wskazuje Dariusz Mucha, o ile w postępowaniu wykonawczym można zmniejszyć orzeczoną liczbę godzin pracy lub wysokość potrąceń do granicy ustawowego minimum, nie jest dopuszczalne wydłużenie okresu orzeczonej kary ograniczenia wolności.

²⁰ K. Dąbkiewicz, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 65.

²¹ Postanowienie SN z dnia 18 lipca 2019 roku, V KK 353/18, OSNKW 2019, nr 8, poz. 48.

W takiej sytuacji należy podjąć decyzję o zarządzeniu kary zastępczej²². Konsekwencją podjęcia decyzji o orzeczeniu kary zastępczej w miejsce kary zasadniczej jest wygaśnięcie z mocy prawa wszystkich ciężących na skazanym obowiązków związanych z karą ograniczenia wolności.

Jednak nawet zarządzenie kary zastępczej na skutek uchylania się od wykonania tejże nie oznacza, że skazany musi odbyć karę zastępczą w warunkach izolacji więziennej. Zasadą jest przecież wykonanie kary w jej formie zasadniczej, zgodnie z traktowaniem izolacyjnej kary zastępczej jako *ultima ratio*²³. Ustawodawca dał skazanemu możliwość zwrócenia się do sądu o wstrzymanie wykonania kary zastępczej, gdy ten oświadczy na piśmie, że podejmie odbywanie kary ograniczenia wolności i podda się rygorom z nią związanym; wstrzymanie następuje do czasu wykonania orzeczonej kary ograniczenia wolności²⁴.

Rada Legislacyjna, uzasadniając wprowadzenie do Kodeksu karnego wykonawczego art. 65a, wskazała, że

na etapie postępowania wykonawczego należy kłaść nacisk na realizację prawomocnie orzeczonej kary w ramach różnych opcji i konfiguracji prawnych, przewidując większą elastyczność postępowania i zwiększoną dyspozycyjność organów penitencjarnych w realizacji orzeczonych kar i innych środków podlegających wykonaniu. Temu celowi mają służyć nowe możliwości decyzyjne, zmierzające do poprawienia skuteczności ściągania grzywnien i należności sądowych oraz ukierunkowane na analogiczny efekt nowe rozwiązania w zakresie wykonywania kar zastępczych. W tych rozwiązaniach chodzi o ograniczenie detencji na rzecz środków wolnościowych i nacisk na realizację pracy społecznej. Z tą myślą wprowadza się też nowy środek w postaci wstrzymania wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 65a k.k.w.)²⁵.

²² Szerzej na ten temat: D. Mucha, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2019 r.*, sygn. V KK 353/18, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 10–11, s. 231 n.

²³ K. Mrozek, *Wstrzymanie wykonania kary zastępczej pozbawienia wolności w trybie art. 65a k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 46, 2017, s. 73.

²⁴ Artykuł 65a § 1 k.k.w. został wprowadzony na skutek uchwalenia ustawy z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2015 r. poz. 396, i był odpowiedzią na postulaty co do złagodzenia restrykcji kary zastępczej.

²⁵ Uzasadnienie do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2393 Sejmu VII Kadencji, s. 2 n.

O ile ustawodawca, formułując w analizowanym przepisie zapis, że sąd może w każdym czasie (zatem zarówno przed, jak i po uprawomocnieniu się orzeczenia o karze zastępczej) wstrzymać wykonanie zastępczej kary ograniczenia wolności, wskazuje na fakultatywność wydania orzeczenia umożliwiającego zastosowanie tej instytucji, to z drugiej strony — nie określa negatywnych przesłanek do wydania decyzji odmownej. Jak wskazuje Krzysztof Dąbkiewicz, „takie unormowanie [...] instytucji powoduje, jak się wydaje, iż w przypadku, gdy skazany złoży oświadczenie, o jakim mowa wyżej, sąd co do zasady będzie zobligowany do wydania postanowienia o wstrzymaniu wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności”²⁶. Nie będziemy mieli tu jednak do czynienia z automatyzmem działania sądu. Wydaje się, że sąd odmówi wstrzymania wykonania kary zastępczej, gdy stwierdzi, że na podstawie dotychczasowej postawy skazanego wykonanie przez niego kary ograniczenia wolności jawi się jako znikome. Problemem pozostaje oczywiście brak mierników, którymi posłuży się sąd. Słusznie wskazuje Kamila Mrozek, że ocena będzie przysparzała wielu trudności, mając na uwadze to, że przecież podstawą do zarządzenia kary zastępczej było uchylanie się skazanego od odbywania kary w formie zasadniczej, czy nałożonych przez sąd obowiązków, co potęguje niepewność, czy tym razem wykona karę w formie zasadniczej²⁷. Sąd musi ponownie poddać ocenie warunki i właściwości sprawcy, wykonanie przez skazanego dodatkowych obowiązków nałożonych przez sąd przy wymierzaniu kary zasadniczej bądź brak takiego wykonania, w końcu analizie poddać przyczyny uchylania się od wykonania kary zasadniczej w pierwotnym terminie, a także ich rozmiar. Za negatywną przesłankę uznać można wielokrotne składane kuratorowi w trakcie postępowania wykonawczego związanego z realizacją kary zasadniczej obietnice co do chęci odbywania kary, przy jednoczesnym braku ich wypełnienia. Jeżeli sąd uzna, że wykonanie kary ograniczenia wolności w formie zasadniczej będzie niecelowe lub niemożliwe, wyda decyzję negatywną.

Wstrzymanie wykonania kary ograniczenia wolności jest określone przez aspekt temporalny, mianowicie — następuje do czasu wykonania orzeczonej kary ograniczenia wolności. Z drugiej strony — ma charakter

²⁶ K. Dąbkiewicz, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 65a. Podobnie: R. Giętkowski, *Skutki uchylania się od kary pozbawienia wolności*, s. 90 n.

²⁷ K. Mrozek, *Wstrzymanie wykonania kary...*, s. 76.

warunkowy: w przypadku, gdy skazany uchyła się od odbywania kary ograniczenia wolności, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności²⁸. Wskazuje na to wprost § 6 art. 65a k.k.w., który stanowi, że niedopuszczalne jest ponowne wstrzymanie wykonania tej samej zastępczej kary pozbawienia wolności na podstawie § 1. Instytucja ta jednorazowo daje szansę skazanemu na uniknięcie odbywania zastępczej kary pozbawienia wolności. Wydaje się, że takie rozwiązanie jest racjonalne.

O ile uchylenie się od wykonania kary ograniczenia wolności wywołuje negatywne skutki dla skazanego, o tyle przyczyny niezawinione przez skazanego w braku wykonania kary ograniczenia wolności takich negatywnych konsekwencji nie wywołują, choć stanowią odstępstwo od zasady bezzwłocznego wykonania kary. Może zdarzyć się przecież, że po orzeczeniu kary ograniczenia wolności zaistnieją okoliczności uniemożliwiające wykonanie kary skazanemu, które nie mieszczą się w dyspozycji niechęci skazanego do kary. Wówczas sam skazany, jego obrońca, kurator czy oskarżyciel publiczny, który dostrzeże przeszkodę w natychmiastowym wykonaniu kary ograniczenia wolności, może złożyć do sądu wniosek o odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności bądź przerwę w jej wykonaniu w sytuacji, gdy wykonywanie kary zostało rozpoczęte. Nic nie stoi na przeszkodzie, by sąd podjął działania z urzędu. Należy pamiętać jednak, że:

odwlekanie wykonania kary, w tym także poprzez przerwy w karze czy odraczanie jej wykonania bez dostatecznie poważnych powodów, jest sprzeczne z zasadą osądzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) czy rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie (art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności) oraz z powinnością bezzwłocznego wykonania wyroku (art. 9 § 1 k.k.w.). Choć zgodne z doraźnym życzeniem skazanego, odwlekanie kary sprawia, że po latach staje się ona dolegliwością abstrakcyjną, odczuwaną przez skazanego i jego bliskich bardziej jako krzywda niż jako odpłata za skrzywdzenie innej osoby²⁹.

Instytucje przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności oraz odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności stanowią egzemplifikację kolizji pomiędzy zasadami prawa karnego wykonawczego. Stanowią

²⁸ K. Dąbkiewicz, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 65a.

²⁹ Postanowienie SA w Krakowie z 29 października 2004 roku, II AKzw 688/04, KZS 2004, z. 11, poz. 20.

wyjątek od zasady bezzwłocznego wszczęcia i przeprowadzenia postępowania wykonawczego podyktowany racjami, na których opiera się (ogólnoprawna) zasada humanizmu (humanitaryzmu)³⁰. Dlatego z dużą rozwagą należy korzystać z tych instytucji.

Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego wraz z wejściem w życie Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku instytucji przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności (art. 63 § 1 k.k.w.) zakończyło dyskusje i wątpliwości zarówno doktryny, jak i praktyki, jakie pojawiały się przed wprowadzeniem tej instytucji do systemu prawnego, co do możliwości jej stosowania w przypadku faktycznej niemożności wykonania kary ograniczenia wolności przez skazanego, która ujawniła się po rozpoczęciu jej odbywania. Obecnie nie ma wątpliwości, że do chwili rozpoczęcia odbywania kary w przypadku zaistnienia przeszkody w jej wykonywaniu właściwa jest instytucja odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności, zaś po rozpoczęciu jej wykonywania — w przypadku zaistnienia przeszkód — przerwa w wykonywaniu kary ograniczenia wolności.

Ustawodawca wskazuje na dwie podstawy obligatoryjnego udzielenia skazanemu przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności i jedną fakultatywną. Jeżeli stan zdrowia skazanego uniemożliwia wykonanie kary ograniczenia wolności, sąd udziela przerwy w jej odbywaniu do czasu ustania przeszkody (art. 63 § 1 k.k.w.). Jak podkreśla Kazimierz Postulski,

stan zdrowia skazanego uniemożliwiający wykonanie kary obliguje sąd do udzielenia skazanemu przerwy w odbywaniu kary do czasu ustania przeszkody, jednak, inaczej niż art. 150 k.k.w., omawiany przepis nie wymaga, by choroba stanowiąca podstawę udzielenia przerwy w wykonywaniu kary na gruncie art. 63 § 1 k.k.w. była chorobą ciężką³¹.

Mamy tu do czynienia tylko ze względną obligatoryjnością decyzji sądu³². To sąd w oparciu o posiadaną dokumentację medyczną, często posiłkując się opinią biegłego, będzie decydował, czy stan zdrowia

³⁰ K. Maksymowicz, *Przerwa w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 4, 1999, s. 270.

³¹ K. Postulski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, art. 63.

³² *Ibidem*.

skazanego uniemożliwi mu dalsze wykonanie kary ograniczenia wolności, czy też nie.

Przesłanką obligatoryjną będzie także powołanie skazanego do czynnej służby wojskowej. Sąd udziela przerwy w wykonaniu ograniczenia wolności w przypadku powołania skazanego do czynnej służby wojskowej, do czasu jej ukończenia. Kamila Mrozek, czyniąc rozważania na tle przesłanek stosowania odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności, które aktualne są także i w tym miejscu, analizuje pojęcie „osoby powołanej do służby wojskowej”, dochodząc do wniosku, z którym zgadza się autorka niniejszego artykułu, że pojęcie to należy rozumieć szeroko, nie ograniczając go jedynie do żołnierzy służby zasadniczej, jak czyni to ustawodawca na gruncie art. 336 k.k.³³, a odnosząc to pojęcie do art. 130 ustawy z dnia 11 marca 2022 roku o obronie ojczyzny³⁴. Za powołane do czynnej służby wojskowej uznać zatem należy osoby powołane do:

- zasadniczej służby wojskowej,
- terytorialnej służby wojskowej,
- służby w aktywnej rezerwie w dniach tej służby oraz odbywaniu ćwiczeń wojskowych w ramach pasywnej rezerwy,
- zawodowej służby wojskowej,
- służby w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny.

Każda z wyżej wymienionych form obliguje sąd do wydania postanowienia w przedmiocie przerwy wykonania kary ograniczenia wolności, gdy skazany w toku wykonywania kary został powołany do czynnej służby wojskowej, bowiem

wzgląd na potrzeby obronności kraju, wymagający odbycia przez żołnierza zasadniczej służby wojskowej w sposób nieprzerwany, jest ważniejszy od bezzwłocznego wykonania wobec takiego żołnierza krótkoterminowej kary [...] i jeżeli interes Sił Zbrojnych sam za tym przemawia, odstąpienie od tego priorytetu może nastąpić tylko w szczególnie uzasadnionych wypadkach³⁵.

³³ K. Mrozek, *Odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 28, 2012, s. 206–207. Co prawda, autorka odnosi się do ustawy z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U z 1967 r. poz. 220 ze. zm., jednak jej rozważania pozostają aktualne i w tym stanie prawnym.

³⁴ Dz.U. z 2022 r. poz. 655.

³⁵ Wyrok SN z 17 października 1972 roku, Rw 1003/72, OSNKW 1973/1, poz. 16.

Skoro ustawodawca nakazuje poprzez art. 63 § 3 k.k.w. stosować odpowiednio art. 62 § 2 i 3 k.k.w., należy zwrócić uwagę, że w momencie podjęcia decyzji o przerwie w odbywaniu kary ograniczenia wolności wobec powołania skazanego do czynnej służby wojskowej przed skazanym otwiera się droga do zwolnienia od reszty kary ograniczenia wolności. Sąd może w takiej sytuacji zastosować odpowiednio przepisy art. 336 § 3 i 4 k.k. i po zapoznaniu się z opinią dowódcy jednostki może zwolnić od reszty kary, jeżeli żołnierz w tym okresie wyróżnił się w wykonywaniu obowiązków służbowych albo wykazał się odwagą, bądź przemawiają za tym szczególnie ważne powody. Przy zaistnieniu tej ostatniej przesłanki ustawodawca rezygnuje nawet ze wskazanego w art. 336 § 3 k.k. okresu, na który została orzeczona przerwa, nie uzależniając możliwości zwolnienia od reszty kary od czasu trwania przerwy. Podkreśla się, że wyróżnienie się skazanego w wykonywaniu obowiązków służbowych nie musi trwać przez cały czas służby, a może mieć charakter jednostkowy. Świadczy o tym literalne brzmienie zapisu ustawy, gdzie mowa jest o „wyróżnieniu się”, nie zaś o „wyróżnianiu się”. Podkreślił to Sąd Najwyższy w wyroku z 30 maja 1995 roku, stwierdzając, że

wyróżnienie się w służbie oznaczać może zachowanie cechujące się bardzo wysokim stopniem zdyscyplinowania żołnierza przez cały ten okres, ale może być i tak, że żołnierz przeciętnie w tym okresie zdyscyplinowany, a nawet naruszający — byle nie rażąco — dyscyplinę w toku tej służby, tylko w pewnych sytuacjach może swoim zachowaniem wyróżnić się, nawet pojedynczym czynem³⁶.

Przesłankę wykazania się odwagą odnosić należy do ekstremalnych warunków, w których przyszło funkcjonować powołanemu do czynnej służby wojskowej, który „w sytuacji realnego zagrożenia, w szczególności życia lub zdrowia osób lub innych dóbr chronionych prawem, podjął działania ukierunkowane na zapewnienie bezinteresownej pomocy oraz ochrony”³⁷. „Szczególnie ważne powody” dotyczą zaś zaistnienia nie „ważnych powodów”, a „szczególnie ważnych powodów”, które występują w konkretnych uwarunkowaniach odnoszących się do wyjątkowych sytuacji

³⁶ Wyrok Sądu Najwyższego — Izba Wojskowa z dnia 30 maja 1995 roku, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1996, z. 9, poz. 151, por. też glosa H. Kmieciak, OSP 1996/9, poz. 151.

³⁷ A. Ziółkowska, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzesek, wyd. 3, Warszawa 2020, art. 336.

związanych z życiem osobistym czy rodzinnym skazanego. Słusznie wskazuje Jarosław Majewski, że „wszelkie próby określenia *in abstracto* granic i ekstensji tego pojęcia z góry skazane są na niepowodzenie (próby takie godziłyby zresztą w założenie o racjonalności prawodawcy)”³⁸. Należy jednak pamiętać, że o ile sama przesłanka powołania do czynnej służby wojskowej stanowi obligatoryjność udzielenia przerwy w odbywaniu kary, to zwolnienie z reszty odbycia kary ma charakter zdecydowanie fakultatywny, a orzekanie w tym przedmiocie może nastąpić na wniosek bądź z urzędu. Wniosek może złożyć dowódca jednostki, opiniując przy tym skazanego i wskazując na zaistnienie przedmiotowych przesłanek, a sąd po dokonaniu analizy tejże opinii i sprawdzeniu warunków zawartych w dyspozycji art. 336 § 3 lub 4 k.k. podejmie decyzję w zakresie zwolnienia skazanego z reszty kary³⁹.

Kodeks karny wykonawczy przewiduje oprócz przesłanek obligatoryjnych udzielenia przerwy w odbywaniu kary ograniczenia wolności także przesłankę fakultatywną, która dyskrecjonalnej ocenie sądu pozostawia rozstrzygnięcie o zasadności zastosowania tej instytucji. Przesłanką fakultatywną udzielenia przerwy w wykonywaniu kary ograniczenia wolności jest wystąpienie zbyt ciężkich skutków dla skazanego lub jego rodziny (art. 63 § 2 k.k.w.). Przerwa w wykonaniu kary ograniczenia wolności z tych przyczyn ograniczona jest do roku — w tym czasie skazany powinien tak pokierować swoim życiem, by wrócić do odbywania kary. Istotą tej przesłanki jest złagodzenie negatywnych konsekwencji natychmiastowego wykonania kary. Zwrot „skutki zbyt ciężkie” to typowa klauzula generalna pozostawiająca sądowi wypełnienie jej treścią wynikającą z ocen sędziowskich⁴⁰. Ogólnikowość przesłanki wyklucza enumeratywne wyliczenie okoliczności mogących pociągnąć zbyt ciężkie skutki dla skazanego lub jego rodziny. Z uwagi na charakter kary ograniczenia wolności nie można interpretować tej przesłanki tak jak przy odroczeniu czy przerwie w wykonaniu kary pozbawienia wolności.

³⁸ J. Majewski, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3. *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2022, art. 336.

³⁹ Należy jednak pamiętać, że w tym przypadku termin zawity do złożenia wniosku wpływa w dniu ukończenia służby przez żołnierza (art. 158 k.k.w.).

⁴⁰ K. Postulski, *Fakultatywne odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 2013, nr 5–6, s. 55.

Okoliczności, które mogą wpłynąć na chwilową niemożność wykonania kary ograniczenia wolności, to przykładowo choroba członka rodziny wymagającego opieki, którą może zapewnić tylko skazany, bądź konieczność dodatkowego zatrudnienia w celu zdobycia środków finansowych, opieka nad małoletnim członkiem rodziny, prace polowe, zdarzenia losowe — pożar, powódź, które wymagają pilnej interwencji skazanego w celu złagodzenia ich skutku. Należy pamiętać, że ze względu na charakter kary ograniczenia wolności przesłanki te winny mieć charakter wyjątkowy. Jeżeli czas trwania przeszkody przedłuża się i nie jest możliwe ustalenie prawdopodobnego czasu zakończenia trwania przeszkody, sąd powinien rozważyć zawieszenie postępowania wykonawczego na podstawie art. 15 § 2 k.k.w. albo zwolnienie skazanego od reszty kary przy spełnieniu warunków określonych w art. 83 k.k.

Odwołanie przerwy w odbywaniu kary ograniczenia wolności ma zawsze charakter fakultatywny i następuje, gdy ustały przyczyny, dla których przerwa została udzielona, gdy skazany nie korzysta z przerwy zgodnie z celem, w jakim została ona udzielona, lub gdy rażąco narusza porządek prawny.

Jeżeli skazany z uwagi na pewne przeszkody faktyczne nie może podjąć się wykonania kary w terminie wyznaczonym, a nie chce, by jego zachowanie uznane zostało za uchylanie się od jej odbywania, może złożyć wniosek o odroczenie wykonania tejże kary. Wniosek ten może oczywiście złożyć także prokurator, kurator sądowy, a nawet sąd, powziąwszy informacje o okolicznościach uniemożliwiających natychmiastowe wykonanie kary przez skazanego, podejmując działania mające na celu przesunięcie w czasie rozpoczęcie odbywania przez skazanego kary. W praktyce najczęściej skazany informuje kuratora o zaistnieniu okoliczności uniemożliwiających odbywanie kary, a ten składa do sądu stosowny wniosek. Jest to często wynik braku umiejętności sporządzania przez skazanych wniosków i pism procesowych. Odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności stanowi kolejny wyjątek od zasady bezzwłocznego wykonania kary, który nie powoduje dla skazanego negatywnych skutków prawnych. Ustawodawca przewidział dwie przesłanki odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności, przy czym jedną fakultatywną, gdy natychmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki (art. 62 § 1 k.k.w.) i jedną obligatoryjną, w razie powołania skazanego

do czynnej służby wojskowej, do czasu ukończenia tej służby (art. 62 § 2 k.k.w.). W przeciwieństwie do instytucji przerwy w wykonaniu kary ograniczenia wolności ustawodawca nie wyodrębnił przesłanki stanu zdrowia skazanego uniemożliwiającego mu wykonanie kary. Nie można jednak przyjąć, że przesłanka ta została pominięta — wchodzi ona w zakres pojęciowy przesłanki zbyt ciężkich skutków, które mogłyby pociągnąć wykonanie kary dla skazanego lub jego rodziny, przy czym rozważania dotyczące tej przesłanki, ujęte przy analizie instytucji przerwy w wykonywaniu kary ograniczenia wolności, są właściwe także i tej instytucji. Zastosowanie względem skazanego instytucji odroczenia wykonania kary ograniczenia wolności prowadzi w rzeczywistości do przesunięcia w czasie początku wykonywania orzeczonej kary⁴¹. I tak fakultatywna przesłanka pozwala na odsunięcie wykonania kary na czas do sześciu miesięcy, przy czym nie musi być to stan jednorazowy. Odroczenie wykonania kary może być udzielane kilkakrotnie, byleby czas odroczenia nie przekroczył sześciu miesięcy. W doktrynie spotkać możemy także pogląd odmienny, a mianowicie — wskazujący na możliwość odroczenia przez sąd kary jedynie raz na okres nieprzekraczający sześciu miesięcy⁴². Kamila Mrozek podkreśla, że słuszność pierwszego poglądu, z czym zgadza się także autorka niniejszego artykułu, można wywieść, odnosząc się *per analogiam* do art. 151 § 3 k.k.w., który wskazuje, że odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności stosuje się kilkakrotnie⁴³. Gdyby jednak okazało się, że pomimo upływu okresu odroczenia przeszkoda trwa nadal, sąd winien rozważyć zasadność zawieszenia wykonania postępowania wykonawczego w oparciu o przepis art. 15 § 2 k.k.w.

Inaczej rzecz wygląda w przypadku zaistnienia przesłanki obligującej sąd do odroczenia wykonania kary. W przypadku powołania skazanego do czynnej służby wojskowej sąd odracza wykonanie kary ograniczenia wolności do czasu ukończenia tej służby, przy czym w tej sytuacji właściwe pozostają rozważania już poczynione odnośnie do przerwy w odbywaniu kary ograniczenia wolności i możliwości „uwolnienia się” od realizacji kary ograniczenia wolności w przypadku zaistnienia okoliczności wskazanych przez ustawodawcę w art. 336 § 3 i 4 k.k. Jak zauważono, odroczenie

⁴¹ K. Mrozek, *Odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności*, s. 204.

⁴² Por. np. K. Postulski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, s. 451.

⁴³ K. Mrozek, *Odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności*, s. 206.

wykonania kary stanowi przesunięcie jej wykonania jedynie w czasie, zatem po upływie okresu odroczenia bądź powzięciu informacji, że ustały przyczyny odroczenia lub gdy skazany nie korzysta z odroczenia kary zgodnie z celem, w jakim zostało udzielone, lub rażąco narusza porządek prawny, skazany winien wykonać karę zgodnie z orzeczeniem sądu.

Elastyczność kary ograniczenia wolności podkreśla możliwość skrócenia kary ograniczenia wolności i uznanie jej za wykonaną, gdy w rzeczywistości nie doszło do wykonania tejże kary w całości. Jest to kolejna instytucja pozwalająca na niewykonanie kary ograniczenia wolności bez wywołania negatywnych dla niego skutków. Jak wskazuje Violetta Konarska-Wrzosek,

przewidziana w art. 83 k.k. możliwość zwolnienia skazanego od części orzeczonej kary ograniczenia wolności ma być swoistą zachętą do przestrzegania porządku prawnego oraz do sumiennego wykonywania wszystkich ciężarów łączących się z tą karą i wydanym wyrokiem skazującym. Z drugiej strony — jest racjonalną nagrodą dla skazanego sprawcy⁴⁴.

Kodeks wskazuje na trzy przesłanki skrócenia kary ograniczenia wolności: 1. odbycie przez skazanego przynajmniej połowy orzeczonej kary, 2. przestrzeganie porządku prawnego, 3. wykonanie przez skazanego nałożonych na niego obowiązków, orzeczonych środków karnych, środków kompensacyjnych i przepadku, przy czym wszystkie one muszą być spełnione łącznie. „Zakłada się, że kumulatywne spełnienie tych przesłanek prowadzi do ustalenia pozytywnej prognozy kryminologicznej skazanego i uznania, iż cele kary w stosunku do niego zostały osiągnięte, bez potrzeby wykonywania jej do końca”⁴⁵. Co za tym idzie — ustalenie przeciwne, że brak jest spełnienia którejsz z pozytywnych przesłanek, będzie powodowało podjęcie przez sąd decyzji o nieskróceniu kary. Z treści omawianego przepisu wynika, że skrócenie kary ograniczenia wolności i uznanie w konsekwencji tego jej za wykonaną jest fakultatywne. Zatem także spełnienie tych przesłanek nie powoduje niejako z automatu skrócenia kary. Sąd, nawet przy zaistnieniu wszystkich pozytywnych

⁴⁴ V. Konarska-Wrzosek, [w:] A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2020, art. 83.

⁴⁵ Postanowienie SN z dnia 29 maja 2010 roku, WZ 29/10, OSNKW 2010, nr 10, poz. 90.

przesłanek określonych w art. 83 k.k., może wydać decyzję odmowną. Uznaniowość sądu jest jednak mocno ograniczona. Wydaje się, że gdy cele kary ograniczenia wolności ujęte w art. 53 k.k., pomimo zaistnienia przesłanek wymienionych w art. 83 k.k., nie zostały osiągnięte lub sąd ma wątpliwości, czy do tej chwili odbyta kara wzbudziła w skazanym wolę kształtowania w nim społecznie pożądanym postaw oraz potrzebę przestrzegania porządku prawnego, wydane zostanie orzeczenie odmowne. Orzeczenie skrócenia kary ograniczenia wolności pociąga za sobą decyzję o uznaniu kary za wykonaną i umorzenie postępowania wykonawczego jako bezprzedmiotowego — ma zatem charakter bezwarunkowy. W literaturze spotkać można pogląd, że orzeczenie sądu o skróceniu kary z jej późniejszymi następstwami można zmodyfikować w trybie art. 24 § 1 k.k.⁴⁶, jednak — jak twierdzi V. Konarska-Wrzosek, „byłoby to w istocie wprowadzeniem »bocznymi drzwiami« możliwości odwołania udzielonego zwolnienia, czyli wykładnią przepisów, po pierwsze, niezgodną z jednoznaczną w tej kwestii wolą ustawodawcy, a po drugie — dokonaną z niekorzyścią dla skazanego sprawcy”⁴⁷. Przy zwolnieniu z reszty kary nie może umknąć swoista postać tego zwolnienia właściwa dla powołanych do czynnej służby wojskowej, co do której właściwe rozważania zostały już omówione. Odmianą sytuacją będzie taka, gdy nie wykonano pełnego wymiaru kary ograniczenia wolności w formie pracy czy potrażeń, lub też nie wykonano orzeczonych dodatkowych obowiązków, a upłynął okres, na jaki kara została wymierzona. Wówczas, jeżeli brakuje podstaw do stwierdzenia, że skazany uchylał się od wykonywania kary ograniczenia wolności, a niewykonanie kary nie było związane z zawinionym zachowaniem sprawcy, sąd orzeka o tym, czy i w jakim zakresie karę tę uznać można za wykonaną ze względu na jej osiągnięte cele (art. 64 § 1 k.k.w.). Po raz kolejny ustawodawca podkreśla zatem elastyczność kary ograniczenia wolności — chodzi o to, by w przypadkach błahych nie zarządzać wykonania kary zastępczej. To sąd przez pryzmat art. 53 k.k.w. oceni, czy cele kary zostały wobec sprawcy osiągnięte, zatem czy okres zrealizowanej kary w wystarczający

⁴⁶ Tak: J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017, s. 1071.

⁴⁷ V. Konarska-Wrzosek, [w:] A. Lach, J. Lachowski, T. Oczkowski, I. Zgoliński, A. Ziółkowska, V. Konarska-Wrzosek, *Kodeks karny*, art. 83.

sposób ukształtował w skazanym społecznie pożądane postawy⁴⁸. Może to uczynić, posilując się informacją od kuratora, który w sposób szczegółowy winien opisać zachowanie skazanego w trakcie wykonywania kary ograniczenia wolności, rzetelność i sumiennosc realizacji powierzonych mu obowiązków, przestrzegania zasad i porządku prawnego. Skutkiem wydania takiego orzeczenia będzie zakończenie kary i rozpoczęcie biegu zatarcia skazania.

Przedstawiony, ze względu na ramy opracowania niepozwalające na szersze ujęcie tematu, wachlarz skutków prawnych związany z niewykonaniem bądź niewykonaniem przez skazanego kary ograniczenia wolności wskazuje na istnienie wielu odstępstw od zasad ogólnych wykonania kary. Niewykonanie kary ograniczenia wolności wiąże się nie tylko z negatywnym skutkiem w postaci zarządzenia kary zastępczej i osadzenia skazanego w jednostce penitencjarnej, ale może także skutkować przesunięciem realizacji kary w czasie bądź jej zakończeniem pomimo braku pełnego wykonania. Omówione instytucje stanowią, z jednej strony, odstępstwo od zasady bezzwłocznego wykonania kary, a z drugiej — podkreślają pożądaną elastyczność i szczególnie prewencyjno-wychowawczy cel kary ograniczenia wolności, przy uwzględnieniu oczywiście celów ogólnoprewencyjnego i sprawiedliwościowego w zakresie, w jakim nie są one sprzeczne z tym pierwszym.

Bibliografia

- Cendrowska M., *Sylwetka kuratorów sądowych oraz ich opinie na temat wykonywania kary ograniczenia wolności*, [w:] *Z problematyki badań empirycznych w prawie karnym wykonawczym*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2015.
- Dąbkiewicz K., [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Giętkowski R., *Prawne zmiany w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności*, „Przeгляд Sądowy” 2012, nr 6.
- Giętkowski R., *Skutki uchylania się od kary pozbawienia wolności*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 7.
- Janus-Dębska A., *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016.

⁴⁸ K. Postulski, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 64.

- Kalisz T., *Zasady prawa karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 17, 2005.
- Konarska-Wrzošek V., [w:] Lach A., Lachowski J., Oczkowski T., Zgoliński I., Ziółkowska A., Konarska-Wrzošek V., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Lachowski J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2017.
- Lelental S., Siwek M., *Glosa do uchwały SN z 24.02.2010 r., IKZP 30/09*, Warszawa 2010.
- Majewski J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 3. *Komentarz do art. 278–363 k.k.*, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2022.
- Maksymowicz K., *Przerwa w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 4, 1999.
- Mrozek K., *Odroczenie wykonania kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 28, 2012.
- Mrozek K., *Wstrzymanie wykonania kary zastępczej pozbawienia wolności w trybie art. 65a k.k.w.*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 46, 2017.
- Mucha D., *Niewykonanie kary ograniczenia wolności a zastępcza kara ograniczenia wolności*, „Roczniki Nauk Prawnych” 31, 2021, nr 3.
- Mucha M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2019 r., sygn. V KK 353/18*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 10–11.
- Postulski K., *Fakultatywne odroczenie wykonania kary pozbawienia wolności*, „Palestra” 2013, nr 5–6.
- Postulski K., [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017.
- Postulski K., *Uchylanie się od odbycia kary ograniczenia wolności*, „Palestra” 6, 2016.
- Szewczyk M., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 lipca 2019 r., sygn. V KK 353/18*, „Prokuratura i Prawo” 2020, nr 10–11.
- Świda-Łagiewska Z., *Sądownictwo penitencjarne jako instytucja procesowa*, Warszawa 1974.
- Walczak S., *Prawo penitencjarne, zarys systemu*, Warszawa 1972.
- Zimoch S., *O uchylaniu się od odbywania kary ograniczenia wolności oraz o rodzajach i granicach kar zastępczych*, „Nowe Prawo” 1977, nr 2.
- Ziółkowska A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, wyd. 3, Warszawa 2020.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny, Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy, Dz.U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557 ze zm.
- Ustawa z dnia 11 marca 2022 roku o obronie ojczyzny, Dz.U. z 2022 r. poz. 655.

Orzecznictwo

Postanowienie SA w Krakowie z 29 października 2004 roku, II AKzw 688/04, KZS 2004, z. 11, poz. 20.

Postanowienie SN z dnia 18 lipca 2019 roku, V KK 353/18, OSNKW 2019, nr 8, poz. 48.

Wyrok SN z 17 października 1972 roku, Rw 1003/72, OSNKW 1973/1, poz. 16.

Wyrok Sądu Najwyższego — Izba Wojskowa z dnia 30 maja 1995 roku, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1996, z. 9, poz. 151.

Legal consequences of the convicted person’s failure to serve the sentence of restriction of liberty

Abstract

One of the basic principles of executive penal law is the principle of immediate initiation of enforcement proceedings (as expressed in Article 9 § 1 of the Executive Penal Code), the aim of which is to serve the implementation of another principle — humanitarianism and respect for the human dignity of the convicted person. The very nature of restriction of liberty as a punitive measure, in particular its emphasized special-preventive and educational purpose and its flexibility emphasized by the provisions of the Act, mean that in the case of implementation of this penalty, we encounter many derogations from the principle of penalty execution immediacy. Depending on the stage of the enforcement proceedings and the circumstances causing a breach in its implementation, it may lead to both positive and negative legal effects for the convicted person. The presented article pays attention to said effects.

Keywords: penalty of restriction of liberty, execution of penalty directives, immediacy of execution of the penalty, postponement of penalty execution, suspension of the penalty, reduction of the penalty, recognition of penalty

Umorzenie postępowania wykonawczego w sprawach o wykroczenia

ANNA PŁOŃSKA

ORCID: 0000-0003-1191-7407

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii
Uniwersytet Wrocławski

Abstrakt

Niniejszy artykuł porusza problematykę umorzenia postępowania wykonawczego w sprawach o wykroczenia. Ustawodawca w art. 15 § 1 k.k.w. określił katalog trzech ujemnych przesłanek postępowania wykonawczego, przy czym dwie z nich ujął wyrażnie: śmierć skazanego (ukaranego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia) oraz przedawnienie wykonania kary. Trzecia przesłanka określona została w sposób nieostry jako inne przyczyny wyłączające to postępowanie. Opracowanie ma na celu analizę powyższych podstaw obligatoryjnego umorzenia postępowania wykonawczego z uwzględnieniem poglądów doktryny oraz judykatury.

Słowa kluczowe: umorzenie postępowania wykonawczego, prawo wykroczeń, przedawnienie wykonania kary, śmierć ukaranego, inne przyczyny wyłączające postępowanie wykonawcze

1. Wprowadzenie

Postępowanie wykonawcze jest ostatnim etapem szeroko rozumianego procesu karnego, stanowiącego pewien ciąg uporządkowanych i chronologicznie rozplanowanych czynności¹. Wykonywanie orzeczeń

¹ R. Seweryn, *O niektórych aspektach zawieszenia postępowania wykonawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 9, s. 70.

w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, podobnie jak w postępowaniu karnym, w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe oraz kar porządkowych i środków przymusu skutkujących pozbawieniem wolności, odbywa się na podstawie przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy² (dalej: k.k.w.), chyba że ustawa stanowi inaczej. Zatem orzeczenia sądowe zapadłe w sprawach o wykroczenia wykonywane są zgodnie ze sposobem i trybem określonym w unormowaniach k.k.w., aczkolwiek ustawa z dnia 20 maja 1971 roku — Kodeks wykroczeń³ (dalej: k.w.) przewiduje wiele odmienności w tym zakresie, przykładowo w odniesieniu do wykonywania zastępczej kary aresztu i kary ograniczenia wolności⁴.

Upřednie wydanie orzeczenia podlegającego wykonaniu stanowi warunek *sine qua non* dla zainicjowania postępowania wykonawczego⁵. Podstawową pozytywną przesłanką warunkującą możliwość wszczęcia i prowadzenia postępowania wykonawczego jest wykonalność orzeczenia określona w art. 9 k.k.w., zgodnie z którym postępowanie wykonawcze wszczynane jest bezzwłocznie, gdy orzeczenie stało się wykonalne. Stefan Lelental podkreśla, że postępowanie wykonawcze w rozumieniu art. 15 § 1–3 k.k.w. jest postępowaniem polegającym na wykonaniu orzeczenia, które w istocie stało się wykonalne. Nie chodzi tu zatem o postępowanie, którego przedmiotem jest wydanie takiego orzeczenia⁶. Warto w tym miejscu podkreślić, że pojęcie „wykonalności” nie jest tożsame z pojęciem „prawomocności”⁷. Ich zakresy pozostają ze sobą w stosunku krzyżowania się⁸. Zatem w przypadku, gdy orzeczenie nie stało się jeszcze wykonalne

² Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 53.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2151.

⁴ A. Podkówka, *Wykonywanie kar orzeczonych w sprawach o wykroczenia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 2, s. 157.

⁵ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021, art. 9, nb 1.

⁶ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 100.

⁷ Zob. szerzej: K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8, s. 92.

⁸ Z. Świda, [w:] T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 34.

bądź utraciło walor wykonalności, wszczęte uprzednio postępowanie wykonawcze podlega obligatoryjnemu umorzeniu w całości⁹.

Artykuł 15 § 1 k.k.w. obejmuje obligatoryjne negatywne przesłanki procesowe możliwe do zaistnienia w toku postępowania wykonawczego¹⁰, którymi są: przedawnienie wykonania kary, śmierć skazanego lub inna przyczyna wyłączająca to postępowanie, którą na gruncie prawa wykroczeń może być na przykład: odstąpienie od wymierzenia kary, nieściągalność należności pieniężnych czy też amnestia¹¹. W ramach analizy art. 15 § 1 k.k.w. warto zaznaczyć, że z dniem 1 stycznia 2023 roku, na mocy ustawy z dnia 5 sierpnia 2022 roku¹², ustawodawca poszerzył zakres ustawowych definicji, dodając art. 242 § 1a k.k.w. doprecyzowujący określenie „skazanego”. Otóż zgodnie z treścią tego przepisu użyte w znaczeniu ogólnym określenie „skazanego” należy rozumieć również jako ukaranego karą orzeczoną za wykroczenie lub karą porządkową, jak również osobę, wobec której został zastosowany środek przymusu skutkujący pozbawieniem wolności. Powyższy przepis ma charakter porządkowy, z pewnością znaczący dla właściwej wykładni przepisów k.k.w.¹³

2. Przedawnienie wykonania kary lub środka karnego

Przedawnienie jako przesłanka umorzenia postępowania wykonawczego z art. 15 § 1 k.k.w. dotyczy przedawnienia zarówno kary, środków karnych, środków kompensacyjnych i przepadku, jak i prawa do ściągnięcia zasądzonych kosztów procesu¹⁴.

⁹ K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, s. 102; cyt. za: W. Dadak, *Kontradyktoryjność postępowania wykonawczego przed sądem*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska et al., Warszawa 2000, s. 421.

¹⁰ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 15, nb 1.

¹¹ Z. Świda, [w:] M. Bojarski, A. Płońska, Z. Świda, *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012, s. 322.

¹² Dz.U. z 2022 r. poz. 1855.

¹³ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 2376, s. 58.

¹⁴ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 150.

Przedawnienie wykonania kary jest instytucją o korzeniach materialnych, wywierającą skutki w sferze procesowej¹⁵. Jest to instytucja, która *ex lege* powoduje, że wykonanie orzeczonej wobec sprawcy kary nie jest możliwe po upływie ustawowo określonego czasu. *Ratio legis* przedawnienia wykonania kary utożsamiane jest z negatywnym wpływem znacznego upływu czasu na realizację celów i funkcji kary — uważa się bowiem, że kara wykonana niezwłocznie jest bardziej skuteczna zarówno z punktu widzenia prewencji generalnej, jak i indywidualnej¹⁶. Ustawodawca zakłada, że wykonanie kary lub środka karnego po upływie określonego czasu, niezależnie od zaistniałych przyczyn, byłoby niecelowe¹⁷.

Przedawnienie uznawane jest za instytucję normatywną zakorzenioną w prawie wykroczeń. Znane było już na gruncie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 11 lipca 1932 roku — Prawo o wykroczeniach¹⁸, gdzie zgodnie z art. 13 nie można było wykonać kary po upływie trzech lat od „uprawomocnienia się orzeczenia albo od przerwania kary z jakichkolwiek powodów”. W tym samym przepisie ustawodawca zastrzegł również, że „przedawnienie kary nie biegnie w okresie jej odroczenia”. Było to rozwiązanie nawiązujące do regulacji Kodeksu karnego z 1932 roku¹⁹.

W aktualnym stanie prawnym, zgodnie z art. 45 § 3 k.w., przedawnienie wykonania orzeczonej kary lub środka karnego następuje po upływie trzech lat od daty uprawomocnienia się rozstrzygnięcia. W pierwotnym brzmieniu art. 45 § 3 k.w. przewidywał dwuletni okres przedawnienia wykonania kary. Treść przepisu w tym zakresie została zmieniona z dniem 1 lipca 1985 roku na mocy art. 6 ust. 1 pkt 10 lit. b ustawy z dnia 10 maja 1985 roku o zmianie niektórych przepisów prawa karnego i prawa o wykroczeniach²⁰, gdzie ustawodawca wydłużył okres przedawnienia wykonania kary za wykroczenia do trzech lat. Z kolei na gruncie ustawy nowelizującej

¹⁵ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy*, art. 15, nb 4.

¹⁶ M. Żukowska, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021, s. 182.

¹⁷ M. Leciak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 260.

¹⁸ Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 572.

¹⁹ Dz.U. z 1932 r. Nr 60, poz. 571 ze zm.; M. Leciak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 253.

²⁰ Dz.U. z 1985 r. Nr 23, poz. 100.

z 28 sierpnia 1998 roku²¹ ustanowiono w art. 45 § 3 k.w. instytucję przedawnienia wykonania wszystkich środków karnych. Zmiana ta miała istotne znaczenie, gdyż w poprzednim stanie prawnym uznawano, że nawiązka nie ulegała przedawnieniu, zaś przedawnienie obowiązku naprawienia szkody liczone było według przepisów Kodeksu cywilnego²².

Jako że termin przedawnienia wykonania kary liczony jest od daty uprawomocnienia się orzeczenia, dla jego biegu nie ma znaczenia instytucja zamiany kary zasadniczej na karę zastępczą, gdyż okres przedawnienia nadal jest w tych przypadkach liczony od uprawomocnienia się pierwotnego orzeczenia²³.

Co do zasady biegu terminu przedawnienia z art. 45 § 3 k.w. nie wstrzymują żadne okoliczności, takie jak ewentualne odroczenie wykonania kary (art. 62 k.k.w.) czy też rozłożenie grzywny na raty (art. 49 k.k.w.)²⁴. Wedle wyroku Sądu Najwyższego niezwrócenie prawa jazdy przez ukaranego także nie wstrzymuje przedawnienia wykonania środka karnego²⁵. Biegu przedawnienia nie wstrzymuje także zawieszenie postępowania wykonawczego, za wyjątkiem sytuacji, w której ukarany uchyla się od wykonania kary (art. 15 § 3 k.k.w.). Zatem w stosunku do przedawnienia wykonania kary za wykroczenia ma także zastosowanie art. 15 § 3 w związku z art. 15 § 2 k.k.w., wedle którego w przypadku uchylania się ukaranego od wykonania kary bieg terminu spoczywa²⁶. Przy czym motywy uchylania się od wykonania kary nie mają w takim przypadku znaczenia²⁷.

²¹ Ustawa z dnia 28 sierpnia 1998 roku o zmianie ustawy — Kodeks wykroczeń, ustawy — Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawy o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń, ustawy — Kodeks pracy i niektórych innych ustaw (Dz.U. z 1998 r. Nr 113, poz. 717).

²² W. Radecki, [w:] M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019, art. 45, nb 4.

²³ M. Żukowska, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 183; cyt. za: I. Śmietanka, [w:] J. Bafia, D. Egierska, I. Śmietanka, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980, s. 119.

²⁴ T. Grzegorzczak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013, s. 196.

²⁵ Wyrok SN z dnia 24 stycznia 2018 roku, III KK 254/17, LEX nr 2449667.

²⁶ M. Kulik, [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019, s. 383.

²⁷ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 102.

W sprawach o wykroczenia zastosowanie ma również dodany nowelizacją z dnia 24 lipca 2003 roku²⁸ art. 15 § 4 k.k.w., wedle którego bieg przedawnienia wstrzymuje wykonywanie kary pozbawienia wolności, zastępczej kary pozbawienia wolności, kary aresztu wojskowego, kary aresztu lub zastępczej kary aresztu, kary porządkowej oraz środka przymusu skutkującego pozbawieniem wolności w tej samej lub innej sprawie. Wykładnia językowa tego unormowania wskazuje, że w opisanych przypadkach zachodzi spoczywanie biegu przedawnienia²⁹. Wstrzymanie biegu przedawnienia następuje wyłącznie w okresie faktycznego wykonywania kary lub środka przymusu. Co więcej, treść przepisu nie precyzuje, że chodzi o przedawnienie wykonania kary. Zgodzić się zatem należy z wnioskiem K. Postulskiego, że art. 15 § 4 k.k.w. dotyczy również przedawnienia wykonania środków karnych, środków kompensacyjnych, przepadku oraz kosztów procesu³⁰. Przykładowo, odnośnie do przedawnienia prawa do ściągnięcia zasądzonych kosztów procesu warto przytoczyć chociażby postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 2022 roku, wedle którego w sytuacji niewyegzekwowania zasądzonych kosztów postępowania w ustawowym terminie postępowanie wykonawcze w tym zakresie należy umorzyć³¹.

Zauważyć należy, że art. 15 § 4 k.k.w. reguluje wyłącznie materię prawa karnego materialnego, w związku z czym jego lokalizacja wzbudza w doktrynie kontrowersje z powodu zwiększania i tak już dużych niespójności pomiędzy k.k.w. a k.k.³² Natomiast umiejscowienie tego przepisu w unormowaniach k.k.w. oznacza szerokie zastosowanie spoczywania biegu przedawnienia nie tylko w postępowaniu karnym, ale również w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, jak też w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe (o czym stanowi art. 1 § 1 k.k.w.). Zamieszczenie tego przepisu w części ogólnej Kodeksu

²⁸ Dz.U. z 2003 r. Nr 142, poz. 1380.

²⁹ K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, s. 96.

³⁰ Zob. szerzej: K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 147–148.

³¹ Postanowienie SN — Izba Dyscyplinarna z dnia 24 czerwca 2022 roku, II DSI 10/19, LEX nr 3361833.

³² Tak: I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 15, nb. 12.

karnego, w rozdziale o przedawnieniu, wykluczałoby jego zastosowanie między innymi na gruncie postępowania w sprawach o wykroczenia³³.

Warto dodatkowo także zwrócić uwagę na wprowadzone ustawą z 31 marca 2020 roku³⁴, a uchylone ustawą nowelizującą z 14 maja 2020 roku³⁵ rozwiązanie polegające na wstrzymywaniu terminów procesowych na czas zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego w związku z COVID-19. Wedle art. 15zrzr ust. 6 tejże ustawy w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 przedawnienie karalności czynu oraz przedawnienie wykonania kary w sprawach o przestępstwa, przestępstwa i wykroczenia skarbowe oraz wykroczenia nie biegło. Konsekwencją wprowadzenia powyższego rozwiązania było wstrzymanie okresu przedawnienia karalności czynu oraz przedawnienia wykonania kary między innymi w sprawach o wykroczenia w okresie od 31 marca do 14 maja 2020 roku. Należy jednak zauważyć, że art. 15zrzr ust. 6 wszedł w życie 31 marca 2020 roku, zaś wedle unormowań tej samej ustawy stan zagrożenia epidemicznego obowiązywał od 14 marca 2020 roku, zaś stan epidemii — od 20 marca 2020 roku, zatem okres zawieszenia terminu przedawnienia wynosił 16 dni. Natomiast zgodnie z zasadą *lex retro non agit* przepis art. 15zrzr ust. 6 nie mógł wywołać żadnych skutków prawnych przed datą jego wejścia w życie³⁶.

3. Śmierć ukaranego

Śmierć obwinionego zaistniała do czasu prawomocnego zakończenia postępowania w sprawach o wykroczenia jako ujemna przesłanka procesowa określona w art. 5 § 1 pkt 5 k.p.w.³⁷ powoduje jego niedopuszczalność.

³³ K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, s. 96.

³⁴ Ustawa z 31 marca 2020 roku o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2020 r. poz. 568.

³⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 875.

³⁶ Zob. szerzej: M. Żukowska, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 184.

³⁷ Dz.U. z 2022 r. poz. 1124; art. 5 § 1 k.p.w. został uznany za niezgodny z Konstytucją RP z dniem 19 lipca 2018 roku w zakresie, w jakim nie czyni aktu abolicji indywi-

Skutkuje ona niemożnością wszczęcia lub prowadzenia postępowania ze względu na brak podmiotu, przeciwko któremu mogłoby być ono prowadzone. Na marginesie warto zaznaczyć, że śmierć obwinionego nie uniemożliwia wniesienia i uwzględnienia kasacji na jego korzyść, wznowienia na jego korzyść postępowania, rozpoznania zgłoszonych przez niego roszczeń o odszkodowanie za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę³⁸.

Natomiast jeśli chodzi o umorzenie postępowania wykonawczego (art. 15 § 1 k.k.w.), następuje ono w przypadku zmaterializowania się tej przesłanki już po uprawomocnieniu się wyroku³⁹. Niedopuszczalność postępowania wykonawczego jest konsekwencją trwałej, bezwzględnej przesłanki procesowej w postaci śmierci ukaranego. W przypadku stwierdzenia śmierci ukaranego nie wszczyna się zatem postępowania wykonawczego, zaś trwające postępowanie wykonawcze — umarza się⁴⁰. Śmierć ukaranego z oczywistych względów jest przeszkodą prawną, która nie może być usunięta. Natomiast jako negatywna przesłanka postępowania wykonawczego musi być potwierdzona aktem zgonu wydanym przez urząd stanu cywilnego albo innym równorzędnym dokumentem urzędowym⁴¹. Innym dokumentem stwierdzającym śmierć ukaranego może być decyzja sądu o uznaniu za zmarłego czy też dokumenty organów obcych państw⁴². Warto zaznaczyć, że w przypadku zaistnienia tej przesłanki już z chwilą śmierci ukaranego czynności wykonawcze nie są podejmowane, nie zaś z chwilą, gdy postanowienie o umorzeniu postępowania staje się wykonalne. Postanowienie sądu w tym przedmiocie stanowi wyłącznie formalne, procesowe potwierdzenie faktu uniemożliwiającego kontynuowanie postępowania⁴³. W art. 15 k.k.w. ustawodawca nie precyzuje,

dualnej negatywną przesłanką prowadzenia postępowania w sprawach o wykroczenia (wyrok TK z 17 lipca 2018 roku, K 9/17, Dz.U. poz. 1387).

³⁸ M. Rogalski, [w:] *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, red. M. Rogalski, Warszawa 2022, art. 5.

³⁹ Wyrok SN z 20 stycznia 2016 roku, II KK 279/15, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 4, poz. 18.

⁴⁰ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 15, nb. 5.

⁴¹ K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, s. 95.

⁴² I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy...*, art. 15, nb. 5.

⁴³ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 146.

jaki sąd umarza postępowanie wykonawcze w razie śmierci. W związku z tym zastosowanie ma art. 242 § 4 k.k.w., według którego określenie „sąd” bez bliższego sprecyzowania oznacza sąd powszechny lub wojskowy — określony w art. 3 § 1 k.k.w., a więc sąd, który wydał orzeczenie w pierwszej instancji⁴⁴. Ustawodawca w art. 242 § 4 k.k.w. zastrzega również, że między innymi przepis art. 15 k.k.w. stosuje się także odpowiednio do sądu penitencjarnego lub innego, właściwego na podstawie k.k.w., sądu.

4. Inne przyczyny wyłączające postępowanie wykonawcze

Wskazane w treści art. 15 § 1 k.k.w. inne przyczyny wyłączające postępowanie wykonawcze stanowią katalog otwarty okoliczności skutkujących wstrzymaniem wykonania kary, które unormowane są w ustawach karnych. W zakresie nieostrego terminu „innych przyczyn” znajdują się zaistniałe w toku wykonywania kary różnorakie, oceniane indywidualnie okoliczności. Zasadniczo zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie przoduje pogląd, że brak formalnych uprawnień do skorzystania z danej instytucji prawa karnego wykonawczego stanowi negatywną przesłankę do merytorycznego rozpoznania wniosku i stanowi przyczynę wyłączającą postępowanie, co w konsekwencji powoduje obowiązek umorzenia tego postępowania⁴⁵. Ustawodawca zrezygnował z bliższego określenia powyższych innych przyczyn, nie wskazał też w tym zakresie żadnych ograniczeń⁴⁶, zatem każde stwierdzenie niedopuszczalności postępowania wykonawczego przez sąd obligatoryjnie prowadzi do jego umorzenia⁴⁷.

Inną przyczyną stanowiącą przesłankę umorzenia postępowania wykonawczego jest przykładowo darowanie kary na podstawie ustawy amnestyjnej oraz darowanie kary lub środka karnego w drodze indywidualnego prawa łaski. Obie powyższe przyczyny mogą skutkować umorzeniem orzeczenia wykonywanego w całości, w części albo przekształcać

⁴⁴ K. Postulski, *Śmierć skazanego jako przesłanka umorzenia postępowania wykonawczego. Glosa do wyroku SN z dnia 20 stycznia 2016 r.*, II KK 279/15, LEX nr 2069270.

⁴⁵ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, art. 15.

⁴⁶ K. Postulski, *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, s. 94.

⁴⁷ I. Zgoliński, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 15, nb. 1.

sposób wykonywania orzeczenia⁴⁸. Darowanie kary w trybie łaski lub amnestii powoduje bezprzedmiotowość wszczęcia lub kontynuowania już wszczętego postępowania, a w konsekwencji — podlega ono umorzeniu⁴⁹.

Podkreślić należy, że na mocy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 lipca 2018 roku art. 15 § 1 k.k.w. uznany został za niezgodny z art. 139 zd. 1 Konstytucji RP i stracił moc „w zakresie, w jakim nie czynią aktu abolicji indywidualnej negatywną przesłanką prowadzenia — odpowiednio — postępowania karnego, postępowania w sprawach o wykroczenia albo postępowania karnego wykonawczego”⁵⁰. Wyrok ten wzbudził wiele wątpliwości i wywołał w doktrynie szeroką dyskusję. Trybunał Konstytucyjny objął bowiem kontrolą zaniechanie legislacyjne, do czego w świetle Konstytucji RP oraz dotychczasowego swojego orzecznictwa jest uprawniony⁵¹. Zwracano między innymi uwagę na fakt, że według powyższego wyroku Trybunału Konstytucyjnego akt abolicji indywidualnej nie stanowi naruszenia zasady trójpodziału władzy ani też nieuzasadnionego wkroczenia w sferę zastrzeżoną dla władzy sądowniczej⁵². Podnoszono również niejasność przyjętych przez Trybunał Konstytucyjny argumentów i wskazywano na wątpliwości, czy faktycznie podjął się on uzasadnienia niezgodności przedmiotu z wzorcem kontroli⁵³.

Przykładem innej przyczyny wyłączającej postępowanie wykonawcze jest także depenalizacja skutkująca zatarciem ukarania. W takim przypadku, jeśli zatarcie ukarania z mocy prawa następuje na etapie postępowania wykonawczego, powoduje ono niemożność wykonania kary kwalifikowaną na podstawie art. 15 § 1 k.k.w.⁵⁴ Zgodnie z art. 2 § 2 k.w., jeżeli według nowej ustawy czyn objęty orzeczeniem nie stanowi już czynu zabronione-

⁴⁸ S. Leleń, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 101.

⁴⁹ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 153.

⁵⁰ Wyrok TK z dnia 17 lipca 2018 roku, K9/17 (Dz.U. z 2018 r., poz. 1387), LEX nr 2518248.

⁵¹ M. Florczak-Wątor, *Abolicja indywidualna a prawo łaski Prezydenta. Glosa do wyroku TK z dnia 17 lipca 2018 r., K 9/17*, Warszawa 2018.

⁵² J. Kulesza, *Prawo łaski w świetle Konstytucji. Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 17.07.2018 r., K 9/17*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 2, s. 145.

⁵³ Zob. szerzej: P. Dziwiński, K. Kos, *Zakres przedmiotowy prawa łaski (uwagi o argumentacji TK w sprawie K 9/17)*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 5, s. 113.

⁵⁴ D. Kwiatkowski, *Problematyka wydawania przez sąd karny postanowień o zatartciu skazania z mocy prawa*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 7–8, s. 148.

go pod groźbą kary, ukaranie uważa się z mocy prawa za niebyłe. W takim przypadku ukaranie nie może być dalej wykonywane. Nie jest również możliwe podjęcie jego wykonania, jeżeli dotąd ono nie nastąpiło. Zatarcie ukarania skutkuje przyjęciem, iż sprawca określonego zachowania nigdy nie był za nie karany⁵⁵. Przykładem umorzenia postępowania wykonawczego na podstawie art. 15 § 1 k.k.w. w związku z art. 2 § 2 k.w. może być ukaranie na podstawie art. 116 § 1a k.w. za naruszenie nakazu zakrywania ust i nosa przy pomocy maseczki określonego w § 25 ust. 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 maja 2021 roku w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁵⁶, które weszło w życie 8 maja 2021 roku, a uchylone zostało 28 lutego 2022 roku⁵⁷. Sąd Najwyższy wskazał bowiem, że ujęta w art. 2 § 1 k.w. norma intertemporalna ma zastosowanie do uregulowań epizodycznych zawartych w ustawie albo aktach wykonawczych, które to stanowią uszczegółowienie przepisów ustawowych albo ich wypełnienie, o ile ustawa nie zawiera stosownych uregulowań przewidujących inne reguły rozstrzygające o kolizji ustaw w czasie⁵⁸.

Umorzenie postępowania wykonawczego będzie również konieczne w sytuacji, gdy nowa ustawa obniża górną granicę kary za wykroczenie w taki sposób, że jest ona niższa od orzeczonej prawomocnym wyrokiem za taki sam czyn zabroniony, a proces wykonywania tej kary jest na tyle zaawansowany, że została ona już wykonana w zakresie przekraczającym górną granicę ustawowego zagrożenia w nowej ustawie⁵⁹.

5. Podsumowanie

Postanowienia w przedmiocie umorzenia postępowania wykonawczego w określonych warunkach mogą być kontrolowane i wzruszane w trybie odwoławczym oraz na podstawie przepisów normujących szczególnie

⁵⁵ T. Grzegorzczak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2010, s. 38.

⁵⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 861.

⁵⁷ Dz.U. z 2022 r. poz. 473.

⁵⁸ Postanowienie SN z dnia 9 marca 2022 roku, I KZP 12/12, OSNK 2022, nr 4, poz. 12.

⁵⁹ J. Lachowski, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021, s. 34.

środki wzruszania orzeczeń. Przykładem wzruszenia prawomocnego postanowienia o umorzeniu postępowania wykonawczego jest jego uchylenie lub zamiana na zasadach określonych w art. 24 k.k.w., według których sąd może w każdym czasie zmienić lub uchylić poprzednie postanowienie, jeżeli ujawnią się nowe lub poprzednio nieznanne okoliczności istotne dla rozstrzygnięcia. Nie jest jednak możliwa zmiana lub uchylenie postanowienia na niekorzyść ukaranego po upływie sześciu miesięcy od jego uprawomocnienia⁶⁰. Na postanowienie przysługuje zażalenie, aczkolwiek tylko w sytuacji, gdy przysługiwało ono również na postanowienie podlegające zmianie lub uchyleniu.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że wskazane w art. 15 § 1 k.k.w. ujemne przesłanki postępowania wykonawczego w sprawach o wykroczenia określają w sposób wyraźny dwie z nich: śmierć ukaranego oraz przedawnienie wykonania kary. Pozostałe negatywne przesłanki określone są zaś jako inne przyczyny w sposób otwarty⁶¹. Ustawodawca słusznie zrezygnował ze szczegółowego określenia tych przyczyn, umożliwiając obligatoryjne umorzenie postępowania wykonawczego w przypadku każdego stwierdzenia jego niedopuszczalności przez sąd.

Odnosnie do przesłanki umorzenia postępowania wykonawczego w postaci przedawnienia wykonania kary i środka karnego w literaturze przedmiotu wskazuje się na potrzebę rozwarstwienia terminów przedawnienia kar i środków karnych oraz możliwe niespójności w tym zakresie na gruncie prawa wykroczeń i prawa karnego. Przykładowo przedawnienie wykonania środka karnego w postaci zakazu prowadzenia pojazdów orzeczonego na okres trzech lat nastąpi po upływie trzech lat od uprawomocnienia się rozstrzygnięcia w przypadku jego orzeczenia za wykroczenie lub po 10 latach, jeśli taki środek karny orzeczony został za przestępstwo⁶². Powyższy przykład wskazuje, że w konsekwencji przesłanka obligatoryjnego umorzenia postępowania wykonawczego co do takiego samego środka karnego znacznie się różni pod względem czasowym. Niemniej jednak należy pamiętać także o stopniu społecznej szkodliwości wykroczeń i przestępstw, co ma również przełożenie na szeroko pojęte prawne konsekwencje ich popełnienia.

⁶⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 162.

⁶¹ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020, art. 15.

⁶² M. Leciak, [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 260.

Bibliografia

- Bafia J., Egierska D., Śmietanka I., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 1980.
- Dadak W., *Kontradyktoryjność postępowania wykonawczego przed sądem*, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Waltosia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Światłowski, A. Zoll, Warszawa 2000.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Dziwiński P., Kos K., *Zakres przedmiotowy prawa łaski (uwagi o argumentacji TK w sprawie K 9/17)*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 5.
- Florczak-Wątor M., *Abolicja indywidualna a prawo łaski Prezydenta. Glosa do wyroku TK z dnia 17 lipca 2018 r., K 9/17*, Warszawa 2018.
- Grzegorzczak T., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2010.
- Grzegorzczak T., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013.
- Kulesza J., *Prawo łaski w świetle Konstytucji. Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 17.07.2018 r., K 9/17*, „Państwo i Prawo” 2020, nr 2.
- Kulik M., [w:] *Reforma prawa wykroczeń*, t. 1, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Kwiatkowski D., *Problematyka wydawania przez sąd karny postanowień o zatarciu skazania z mocy prawa*, „Przegląd Sądowy” 2022, nr 7–8.
- Lachowski J., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021.
- Leciak M., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. P. Daniluk, Warszawa 2019.
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Podkówka A., *Wykonywanie kar orzeczonych w sprawach o wykroczenia*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2018, nr 2.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Postulski K., *Śmierć skazanego jako przesłanka umorzenia postępowania wykonawczego. Glosa do wyroku SN z dnia 20 stycznia 2016 r., II KK 279/15, LEX nr 2069270*.
- Postulski K., *Umorzenie i zawieszenie postępowania wykonawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 7–8.
- Radecki W., [w:] Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Rogalski M., [w:] *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, red. M. Rogalski, Warszawa 2022.
- Seweryn R., *O niektórych aspektach zawieszenia postępowania wykonawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 9.
- Świda Z., [w:] Bojarski M., Płońska A., Świda Z., *Podstawy materialnego i procesowego prawa o wykroczeniach*, Wrocław 2012.
- Świda Z., [w:] Szymanowski T., Świda Z., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998.
- Zgoliński I., [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021.
- Żukowska M., [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. J. Lachowski, Warszawa 2021.

Discontinuation of enforcement proceedings in petty offense cases

Abstract

This article discusses the issue of discontinuation of enforcement proceedings in petty offense cases. In Article 15(1) of the Executive Penal Code, the legislator defined three negative conditions for enforcement proceedings. Two of them was indicated clearly: the death of the convicted person (punished in petty offense proceedings) and the limitation for the execution of the penalty. The third condition was vaguely defined as “other reasons excluding this procedure”. The article aims to analyze said grounds for the obligatory discontinuation of enforcement proceedings, taking into account the views of the doctrine and jurisprudence.

Keywords: discontinuation of enforcement proceedings, petty offense law, limitation period for enforcement, death of the convicted person, other reasons excluding enforcement proceedings

Szpiegostwo w znowelizowanym Kodeksie karnym

STANISŁAW HOC

ORCID: 0000-0003-4248-3664

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku Białej

Abstrakt

Przedmiotem rozważań jest nowelizacja art. 130 k.k., która wprowadziła nowe postaci przestępstwa szpiegostwa, jednocześnie zaostrzające odpowiedzialność karną, niektóre z nowych rozwiązań prawnych są kontrowersyjne.

Słowa kluczowe: szpiegostwo, obcy wywiad, dezinformacja, wiadomości

1. Uwagi wstępne

Problematyka szpiegostwa od kilku lat stanowi przedmiot zainteresowania praktyki (służb specjalnych, Ministerstwa Sprawiedliwości, Komisji ds. Służb Specjalnych oraz niektórych polityków). Przyczyny takiego zainteresowania wynikają — moim zdaniem — z problemów w ściganiu sprawców tego przestępstwa, a kolejną okazją jest wojna w Ukrainie i zagrożenie działalnością rosyjskich i białoruskich służb specjalnych. To ważny argument, ale nie powinien być nadużywany.

Zdaniem Grzegorza Reszki „spektakularny rozkład stał się udziałem kontrwywiadów cywilnego i wojskowego, które wykazują się zadziwiająco niemocą w przeciwdziałaniu rosyjskiej aktywności”. Jednocześnie proponuje on powołanie Agencji Kontrwywiadu RP do realizacji zadań

również na terenie jednostek wojskowych, która powinna być służbą informacyjną i analityczną¹.

Według Macieja Huni² „działania kontrwywiadu możemy oceniać tylko po tym, co znajduje się w publikacjach prasowych — o zatrzymaniu osób podejrzewanych o szpiegostwo. Mam nadzieję, że wszystkie te materiały obronią się później w sądzie i będą to wyroki skazujące”. Celowe jest podniesienie skuteczności działania kontrwywiadu w zakresie zwalczania działalności szpiegowskiej, co można osiągnąć przez odpowiedni poziom pracy operacyjnej, wykorzystanie środków technicznych i osobowych, współdziałanie pionu operacyjnego i śledczego itp.

2. Projekty robocze nowelizacji art. 130 k.k.

Każda dyskusja nad ewentualną nowelizacją art. 130 k.k. jest potrzebna, ale muszą jej towarzyszyć poważne argumenty wynikające z doktryny i praktyki, a nie względy utylitarne jednej ze służb specjalnych, chociażby największej, czy prokuratury — stąd już blisko do populizmu penalnego. Podejmowane działania legislacyjne dotyczące nowelizacji art. 130 k.k. Komisji ds. Służb Specjalnych zostały przeze mnie przedstawione w 2020 roku³. Należy zauważyć, iż przedstawiciele ABW (F. Fetke, Piotr Burczaniuk) są zwolennikami francuskich rozwiązań prawnych w zakresie szpiegostwa⁴.

Na uwagę zasługuje niewątpliwie jedna z interpelacji, którą warto szerzej przedstawić, do której dotarłem już po publikacji artykułu w 2020 roku. W dniu 16 kwietnia 2020 roku przez Joannę Sensyzyn została złożona interpelacja do ministra sprawiedliwości w sprawie aktualnego brzmienia art. 130 k.k. i jego ewentualnej nowelizacji⁵. W nawiązaniu do

¹ G. Reszka, *Komu służą służby?*, „Polityka” 9–15.06.2021, nr 24 (3316), s. 27–29.

² D. Wysocka-Schnepf, *Były szef Agencji Wywiadu: Wystawianie glejtu przyzwrotności jakiejś firmie to nie jest odpowiedzialność szefa wywiadu*, „Gazeta Wyborcza” 8.08.2022.

³ S. Hoc, *Raz jeszcze o penalizacji szpiegostwa w kodeksie karnym*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestittiae. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020, s. 794 n.

⁴ *Ibidem*, s. 790.

⁵ Interpelacja nr 4354, <https://www.sejm.gov.pl/sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNQACK> (dostęp: 21.04.2023).

debat publicznych i medialnych toczących się wokół potrzeby i zakresu nowelizacji art. 130 k.k. posłanka zwracała się z pytaniami dotyczącymi planów Ministerstwa Sprawiedliwości w tym zakresie.

Od pewnego czasu część polityków, przedstawiciele kontrwywiadu (Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego) i Prokuratury Krajowej wypowiadają się na temat możliwości rozszerzenia pojęcia „współpracy z obcym wywiadem” o rodzaje działalności, które w obecnym stanie prawnym nie są klasyfikowane jako działalność szpiegowska. Szpiegostwo jest traktowane jako przekazywanie informacji niejawnym służbom wywiadowczym obcego państwa. W debacie na temat ewentualnej nowelizacji przepisów pojawiają się pomysły, by penalizować również współpracę z innymi podmiotami państwa obcego (na przykład administracją publiczną, mediami, stowarzyszeniami, fundacjami) polegającą na przekazywaniu informacji, wspólnej działalności naukowej, eksperckiej, dziennikarskiej czy publicystycznej. Takie regulacje byłyby sprzeczne z podstawowymi prawami i wolnościami gwarantowanymi przez konstytucję oraz dokumenty międzynarodowe ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską.

W związku z powyższym prosiła o pilną odpowiedź na następujące pytania:

1. Czy resort sprawiedliwości prowadzi aktualnie prace nad nowelizacją Kodeksu karnego w zakresie dotyczącym brzmienia art. 130 bądź definicji działań w inny sposób związanych ze współpracą z obcym wywiadem lub z obcymi państwami?

2. Czy aktualne brzmienie art. 130 k.k. uznawane jest przez Ministerstwo Sprawiedliwości za skuteczne w zwalczaniu zagrożeń związanych z aktywnością obcych wywiadów?

3. Czy w prowadzonych w ciągu ostatnich lat przez prokuratury postępowaniach z art. 130 k.k. pojawiały się przypadki definiowania szpiegostwa w sposób inny niż jako działania polegającego na przekazywaniu informacji służbom wywiadowczym państw obcych?

4. Czy rozwiązania w omawianym zakresie obowiązujące w innych krajach członkowskich Unii Europejskiej współbrzmia z obecnymi zapisami Kodeksu karnego?

Odpowiedzi na interpelację poseł Joanny Senyszyn w imieniu ministra sprawiedliwości przedstawiał Michał Romanowski (21 maja 2020 roku).

W nawiązaniu do pytania pierwszego uprzejmie informuję, że zgodnie z oczekiwaniami Sejmowej Komisji ds. Służb Specjalnych w Ministerstwie Sprawiedliwości trwają dalsze prace koncepcyjne nad opracowaniem projektu nowelizacji Kodeksu karnego w zakresie dotyczącym brzmienia art. 130 Kodeksu karnego

(dalej k.k.) i definicji działań w inny sposób związanych ze współpracą z obcym wywiadem z obcymi państwami (kwestia zagrożeń hybrydowych, w tym definicji zbrodni agresji, działań wywiadowczych i sabotażu).

Odpowiadając na pytanie drugie, można stwierdzić, że aktualne brzmienie art. 130 k.k. wymaga modyfikacji dla zapewnienia optymalnej skuteczności w zwalczaniu zagrożeń związanych z aktywnością obcych wywiadów. Jednocześnie odpowiedź na to pytanie koresponduje z odpowiedzią na pytanie czwarte, to jest — czy rozwiązania w omawianym zakresie w innych krajach członkowskich Unii Europejskiej współbrzmia z obecnymi zapisami Kodeksu karnego: na to pytanie należy odpowiedzieć przecząco. Zwiększenie skuteczności w zwalczaniu zagrożeń związanych z aktywnością obcych służb wiąże się z koniecznością unowocześnienia aktualnych rozwiązań w kierunku regulacji przyjętych między innymi przez inne kraje członkowskie.

W nawiązaniu do pytania trzeciego, zgodnie ze stanowiskiem Prokuratury Krajowej, należy przypomnieć, że obowiązujące przepisy karne nie posługują się terminem „szpiegostwo”, jak również nie zawierają jego definicji legalnej. Zakres kryminalizacji czynów określonych powszechnie jako „szpiegostwo” można wyprowadzić na podstawie typów czynów zabronionych zawartych w art. 130 § 1–4 k.k. Ustawodawca w art. 130 § 1 k.k. w sposób ogólny określił ramy działalności szpiegowskiej, pozostawiając praktyce i orzecznictwu kwestię oceny i subsumpcji konkretnych przypadków i stanów faktycznych do obowiązujących przepisów. W śledztwach prowadzonych przez prokuraturę występowały i występują różne formy działań sprawczych mieszczących się w zakresie znamion przedmiotowych typu czynu zabronionego z art. 130 § 1 k.k. Przedstawienie skonkretyzowanych informacji dotyczących tych postępowań nie jest możliwe, albowiem znajdują się one na różnych etapach postępowań przygotowawczych i sądowych, a ponadto istotna część wykonywanych w nich czynności i podejmowanych decyzji ma charakter niejawnny.

Według Tomasza Kuczura⁶:

po wprowadzeniu Kodeksu karnego z 6 czerwca 1997 roku mamy do czynienia z nowym określeniem szpiegostwa. Charakteryzuje się on znacznie bardziej zdecydowaną konkretnością stanów faktycznych opisanych w przepisie prawnym, jest — w sposób akceptowalny — pozbawiony kauczukowości i możliwości dowolnej interpretacji, wreszcie ma charakter znacznie bardziej rozbudowany od swojego poprzednika oraz dostosowany do wymogów współczesności. Jednocześnie zakres penalizacji poszczególnych, wyodrębnionych czynów został dostosowany do ich faktycznego niebezpieczeństwa.

⁶ T. Kuczur, *Przestępstwo szpiegostwa w Polsce w XX i XXI wieku. Polityka kryminalna, zakres kryminalizacji, uwarunkowania systemowe*, Bydgoszcz 2020, s. 650.

Zdaniem ministra sprawiedliwości Zbigniewa Ziobry (29 marca 2022 roku) resort nie planował surowszych kar dla szpiegów, ale wszystko to zmieniła wojna w Ukrainie, stąd pilna potrzeba prac, które mają na celu ochronę państwa przed działaniami obcych służb. Projekt nowelizacji art. 130 k.k. miał być — jak podkreślono — dołączony do procedowanej w Sejmie nowelizacji Kodeksu karnego (druk nr 2024). Propozycje nowelizacji art. 130 k.k. zostały przygotowane w Ministerstwie Sprawiedliwości w zespole kierowanym przez Marcina Warchoła w porozumieniu z MSWiA, Prokuraturą Krajową i szefami służb specjalnych. Zagrożenie karą za szpiegostwo ma mieć charakter prewencyjny, według Ministerstwa Sprawiedliwości obce służby analizują zagrożenie karami w poszczególnych państwach i na tej podstawie decydują o podjęciu ryzyka, dlatego uzasadnione jest ustanowienie zagrożeń karnych na bardzo wysokim pułapie⁷.

Robert Zieliński⁸ dotarł do projektu, który został zaprezentowany 29 marca 2022 roku na konferencji w Ministerstwie Sprawiedliwości przez Z. Ziobrę i M. Warchoła. Zdaniem tego ostatniego „celem jest penalizacja szpiegostwa nieumyślnego, gdyż przestępcy często tłumaczą się brakiem świadomości, że rozmawiają z agentem służb specjalnych”. Nasuwa się pytanie, na jakiej podstawie tak twierdzi.

Zdaniem Mikołaja Małeckiego nie wiadomo,

czy twórcy przepisu rozumieją, na czym polega nieumyślne popełnienie szpiegostwa. Ktoś, nie wiedząc, z kim ma do czynienia, przekazuje mu informacje, i nagle okazuje się, że prokuratura przedstawia mu zarzuty, bo ta osoba okazała się szpiegiem. Oczywiście nie miał zamiaru przekazać informacji szpiegowi, nie wiedział, że rozmawia z agentem, że te informacje mogą być przydatne, ale przy przestępstwie nieumyślnym nie ma to znaczenia.

Zdaniem M. Warchoła „karana będzie nie tylko działalność szpiegowska na rzecz obcego państwa, ale również inne formy ją maskujące. Sprawcy maskują swoje działania, robią różnego rodzaju przybudówki — fundacje, stowarzyszenia, działania hybrydowe”. Podkreśla przy tym, „że

⁷ Ł. Woźnicki, *Dożycie za szpiegostwo?*, „Gazeta Wyborcza” 31.03.2022, s. 8; A. Łukaszewicz, *Surowsze kary dla szpiegów*, „Rzeczpospolita” 4.04.2022, s. A9.

⁸ R. Zieliński, *Szpiegostwo nieumyślne i inne szpiegostwa. Jak rząd chce zmienić Kodeks karny*, <https://tvn24.pl/polska/prawo-karne-jak-rzad-chce-zmienic-kary-za-dzialalnosc-na-rzecz-obcego-wywiadu-5662792> (dostęp: 15.04.2022).

tak jak mamy nieumyślne paserstwo, tak powinniśmy wprowadzić takie rozwiązanie w przypadku tak poważnego przestępstwa jak szpiegostwo, mogące narazić na utratę życia miliony ludzi, ale taki przepis miałyby zastosowanie przede wszystkim do funkcjonariuszy publicznych”⁹.

Zdaniem M. Małeckiego „to może być bat na organizacje pozarządowe”.

Już sobie wyobrażam, jak szpiegdy rosyjscy czy inni się przestraszą i przestaną szpiegować, bo minister zagroził im wyższymi karami. Szpiegostwo jest tu przykładem szerszej patologii w myśleniu o prawie karnym, zaostrzamy kary i magicznie znika jakiś problem społeczny. A może należałoby postawić na lepszą wykrywalność szpiegostwa?

Według Elizy Rutynowskiej¹⁰ artykuł o szpiegostwie nieumyślnym może służyć do ścigania działaczy organizacji pozarządowych, którzy narażą się władzy. W przypadku przyjęcia konstrukcji szpiegostwa nieumyślnego ścigana za szpiegostwo będzie mogła być osoba, która bez swojej wiedzy rozmawia z dziennikarzem — szpiegiem lub kimkolwiek działającym w ramach obcego wywiadu — i przekazała mu informacje na temat, który, w ocenie prokuratury, może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej. Penalizowane ma być samo zagrożenie wystąpienia szkody. Eliza Rutynowska zauważa, że przepisy zmieniane metodą „na rosyjskiego szpiega”, a więc uzasadniane koniecznością walki ze zniemawidzonym przez wszystkich agresorem, mogą się okazać ukrytym batem na krytyków obecnej władzy.

W art. 115 ma być dodany § 23a:

Działalnością wywiadowczą jest czynność lub zespół czynności podejmowanych, choćby pośrednio, w interesie lub na rzecz obcego państwa, wywiadu lub zagranicznego podmiotu, polegający na pozyskiwaniu lub przekazywaniu wiadomości, których ujawnienie lub wykorzystanie może naruszyć interes państwa w zakresie ochrony niepodległości, integralności terytorialnej, bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego, obronności, polityki zagranicznej, środowiska naturalnego, dziedzictwa kulturowego lub potencjału naukowego lub gospodarczego, lub na prowadzeniu innych działań naruszających interes państwa w tym zakresie.

⁹ Ł. Woźnicki, *Dożycie za szpiegostwo?*, s. 8.

¹⁰ E. Rutynowska, *Szpiegostwo nieumyślne. Nowy bicz Ziobry na NGO-sy*, „Gazeta Wyborcza” 1.04.2022, s. 12.

To niejasno zredagowany artykuł umożliwiający postawienie zarzutu każdej osobie, która ma kontakty z osobami i podmiotami zagranicznymi. Budzą wątpliwości użyte określenia „czynność lub zespół czynności” i dalej „w interesie lub na rzecz zagranicznego podmiotu” oraz „których ujawnienie może naruszyć interes państwa”. To definicje tak elastyczne, że można je dopasować do normalnej ludzkiej aktywności w najróżniejszych dziedzinach. Nieostre pojęcia, jak „choćby pośrednio” czy „może naruszyć interes państwa w zakresie”, to w zasadzie katalog otwarty, który będzie definiowany w zgodzie z aktualnymi potrzebami politycznymi, co należy ocenić krytycznie.

Artykuł 130 k.k. dotyczący szpiegostwa ma zostać rozbudowany — zamiast czterech paragrafów, jak obecnie, ma mieć ich aż 10. Kary za przestępstwa szpiegowskie mają być surowsze.

Jeśli rządowa propozycja wejdzie w życie, to za przekazanie obcemu wywiadowi informacji o klauzuli „tajne” lub „ściśle tajne” będzie groziła kara minimum ośmiu lat, a maksymalnie dożywocia. Obecnie w Kodeksie karnym nie ma tak brzmiącego przepisu, jest mowa jedynie o „udzieleniu wiadomości, których przekazanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej”. Za to przestępstwo grozi od trzech do 15 lat pozbawienia wolności.

Za „udział w działalności obcego wywiadu lub innej działalności wywiadowczej przeciwko Polsce” ma grozić od trzech do 20 lat pozbawienia wolności. Obecnie za naruszenie podobnie brzmiącego przepisu grozi od roku do 10 lat.

Nowością jest także wprowadzenie kar za samo przygotowywanie się do popełnienia przestępstwa szpiegostwa: od sześciu miesięcy do ośmiu lat pozbawienia wolności.

Nowy jest również przepis dotyczący „szpiegostwa nieumyślnego”.

Kto wiadomość, której ujawnienie lub wykorzystanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej, przekazuje podmiotowi, co do którego na podstawie towarzyszących okoliczności powinien i może przypuszczać, że bierze on udział w działalności obcego wywiadu, prowadzi działalność wywiadowczą lub bierze w takiej działalności udział, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu.

Tu znów pojawiają się nieznane dotąd pojęcia jak „podmiot prowadzący działalność wywiadowczą” oraz „kto bierze udział w działalności obcego

wywiadu lub w innej działalności wywiadowczej”. W tym pierwszym przypadku może chodzić nawet o wywiadownie gospodarcze, międzynarodowe kancelarie prawne, które przecież gromadzą informacje o całych działach gospodarki państwa. Tak czy inaczej, to dalsza próba rozszerzenia pojęcia działalności wywiadowczej, którą wcześniej zdefiniowano w art. 115 § 23a.

Celem nowelizacji ma być rozszerzenie penalizacji szpiegostwa i zastrzeżenie kar z powołaniem się na argumentację populizmu penalnego oraz „ruskiego zagrożenia”. Moim zdaniem rzeczywiste powody planowanej nowelizacji wynikają ze stosunkowo małej skuteczności działania służb kontrwywiadu RP posiadających odpowiednie narzędzia prawne, ale mających zbyt mało doświadczonych oficerów oraz ograniczeń w efektywności działań werbunkowych ze względu na różnego rodzaju akcje lustracyjne, które zniechęcają obywateli do współpracy z służbami specjalnymi.

Pojawiają się pytania, czy po ekspulsji w 2022 roku z RP 45 dyplomatów podejrzewanych o przynależność do rosyjskich służb specjalnych stanowiących „zagrożenie interesów bezpieczeństwa kraju” ich ewentualni agenci — obywatele polscy — zostali podejrzany; brakuje informacji na ten temat.

Na forum międzynarodowej konferencji Krynica Forum 2022 (18–21 października 2022 roku) Grzegorz Ocieczek przedstawił wyniki badań prowadzonych na temat konstrukcji normatywnej i proceduralnych kwestii związanych z przestępstwem szpiegostwa (w panelu uczestniczył między innymi M. Warchoł). Brakuje informacji, jakie to mają być badania i kto jest ich autorem, dorobek G. Ocieczka nie jest bliżej znany w zakresie problematyki szpiegostwa.

Marcin Warchoł¹¹ zapowiedział ponownie wniesienie poselskiego projektu nowelizacji art. 130 k.k., wprowadzenie między innymi definicji działalności wywiadowczej, gdyż — jego zdaniem — obecnie art. 130 k.k. *de facto* zapewnia szpiegom bezkarność. Uważał, że do końca 2022 roku przepisy zostaną uchwalone, mając akceptację klubu parlamentarnego PiS.

¹¹ M. Kamieniecki, *Karać za zdradę Ojczyzny* [rozmowa z M. Warchołem], „Nasz Dziennik” 2.11.2022, s. 4; I. Kacprzak, G. Zawadka, *Oskarżeni o szpiegostwo słyszcy w Polsce symboliczne wyroki*, „Rzeczpospolita” 2.02.2023.

3. Projekt z 2023 roku

W dniu 17 kwietnia 2023 roku grupa posłów PiS złożyła w Sejmie projekt ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3232), który został skierowany do pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu. Projekt ma charakter poselski, ale został przygotowany w Ministerstwie Sprawiedliwości — to częsta praktyka mająca na celu omijanie konsultacji, nie działa Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, opinie Rady Legislacyjnej są niezauważalne. Zdaniem wyjątkowo skromnego uzasadnienia

głównym celem proponowanego projektu jest potrzeba dostosowania przepisów Kodeksu karnego (k.k.) dotyczących przestępstwa szpiegostwa do stale zmieniającej się sytuacji geopolitycznej, postępu technologicznego, jak i ciągłych modyfikacji sposobu działania potencjalnych sprawców czynów zabronionych opisanych obecnie w art. 130 k.k. Nie bez znaczenia jest również aktualne wysokie zagrożenie nowymi otwartymi konfliktami zbrojnymi oraz agresywnymi działaniami niemilitarnymi, co nasila podejmowanie przez obcy wywiad, i nie tylko, działań o charakterze szpiegowskim.

Dlatego też „projektowana nowelizacja, zwłaszcza w zakresie nieumyślnej postaci szpiegostwa oraz penalizacji przygotowania, usprawni zwalczanie przestępstwa szpiegostwa, co będzie miało pozytywny wpływ na bezpieczeństwo i interesy RP”. Projektodawca zdecydował się na wprowadzenie nowego art. 130 § 7, według którego

kto wiadomość, której ujawnienie lub wykorzystanie może wyrządzić szkodę Rzeczypospolitej Polskiej, przekazuje osobie lub innemu podmiotowi, co do którego na podstawie towarzyszących okoliczności powinien i może przypuszczać, że bierze on udział w działalności obcego wywiadu, podlega karze pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu.

Natomiast w dniu 26 maja 2023 roku wnioskodawcy złożyli autopoprawkę do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk nr 3232-A), w której między innymi wnieśli o skreślenie § 7 w art. 130 k.k., uznając, że

powtórna analiza przepisu wskazuje, że w zaproponowanym brzmieniu budził on szereg wątpliwości interpretacyjnych, które — bez wprowadzenia dodatkowych kryteriów — mogłyby prowadzić do objęcia sankcją karną zachowań zbliżonych do opisanych w tym przepisie, jednak niemających na celu popełnienia przestępstwa.

Zaproponowano także rozszerzenie w art. 130 k.k. karalności czynów na przygotowanie do popełnienia przestępstwa sabotażu, dywersji lub prowadzenia działań o charakterze terrorystycznym, w ramach brania udziału w działalności obcego wywiadu (§ 8 w art. 130).

Do projektu zostały przedstawione uwagi Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptykon z dnia 16 maja 2023 roku (wspólna), Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2023 roku i opinia KRS z dnia 19 czerwca 2023 roku, a także opinia Biura Analiz Sejmowych (o charakterze legislacyjnym). Należy zauważyć, iż opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptykon jest bardzo krytyczna, ale merytoryczna — za niezwykle kontrowersyjne rozwiązanie uznano treść § 7 art. 130 k.k. „Zamiarem projektodawcy jest wprowadzenie odpowiedzialności karnej za nieumyślne szpiegostwo. Wydaje się jednak, że ustawodawca używa do tego celu nieodpowiednich narzędzi, które dodatkowo mogą posłużyć jako środek do wywierania presji na działaczy organizacji obywatelskich, aktywistów czy dziennikarzy”. Krytyczne są również uwagi Sądu Najwyższego.

Pierwsze czytanie projektu odbyło się na 77 posiedzeniu Sejmu RP w dniu 13 czerwca 2023 roku¹². Po dyskusji projekt został przekazany do Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach w celu rozpatrzenia. W dniu 14 czerwca 2023 roku odbyło się posiedzenie Komisji¹³, na którym szczegółowo dyskutowano nad proponowanymi regulacjami z udziałem posłów, przedstawicieli rządu, prokuratorów, funkcjonariuszy, pracowników Sejmu itp. Przebieg dyskusji świadczył o wielu mankamentach tego projektu, braku konsultacji społecznych, pośpiechu, a wręcz o populizmie penalnym. Przyjęto sprawozdanie Komisji, które było przedmiotem posiedzenia Sejmu w dniu 6 lipca 2023 roku¹⁴ — wobec zgłoszenia w czasie drugiego czytania poprawek projekt ustawy został skierowany do Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach,

¹² Sprawozdanie stenograficzne z 77 posiedzenia Sejmu RP w dniu 13 czerwca 2023, s. 46–60.

¹³ Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach (nr 45), s. 10–52.

¹⁴ Sprawozdanie stenograficzne z 78 posiedzenia Sejmu RP w dniu 6 lipca 2023, s. 58–65.

sprawozdanie Komisji zostało przyjęte w dniu 7 lipca 2023 roku¹⁵, w tym dniu Sejm uchwalił ustawę o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (za było 271 posłów, 179 wstrzymało się od głosu, a jeden był przeciw).

Zdaniem przedstawiciela rządu istota przepisu art. 112a k.k. wynika z faktu, że coraz częściej sprawcy działań szpiegowskich dopuszczają się ataków na infrastrukturę informatyczną państwa, w tym państwa polskiego. Możliwość ścigania takich sprawców wykorzystujących systemy informatyczne, teleinformatyczne czy sieci informatyczne zwiększy możliwości państwa polskiego w zakresie ochrony integralności terytorialnej i bezpieczeństwa oraz innych wartości wymienionych w tym przepisie. Według art. 112a do ścigania takich przestępstw dochodzić będzie niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, oznacza to, że Polska ścigać będzie na swoim terytorium zachowania, które w miejscu działania sprawcy miały charakter legalny. Standard taki może negatywnie rzutować na gwarancyjny charakter prawa karnego, skutkując sytuacjami, w których sprawca takiego działania zaskakiwany będzie faktem kryminalizowania na terytorium Polski jego legalnych, z punktu widzenia innych państw, działań. Zdaniem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptykon proponowane rozwiązanie, mimo jego zasadniczego znaczenia dla zasad stosowania odpowiedzialności karnej, nie jest w ogóle uzasadnione. Projekt nie odnosi się do racji przemawiających za jego przyjęciem, nie próbuje również w ogóle przeanalizować potencjalnych skutków wprowadzenia takiej zmiany, a także przewidzieć wątpliwości, które mogą pojawić się przy jej stosowaniu. Tego rodzaju rozszerzenie granic stosowania polskiej ustawy prawnokarnej powinno podlegać szczególnej ocenie z punktu widzenia wpływu na funkcjonowanie organów państwa, w tym przede wszystkim pracy organów ścigania.

Zaostrzenie kar — zdaniem przedstawiciela rządu — ma charakter odstrasżający. Według Sądu Najwyższego wymogi dotyczące uzasadnień nie zostały w pełni zrealizowane w projekcie, w szczególności w zakresie odnoszącym się do projektowanej zmiany przepisów karnych. Uzasadnienie projektu nie przedstawia żadnych argumentów ani danych statystycznych, które miałyby wskazywać wyraźnie na konieczność wprowadzenia

¹⁵ Pełny zapis przebiegu posiedzenia Komisji Nadzwyczajnej do spraw zmian w kodyfikacjach (nr 48), s. 16–18.

proponowanych zmian legislacyjnych w zakresie podwyższenia sankcji karnych przewidzianych na kanwie obowiązujących obecnie regulacji (projektowana treść § 1, 2 i 9 art. 130 k.k.). Sąd Najwyższy podkreśla, że projektodawcy ograniczają się do argumentów ogólnikowych, a miejscami — wręcz populistycznych. W szczególności nie sposób zaaprobować supozycji, że o tak zasadniczych zmianach powinna przesądzać — niepoparta żadnymi danymi empirycznymi — okoliczność, że „szpiedzy zawodowi” najczęściej analizują zagrożenia karne w ustawodawstwach poszczególnych państw, podejmując decyzje o podjęciu ryzyka prowadzenia swojej działalności na terytorium tych państw (s. 1–2 uzasadnienia). „Szpiedzy zawodowi” to funkcjonariusze obcego wywiadu wykorzystujący do swojej działalności szpiegowskiej „przykrycie” dyplomatyczne, stąd mogą być wobec nich zastosowane wyłącznie środki dyplomatyczne, do wydalenia włącznie. Dlatego też użyty w uzasadnieniu argument o studiowaniu zagrożeń ustawowych w polskim Kodeksie karnym wydaje się uproszczony i śmieszny, amatorski.

Podczas prac legislacyjnych w Sejmie przedstawiciele rządu i przedstawiciel wnioskodawców nie byli w stanie podać dokładnych danych dotyczących liczby skazań z art. 130 k.k., podawano informacje niepełne i zróżnicowane. W pracach senackich przedstawiciel wnioskodawców nie uczestniczył. Zmiany zawarte w art. 130 k.k. w sposób istotny zaostrzają sankcje karne za popełnienie czynów wypełniających znamiona przestępstwa szpiegostwa.

W art. 130:

— w § 1: dotychczasowa sankcja od roku do 10 lat pozbawienia wolności została zastąpiona sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od pięciu do 30 lat,

— w § 2: dotychczasowa sankcja od trzech do 15 lat pozbawienia wolności została zastąpiona sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od ośmiu do 30 lat albo karą dożywotniego pozbawienia wolności,

— określona w § 3 sankcja nie ulega zmianie (kara pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu),

— w § 4 sankcja do tej pory wynosiła od pięciu do 15 lat pozbawienia wolności albo 25 lat pozbawienia wolności, zostanie ona zastąpiona sankcją w postaci kary pozbawienia wolności od 10 do 30 lat albo karą dożywotniego pozbawienia wolności,

— w § 5 wprowadzono sankcję od ośmiu do 30 lat pozbawienia wolności albo dożywotnie pozbawienie wolności.

W kolejnych paragrafach wprowadzono nowe typy przestępstw:

— w § 6: czyn zagrożony będzie karą pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu,

— w § 7: czyn zagrożony jest karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 10 albo dożywotniego pozbawienia wolności,

— w § 8: podlegać karze będzie przygotowanie do przestępstwa określonego w § 7, czyn ten zagrożony jest karą pozbawienia wolności od sześciu miesięcy do lat ośmiu,

— w § 9: czyn stanowić będzie zbrodnię, zagrożony jest karą pozbawienia wolności od ośmiu do 30 lat.

W art. 130 k.k. stypizowano więc sześć zbrodni, których okres przedawnienia karalności wynosi 20 lat.

Należy zauważyć, iż na podstawie Kodeksu karnego z 1997 roku najsurowszy wyrok za szpiegostwo został orzeczony w sprawie Stanisława Sz. (sygn. akt XII 91/16) — siedem lat pozbawienia wolności, a prokurator żądał sześciu lat pozbawienia wolności.

W art. 40 dodano § 3 w brzmieniu: „Sąd orzeka pozbawienie praw publicznych w razie skazania za przestępstwa określone w art. 130 § 1–5 lub 7–9”. W pierwszej wersji projektu (druk nr 3232) kwestia powyższa miała być ujęta w art. 130 § 11 („Skazując za przestępstwo określone w § 1–5 oraz w § 7–10 sąd orzeka pozbawienie praw publicznych”).

Sąd Najwyższy zauważył w swoich uwagach, że ponownego rozważenia wymaga projektowany kształt art. 130 k.k. w zakresie, w jakim proponuje się wprowadzenie obligatoryjnego orzeczenia środka karnego pozbawienia praw publicznych. Cele tego środka realizowane są już za pośrednictwem obowiązującej obecnie regulacji zawartej w art. 40 k.k. (fakultatywność). Ustawodawca — zdaniem Sądu Najwyższego — powinien uprawdopodobnić, że zabieg taki nie narusza standardów konstytucyjnych, dlatego też trafnie Sąd Najwyższy wskazuje, że wątpliwości budzi propozycja obligatoryjnego orzeczenia środka karnego — sąd będzie pozbawiony swobody orzeczniczej i niejako zmuszony do orzeczenia o nim nawet w sytuacji, gdy w konkretnej sprawie dojdzie do przekonania, że jest to niepotrzebne, nieadekwatne, a nawet szkodliwe, a co za tym idzie — może pozostawać w rażącej dysproporcji do wagi popełnionego czynu.

Przepis ten ogranicza zatem prawo obywatela do rozpatrzenia jego sprawy przez niezależny sąd (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) oraz wymierzenia mu kary przez sąd (art. 175 ust. 1 Konstytucji RP).

Brakuje więc szczegółowego uzasadnienia co do zasadności proponowanej zmiany. Może pojawić się przy tym pytanie, dlaczego nie zastosowano tego środka obligatoryjnego w odniesieniu do innych typów czynów zabronionych stypizowanych w rozdziale XVII Kodeksu karnego (*Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej*). Zdaniem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptikon obligatoryjne pozbawienie praw publicznych osób, które zostały skazane za przestępstwa wymienione w art. 130 k.k., nie koresponduje z treścią art. 40 § 2 k.k., dlatego też kwestia ta wymaga ujednoczenia. Tylko § 6 art. 130 k.k. nie ma obligatoryjnego pozbawienia praw publicznych.

Artykuł 130 § 1 został uzupełniony o zwrot „albo działa na jego rzecz”. Pojęcie udziału w działalności obcego wywiadu oraz działanie na jego rzecz to pierwsze formy szpiegostwa przewidziane w art. 130 § 1 k.k. Ustawodawca, używając określenia „udział w działalności obcego wywiadu”, miał na uwadze udział sprawcy w strukturach organizacyjnych obcego wywiadu na przykład w charakterze kadrowego funkcjonariusza, agenta itp. Natomiast działanie na rzecz obcego wywiadu to wszelkie formy aktywnej współpracy z obcym wywiadem, która nie ma jeszcze postaci funkcjonowania w jego strukturach organizacyjnych, działanie na rzecz obcego wywiadu nie wymaga istnienia więzi organizacyjnej łączącej sprawcę z obcym wywiadem. Zdaniem Jana Kuleszy¹⁶:

branie udziału w działalności obcego wywiadu jest równoznaczne z uczestnictwem w działalności obcego wywiadu. Sprawca staje się zatem jego częścią jako element jego struktury, posiadając przydzielone zadania i będąc rozliczany z ich realizacji. Zdania te będą polegały na uzyskiwaniu, analizowaniu, przetwarzaniu i przekazywaniu informacji, dokumentów, materiałów multimedialnych, zdjęć czy przedmiotów (na przykład prototypów, próbek), jak również realizacji innych zadań, niezbędnych do funkcjonowania wywiadu (na przykład dostarczeniu elementów infrastruktury wywiadowczej czy zapewnieniu lokalu do prowadzenia działalności wywiadowczej, wywieraniu wpływu na podejmowanie decyzji zgodnych z interesem państwa wywiadu).

¹⁶ J. Kulesza, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1. *Komentarz*, art. 117–221, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023, s. 109.

Brania udziału w działalności obcego wywiadu można się dopuścić po uprzednim porozumieniu się z nim. Kolejnym elementem koniecznym do zakwalifikowania czynu do omawianej postaci występku szpiegostwa (pod rządami art. 124 § 1 k.k. — zbrodni) powinno być wykonanie przez sprawcę w pełni jednego zadania, na przykład na polecenie obcego wywiadu podjęcie przesyłki z martwej skrzynki kontaktowej od agenta i przekazanie jej do innej skrytki.

Szczegółowe określenie konkretnych czynów szpiegostwa popełnianych w postaci „brania udziału w działalności obcego wywiadu” ustawodawca pozostawia doktrynie i praktyce. Uwzględniając stałą zmianę form i metod pracy obcego wywiadu, można wymienić konkretne zachowania sprawcy szpiegostwa w postaci „brania udziału w działalności obcego wywiadu”: wyszukiwanie kandydatów na agentów tego wywiadu (według określonych przez wywiad kryteriów), obsługa skrzynek i skrytek kontaktowych, pełnienie funkcji łącznika lub kuriera, szkolenie agenta, udostępnianie mieszkania lub innego pomieszczenia na potrzeby obcego wywiadu, wykonanie zadań dezinformacyjnych lub dezintegracyjnych, realizacja poleceń obcego wywiadu przez tak zwanego agenta wpływu (inspirowanie lub podejmowanie decyzji zgodnych z otrzymanym zadaniem od obcego wywiadu)¹⁷.

Działanie na rzecz obcego wywiadu to działanie poza strukturami obcego wywiadu, co jest penalizowane. Zachodzi ono w sytuacji braku przynależności sprawcy do struktur organizacyjnych obcego wywiadu, na przykład może przybierać formę anonimowego przesłania informacji¹⁸. Działania wymienione w § 1 art. 130 k.k. nie są tożsame.

Treść art. 130 § 2 k.k. jest identyczna z dotychczasowym brzmieniem art. 130 § 2 k.k., z wyjątkiem sankcji karnej.

Z pewną poprawką redakcyjną, sformułowanie „biorąc udział w obcym wywiadzie” zastąpiono sformułowaniem „biorąc udział w działalności obcego wywiadu”, zmiana polega na dostosowaniu brzmienia art. 1 i 2 k.k. Zmieniono także liczbę mnogą na pojedynczą: „której przekazanie” zamiast dotychczasowych „których”.

¹⁷ S. Hoc, *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, Opole 2002, s. 64–65.

¹⁸ K. Wiak, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021, s. 958.

Treść art. 130 § 3 jest identyczna z art. 130 § 3 k.k., z pewną poprawką redakcyjną, ale zagrożenie ustawowe pozostało bez zmian, wprowadzono penalizację ofernoctwa jako czynu odrębnego od innych okoliczności i spenalizowane jest samo wyjście z inicjatywą.

Treść art. 130 § 4 k.k. jest identyczna z dotychczasowym art. 130 § 4 k.k., ale ze zmianą sankcji karnej, z pewną poprawką redakcyjną, dodano zwrot „o której mowa w § 1”, co przesądza, że „kierowanie” lub „organizowanie” odnosi się do działania przeciwko RP. Jest to trafna poprawka.

W art. 130 § 5 k.k. wprowadzony został nowy typ szpiegostwa indywidualnego, które może być popełnione przez funkcjonariusza publicznego oraz osobę pełniącą dyspozycyjnie terytorialną służbę wojskową. Definicja funkcjonariusza publicznego została określona w § 13 art. 115 k.k.

W ustawie o obronie ojczyzny zostały zawarte przepisy prawne dotyczące Wojsk Obrony Terytorialnej, zgodnie z którą terytorialną służbę wojskową żołnierz Obrony Terytorialnej (art. 94 ust. 2 ustawy o obronie ojczyzny określa żołnierzy terytorialnej służby wojskowej jako „żołnierzy OT”, Dz.U. poz. 2306) pełni rotacyjnie lub dyspozycyjnie. Rotacyjnie terytorialną służbę wojskową żołnierz OT pełni w jednostce wojskowej w określonych przez dowódcę jednostki wojskowej dniach służby. Pełnienie dyspozycyjnie terytorialnej służby wojskowej przez żołnierzy OT odbywa się poza jednostką wojskową, przy pozostaniu w gotowości do stawienia się do służby pełnionej rotacyjnie w terminie i miejscu wskazanych przez dowódcę jednostki wojskowej. Zgodnie jednak z ustawową definicją żołnierzy terytorialnej służby wojskowej zarówno pełniący ją rotacyjnie, jak i dyspozycyjnie są żołnierzami w czynnej służbie wojskowej.

Zgodnie z art. 115 § 13 pkt 8 funkcjonariuszem publicznym jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie. Artykuł 115 § 17 stanowi, że żołnierzem jest osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie. Należy zauważyć, że na gruncie ustawy o obronie ojczyzny żołnierzem jest osoba pełniąca terytorialną służbę wojskową dyspozycyjnie, a w rozumieniu Kodeksu karnego taka osoba żołnierzem nie jest. Skutkuje to między innymi tym, że osoby posiadające wskazany status nie mogą być podmiotem przestępstw w części wojskowej Kodeksu karnego.

W art. 130 § 6 k.k. wprowadzono nowy typ szpiegostwa, dotychczas niepenalizowanego w Polsce, a służby specjalne wcześniej podkreślały, że nie posiadają instrumentów prawnych do kontroli działalności obcych wywiadów na terytorium RP, nieskierowanej przeciwko RP. Jest to swoisty kontratyp polegający na tym, że osoba biorąca udział w działalności obcego wywiadu, nieskierowanej przeciwko RP, będzie zwolniona z odpowiedzialności karnej, jeżeli robi to za zgodą właściwego organu. Kwestie te zostały uregulowane w ustawie o ABW i AW oraz ustawie o SKW i SWW. Artykuł 8a ustawy o ABW oraz AW stanowi:

1. Szefowie Agencji, każdy w zakresie swojej właściwości, mogą wydawać zgodę na udział w działalności obcego wywiadu prowadzonej na terytorium RP przez organ lub służbę innego państwa, jeżeli nie narusza to interesu RP w zakresie określonym w art. 112a k.k.

2. Szef ABW prowadzi rejestr wydanych przez siebie zgód, o których mowa w ust. 1, oraz udziela Szefowi AW, Szefowi SKW i Szefowi SWW informacji zgromadzonych w tym rejestrze w celu realizacji zadań, o których mowa w ust. 1 oraz art. 5 i art. 9a ustawy o SKW oraz SWW.

3. Szef AW prowadzi rejestr wydanych przez siebie zgód, o których mowa w ust. 1, oraz udziela Szefowi ABW, Szefowi SWW i Szefowi SKW informacji zgromadzonych w tym rejestrze w celu realizacji zadań, o których mowa w ust. 1 oraz art. 6 i 9a ustawy o SKW oraz SWW. Przepis art. 130 § 6 k.k. jest tak sformułowany, że wynika z niego, że zgoda dotyczy działalności obcego wywiadu jako takiej, a nie udziału konkretnej osoby. Zgoda mogłaby być udzielana tylko państwu sojuszniczemu (NATO), czyli ich wywiadowi, a nie osobie. Przedstawiciel strony rządowej wyraził zdecydowane stanowisko podczas prac legislacyjnych w Sejmie, że zgoda, o której mowa w § 6 art. 130 k.k., powinna być rozumiana jako zgoda właściwego organu polskiego (ABW, AW, SKW, SWW) wobec obcego wywiadu. Dlatego też jeżeli obcy wywiad otrzymał zgodę, to osoba, która w ramach operacji uzgodnionej w polską służbę, na przykład kontrwywiadem, na terytorium RP realizuje zadania, nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności karnej.

Artykuł 130 § 6 k.k. pozwala ścigać osoby, które o taką zgodę nie występują lub nie są związane z służbami sojusznicznymi, a mimo to prowadzą działania nieskierowane w interesy RP, czyli neutralne. Mogą powstać jednak wątpliwości, że treść przepisu sugeruje, że obowiązkowi otrzymania zgody podlega osoba, a nie instytucja. Odpowiedzialności karnej nie podlega osoba, której nieskierowana przeciwko RP relacja z obcym wywiadem ograniczała się do aktywności poza granicami RP. Zgoda, o której mowa w § 6 art. 130 k.k., powinna być rozumiana jako zgoda instytucji

wobec instytucji, osoba pracująca na rzecz obcego wywiadu, jeśli obcy wywiad nie otrzymał zgody, podlega odpowiedzialności karnej.

W art. 8a ustawy o ABW oraz AW jest określenie: „O ile nie naruszy to interesu Rzeczypospolitej Polskiej”. Mogą powstać wątpliwości, czy nie naruszy interesów w przyszłości, czy w czasie podejmowania zgody. Regulacja zawarta w art. 8a jest ogólna, ze względu na interesy operacyjne służb specjalnych (polskich). Tryb udzielania zgody objęty będzie ochroną informacji niejawnych, zgoda może być cofnięta. Jednocześnie należy powołać nowelizację art. 22b ustawy o ABW oraz AW poprzez dodanie ust. 2a w brzmieniu:

Szef ABW może odstąpić od obowiązku, o którym mowa w ust. 1, także w przypadku spraw o przestępstwa, o którym mowa w art. 130 § 6 k.k., gdy wywiad państw sojuszniczego, w którego działalności brał on udział, ujawni okoliczności popełnionego czynu lub prowadzonej działalności, zobowiązując się do dalszego jej prowadzenia w ramach tajnej współpracy z ABW lub do bieżącego informowania o zakresie prowadzonych przez ten wywiad czynności, uzyskując zgodę następczą na zasadach określonych w art. 8a¹⁹.

Artykuł 130 § 7 stanowi, że kto bierze udział w działalności obcego wywiadu albo działa na jego rzecz, dokonuje dywersji, sabotażu lub dopuszcza się przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Jest to nowy typ przestępstwa szpiegostwa. Kodeks karny nie posługuje się dotychczas pojęciami sabotażu i dywersji, są to terminy bliskoznaczne. Zdaniem przedstawiciela rządu są to „pojęcia dobrze opisane w doktrynie i nauce związanej z bezpieczeństwem. Nie ma potrzeby ich doprecyzowania, a nie są to pojęcia tożsame”. W ustawie z dnia 29 listopada 2000 r. — Prawo atomowe²⁰ jest mowa o aktach „terroru, dywersji, sabotażu i kradzieży”, brak jest definicji legalnych. W pierwszej wersji tego przepisu posługiwano się określeniem „prowadzi działania o charakterze terrorystycznym”, niespójnym z określeniem użytym w art. 115 § 20 k.k. Można więc zauważyć, iż mamy powrót do ustawodawstwa Polski Ludowej²¹.

¹⁹ S. Hoc, *O tak zwanym szpiegu i terrorystcie koronnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 43, 2017, *Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarska*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, s. 153–175.

²⁰ Dz.U. z 2001 r. Nr 3, poz. 18.

²¹ S. Hoc, *Przestępstwo sabotażu w polskim prawie karnym*, „Nowe Prawo” 1975, nr 9, s. 1207 n. Warto zauważyć, że SN przyjął, że „przepis art. 127 k.k. (z 1969 r.) jest

W art. 3 m.k.k. zdefiniowano zbrodnię sabotażu, który przewidywał trzy odrębne jej postacie. Kodeks karny z 1969 roku uregulował przestępstwo sabotażu w art. 127, w którym można było upatrywać fuzję dwóch typów przestępstw, a mianowicie — dywersji (pkt 1) i sabotażu (pkt 2). Konstytucja PRL z 1952 roku do 1976 roku wymieniała sabotaż, dywersję i szkodnictwo (art. 77 ust. 2). W Kodeksie karnym z 1969 roku nie stypizowano każdego z tych przestępstw z osobna, zdaniem Igora Andrejewa²² stało się tak dlatego, że w dzisiejszych warunkach przestępstwa sabotażu, dywersji i szkodnictwa nie są zjawiskiem tak częstym, aby zachodziła potrzeba ich specyfikacji, a poza tym ściśle rozgraniczenie tych przestępstw w ustawie jest chyba nie do osiągnięcia. Przepis art. 127 k.k. z 1969 roku miał na celu zwalczanie przejawów sabotażu i dywersji o podłożu politycznym, rozwiązanie to nie zostało wprowadzone do Kodeksu karnego z 1997 roku. Można przyjąć, ale nie zostało to wypowiedziane wprost, że zdaniem projektodawcy strona przedmiotowa art. 130 § 7 k.k. polega na niszczeniu, uszkodzaniu lub czynieniu niezdatnymi do użytku obiektów infrastruktury krytycznej albo innego mienia o wielkiej wartości, albo też na uniemożliwianiu lub utrudnianiu prawidłowego funkcjonowania obiektów infrastruktury krytycznej albo mienia o wielkiej wartości, albo dopuszczenie się przestępstwa o charakterze terrorystycznym. W art. 130 § 7 nie stwierdza się, że sabotaż, dywersja, przestępstwa o charakterze terrorystycznym muszą być realizowane przeciwko RP ani że muszą mieć miejsce na terytorium RP. Powstaje jednak pytanie, gdyż dywersję i sabotaż można prowadzić „na odległość”, jak organy ścigania RP miałyby wyegzekwować odpowiedzialność od osób, które działają na terytorium innych państw. W art. 269 określono przestępstwo sabotażu komputerowego.

W art. 130 § 8 k.k. wprowadzono karalność przygotowania do przestępstwa określonego w § 7, w pierwszej wersji projektu zamierzano wprowadzić karalność zachowań polegających na przygotowaniu do

tak skonstruowany, że dla bytu określonego w nim przestępstwa wystarcza samo działanie w tym przepisie opisane, bez względu na to, czy zamierzony przez sprawcę cel został rzeczywiście osiągnięty” (wyrok siedmiu sędziów SN z dnia 20 sierpnia 1971 roku, RNw 112/71 niepublikowany).

²² I. Andrejew, [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 400.

popęlnienia czynów opisanych w art. 130 § 1–3 k.k. Zgodnie z art. 16 k.k. przygotowanie zachodzi tylko wtedy, gdy sprawca w celu popełnienia czynu zabronionego podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego do jego dokonania, w szczególności w tymże celu zawiera porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Należy zauważyć, iż propozycja pierwotna penalizacji przygotowania została poddana krytyce Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptrykon z dnia 16 maja 2023 roku.

W art. 130 § 9 k.k. wprowadzono karalność brania udziału w działalności obcego wywiadu albo działania na jego rzecz, prowadząc dezinformację polegającą na rozpowszechnianiu nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd informacji, mających na celu wywołanie poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce RP, państwa sojuszniczego lub organizacji międzynarodowej, której członkiem jest RP, albo skłonienie organu władzy publicznej RP, państwa sojuszniczego lub organizacji międzynarodowej, której członkiem jest RP, do podjęcia lub zaniechania określonych czynności. Pojęcie „dezinformacji” nie jest stosowane w k.k., w doktrynie występuje pojęcie „dezinformacji wywiadowczej” — art. 132 k.k. Zdaniem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Fundacji Panoptrykon zasadne jest pytanie o sens kryminalizacji zachowań wywołujących poważne zakłócenia w ustroju, gospodarce wszystkich innych państw lub organizacji międzynarodowych albo skłaniających każde inne państwo czy organ organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zachowania określonych czynności. Taki kształt przepisu oznaczał będzie, że odpowiedzialności karnej w Polsce podlegały będą również działania korzystne z punktu widzenia Polski, na przykład powodujące zakłócenia w ustroju lub gospodarce państw wrogich względem Polski. Dlatego — zdaniem wymienionych organizacji — nie wydaje się, aby rozciągnięcie kryminalizacji na takie działania miało charakter racjonalny, zwłaszcza że skutkować to może represją karną względem funkcjonariuszy państw sojusznicznych. Może pojawić się także wątpliwość dotycząca wpływu kryminalizacji dezinformacji na funkcjonowanie wolności słowa. Kształt § 8 art. 130 k.k. budzi wątpliwości także dotyczące praktycznego stosowania takiej regulacji. Po stronie organów ścigania mogą się bowiem pojawić trudności w wiążącym wykazaniu, że prowadzona dezinformacja miała na celu

wywołanie poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce RP lub innego państwa albo organizacji międzynarodowej. Propozycja tej regulacji nie została właściwie uzasadniona, nie wyjaśniono istoty użytych pojęć.

Może pojawiać się pytanie, czy dezinformacja nie powinna się odnosić tylko do terytorium Polski i wyłącznie na tym terytorium być ścigana. Są wątpliwości, jak przy obecnym brzmieniu art. 130 § 9 k.k. organy ścigania mają wykazywać, że dezinformacja miała na celu wywołanie poważnych zakłóceń w ustroju albo w gospodarce RP lub innego państwa czy organizacji międzynarodowej. Może to być niewykonalne.

Nowe brzmienie przepisów art. 131 k.k. jest efektem zmian wprowadzonych do art. 130, a zwłaszcza — nowych typów przestępstw.

Znowelizowano przepisy emerytalne żołnierzy i funkcjonariuszy, a do katalogu przestępstw, których popełnienie przez żołnierza albo funkcjonariusza skutkuje utratą praw emerytalnych, dodano stwierdzenie prawomocnym wyrokiem popełnienia przestępstwa szpiegostwa, o którym mowa w art. 130 k.k.

Rozszerzono uprawnienia Szefa ABW w zakresie rozpoznawania, zwalczania i wykrywania przestępstwa szpiegostwa między innymi na polu oceny bezpieczeństwa systemów informatycznych, infrastruktury krytycznej, blokowania przez usługodawcę świadczącego usługi drogą elektroniczną dostępności w systemie teleinformatycznym określonych danych, ograniczonego czasowo niejawnego prowadzenia czynności polegających na pozyskiwaniu treści rozmów, obrazów, dźwięków, korespondencji, przesyłek i danych informatycznych. W znowelizowanych art. 32aa ust. 1, art. 32b ust. 1, art. 32c ust. 1, ust. 6 ustawy o ABW oraz AW użyto sformułowania „lub uprawdopodobniających popełnienie przestępstwa szpiegostwa”, co wywołało dyskusję nad rozumieniem tego określenia. Próbowano wyjaśnić, że może chodzić o działania na przedpolu, których jeszcze nie można określić przestępstwem szpiegostwa, a wymagają interwencji ABW dla zabezpieczenia systemów teleinformatycznych.

W ustawie o działaniach antyterrorystycznych rozszerzono zakres działań prowadzonych na podstawie tej ustawy o te polegające na rozpoznawaniu, zapobieganiu, zwalczaniu i wykrywaniu przestępstwa szpiegostwa. W ustawie o obronie ojczyzny zamieszczono art. 616a, który wprowadza zakaz fotografowania, filmowania... oraz art. 683a penalizujący ten zakaz. To przepisy rodem z PRL, jako wyraz szpiegomanii.

Ustawa została skierowana do Senatu (druk nr 1038), którego posiedzenie odbyło się w dniu 26 lipca 2023 roku (druk 1038A) i na które skierowano sprawozdanie Komisji, odbyła się dyskusja dotycząca niektórych sformułowań projektu, między innymi art. 130 § 9 k.k., art. 112a k.k. oraz art. 616a ustawy o obronie ojczyzny. W dniu 28 lipca 2023 roku Senat przyjął ustawę wraz z poprawkami — za głosowało 94 senatorów, wstrzymało się dwóch — i przesłał ustawę do Sejmu (druk nr 3553).

RPO w dniu 19 lipca 2023 roku skierował do Senatu uwagi dotyczące projektu nowelizacji Kodeksu karnego. Ogólnie podzielił opinię krytyczną Sądu Najwyższego z dnia 12 czerwca 2023 roku. Odnosząc się przede wszystkim do art. 112a k.k., RPO wskazuje na brak uzasadnienia dla wprowadzenia wskazanego przepisu proponującego całkowicie nowe rozwiązanie, którego konsekwencją jest wyłączenie warunku podwójnej karalności z art. 111 k.k., a zatem zastosowanie ustawy karnej polskiej do obywatela polskiego oraz cudzoziemca niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego. Następnie RPO wnikliwie skrytykował to rozwiązanie. Jego zdaniem konsekwencją wprowadzenia art. 112a k.k. jest rozszerzenie zakresu stosowania polskiej ustawy karnej do wskazanych przestępstw popełnionych przez obywateli polskich i cudzoziemców za granicą. Artykuł 112a k.k. winien zatem spełniać przesłanki wynikające z zasady *nullum crimen sine lege* wywodzone z art. 42 ust. 1 w związku z art. 2 Konstytucji RP. Według RPO przy analizie treści uchwalonego art. 112a k.k. należy mieć na uwadze zasadę wielomiejscowości popełnienia czynu zabronionego opisaną w art. 6 § 2 k.k. Następnie RPO zauważył, że analiza treści art. 112 k.k. oraz art. 112a k.k. wskazuje, że w części ich zakresy zastosowania pokrywają się, w tym w szczególności w zakresie przesłanki „przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej” oraz „przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesom gospodarczym”. Niektóre zwroty użyte w art. 112a k.k. są nieostre znaczeniowo, dlatego też — zdaniem RPO — art. 112a k.k. znajdzie zastosowanie tylko wówczas, gdy sprawca ani nie działał, ani nie zaniechał działania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, lub gdy skutek przestępstwa nie nastąpił bądź — według zamiaru sprawcy — nie miał nastąpić na tym terytorium. Warunek sformułowany w art. 112a k.k. zgodnie z brzmieniem tego przepisu nie musi być objęty umyślnością po stronie sprawcy. Tak jak w przypadku art. 112 k.k.,

art. 112a k.k. znajdzie zastosowanie zarówno do przestępstw umyślnych, jak i nieumyślnych. Brakuje w nim bowiem przesłanki zamiaru wskazanej w art. 6 § 2 k.k. Sejm w dniu 17 sierpnia 2023 roku uchwalił nowelizację Kodeksu karnego (Dz.U. z 2023 r. poz. 1834).

4. Podsumowanie

Projekt miał charakter poselski (nowelizacja dziewięciu ustaw), aczkolwiek został przygotowany w Ministerstwie Sprawiedliwości, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, jeszcze przed pierwszym czytaniem złożono autopoprawkę, następnie już podczas prac legislacyjnych w Sejmie zgłaszano kolejne, co spotykało się z zasadną krytyką merytoryczną niektórych posłów. Uzasadnienie projektu było bardzo lakoniczne, a przy tym nietłumaczące wielu proponowanych zmian. W projekcie posługiwano się pojęciami nieostrymi znaczeniowo i ocennymi, a także nieznanymi w Kodeksie karnym (na przykład sabotaż, dywersja, dezinformacja). Kierując się zasadą prewencji generalnej, wprowadzono bardzo surowe sankcje karne, ograniczając swobodę sędziowską, zwłaszcza poprzez wyraźne podniesienie dolnych granic kary pozbawienia wolności. Krytycznie należy więc ocenić wprowadzenie kary dożywotniego pozbawienia wolności za popełnienie wybranych typów przestępstwa szpiegostwa. Zabrakło w tym przypadku przedstawienia przez projektodawców przekonujących argumentów, w Polsce inne przestępstwa są zagrożone tą karą. Do popełnienia przestępstwa szpiegostwa dochodzi nawet w państwach, w których działalność tego rodzaju zagrożona jest karą śmierci. Karanie sprawy w celu odstraszenia społeczeństwa uprzedmiotawia człowieka i narusza jego godność.

Niewątpliwie po wejściu w życie regulacji prawnych, w tym przede wszystkim art. 130 k.k., ABW, SKW i prokuratura będą miały satysfakcję, że znacznie podnosi się średnia kar wymierzona za szpiegostwo, co będzie tylko pozorną skutecznością ścigania i karania sprawców. W kontekście poważnego zaostrzenia odpowiedzialności karnej za szpiegostwo można przytoczyć pogląd B. Piaseckiego²³, że „aresztowanie powinno być traktowane jako ostateczność. Z pewnością można jednak stwierdzić, iż

²³ B. Piasecki, *Kontrwywiad. Atak i obrona*, Łomianki 2021, s. 313.

do sukcesu kontrwywiadu należy zaliczyć wykrycie wrogiego agenta”. Należy przyjąć, że te poglądy oparte o źródła amerykańskie są znane kierownictwu polskiego kontrwywiadu (cywilnego i wojskowego).

Bibliografia

- Andrejew I., [w:] Andrejew I., Świda W., Wolter W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.
- Czuchnowski W., Woźnicki Ł., *Służby poza kontrolą*, „Gazeta Wyborcza” 21.04.2023.
- Hoc S., *O skuteczności ścigania sprawców przestępstwa szpiegostwa*, [w:] *Współczesne oblicza prawa karnego, prawa wykroczeń, kryminologii i polityki kryminalnej*, red. J. Bojarski, N. Daško, J. Lachowski, T. Oczkowski, A. Ziółkowska, Warszawa 2023.
- Hoc S., *O tak zwanym szpiegu i terroryście koronnym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 43, 2017, *Księga jubileuszowa Profesora Tomasza Kaczmarka*, red. J. Giezek, D. Gruszecka, T. Kalisz, .
- Hoc S., *Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej*, Opole 2002.
- Hoc S., *Przestępstwo sabotażu w polskim prawie karnym*, „Nowe Prawo” 1975, nr 9.
- Hoc S., *Raz jeszcze o penalizacji szpiegostwa w kodeksie karnym*, [w:] *Pro dignitate legis et maiestitiae. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Witolda Kuleszy*, red. A. Liszewska, J. Kulesza, Łódź 2020.
- Hoc S., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2023.
- Kacprzak I., Zawadka G., *Oskarżenia o szpiegostwo słyszą w Polsce symboliczne wyroki*, „Rzeczpospolita” 2.02.2023.
- Kamieniecki M., *Karać za zdradę Ojczyzny [rozmowa z M. Warchołem]*, „Nasz Dziennik” 2.11.2022.
- Kuczur T., *Przestępstwo szpiegostwa w Polsce w XX i XXI wieku. Polityka kryminalna, zakres kryminalizacji, uwarunkowania systemowe*, Bydgoszcz 2020.
- Kulesza J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1. *Komentarz, art. 117–221*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, Warszawa 2023.
- Łukaszewicz A., *Poczucie zagrożenia usypia czujność*, „Rzeczpospolita” 24.04.2023.
- Łukaszewicz A., *Surowsze kary dla szpiegów*, „Rzeczpospolita” 4.04.2022.
- Łukaszewicz A., *Tajne służby groźnie rosną w siłę*, „Rzeczpospolita” 13.06.2023.
- Mąka J., *Stare dylematy i nowe wyzwania szpiegostwa*, „Rzeczpospolita” 4.04.2023.
- Miłosz M., *Szpiegowanie ciągle w lesie*, „Dziennik Gazeta Prawna” 20.03.2023.
- Piasecki B., *Kontrwywiad. Atak i obrona*, Łomianki 2021.
- Reszka G., *Komu służą służby?*, „Polityka” 9–15.06.2021, nr 24 (3316).
- Rutynowska E., *Szpiegostwo nieumyślne?*, „Gazeta Wyborcza” 31.03.2022.
- Wiak K., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2021.
- Wielniński B.T., *Jak PiS zabiera się za szpiegów*, „Gazeta Wyborcza” 21.04.2023.
- Woźnicki Ł., *Dożywocie za szpiegostwo*, „Gazeta Wyborcza” 31.03.2022.
- Woźnicki Ł., *Surowsze kary za zdradę ojczyzny*, „Gazeta Wyborcza” 20.04.2023.

Wysocka-Schnepf D., *Były szef Agencji Wywiadu: Wystawianie glejtu przyzwoitości jakiejś firmie to nie jest odpowiedzialność szefa wywiadu*, „Gazeta Wyborcza” 8.08.2022.
Zieliński R., *Szpiegostwo nieumyślne i inne przestępstwa. Jak rząd chce zmienić Kodeks karny*, <https://tvn24.pl/polska/prawo-karne-jak-rzad-chce-zmienic-kary-za-dzialalnosc-na-rzecz-obcego-wywiadu-5662792>.

Espionage in the amended Criminal Code

Abstract

This article discusses the amendment to Article 130 of the Penal Code, which introduced new forms of the crime of espionage while tightening criminal liability. Some of the new legal solutions are controversial.

Keywords: espionage, foreign intelligence, disinformation, news

Prawo osadzonych do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego — uwagi na tle najnowszych rozstrzygnięć Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

ADAM KWIECIŃSKI

ORCID: 0000-0002-2652-2689

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Uniwersytet Wrocławski

ALEKSANDRA POLAK-KRUSZYK

ORCID: 0000-0001-7005-7238

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Uniwersytet Wrocławski

Abstrakt

Zasadniczym celem niniejszej publikacji jest analiza najnowszego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie prawa osadzonych do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego. Wybór judykatów został przeprowadzony w oparciu o podział na sprawy krajowe (polskie) oraz pochodzące z innych krajów należących do Rady Europy. Analizie poddano najnowsze rozstrzygnięcia w obrębie tytułowej problematyki. Celem badania było zdiagnozowanie najczęstszych przyczyn stwierdzenia przez Europejski Trybunał Praw Człowieka naruszenia art. 8 Europejskiej konwencji praw człowieka i rekonstrukcja wynikających z tych orzeczeń standardów. Ponadto podjęto się ustalenia czasu, w którym rozpoznawane były skargi i zagadnienia wysokości przyznanych na podstawie art. 41 Europejskiej konwencji praw człowieka zadośćuczynień.

Słowa kluczowe: skazany, kara pozbawienia wolności, system penitencjarny, Europejska konwencja praw człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka, prawo do

poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, skarga, naruszenie, zadośćuczynienie, międzynarodowe standardy ochrony praw skazanych

1. Wprowadzenie

Okres wykonywania prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności czy też tymczasowego aresztowania w psychologii określa się jako stan, kiedy następuje zaburzenie układu relacji między jednostką a jej dotychczasowym otoczeniem¹. Przerwanie tych relacji jest dla skazanego (tymczasowo aresztowanego) szczególnie drastyczne i dotkliwie w przestrzeni życia prywatnego i więzi z najbliższymi. Deprywacja potrzeb, jakiej osadzeni doznają w związku z uwięzieniem, prowadzi nie tylko do stanów emocjonalnie i psychicznie dla nich trudnych, ale może być także źródłem wielu niebezpiecznych sytuacji na terenie jednostek penitencjarnych (to jest — samouszkodzenia, samobójstwa, agresja kierowana wobec otoczenia)².

Z tego powodu tak istotne jest precyzyjne zakreślenie w przepisach krajowych zasad korzystania i ochrony prawa osadzonego do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, jak i jego koniecznych ograniczeń. Równie ważne jest monitorowanie praktyki realizacji tych praw w systemach penitencjarnych. Wypełnienie tych zadań byłoby znacznie utrudnione, gdyby nie wypracowane przez społeczność międzynarodową pewne minimalne standardy traktowania osób karnie izolowanych, to jest — Europejska konwencja praw człowieka (dalej: EKPC). Dla państw-sygnatariuszy tego dokumentu są one wyznacznikiem kierunku działalności legislacyjnej na polu ochrony praw osadzonych, stanowiąc podstawę ewentualnego dochodzenia ich naruszeń przez skazanych (osadzonych) przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka.

Artykuł 8 EKPC³ zapewnia wszystkim ludziom ochronę życia prywatnego, rodzinnego, domowego i korespondencji, nie wyłączając z tego kręgu osadzonych przebywających w zakładach karnych i aresztach

¹ B. Waligóra, *Funkcjonowanie człowieka w warunkach izolacji więziennej*, Poznań 1974, s. 11–14.

² M. Ciosek, *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Gdańsk 1996, s. 231.

³ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).

śledczych. Zgodnie z powyższym „każda osoba ma prawo do poszanowania swego życia prywatnego, rodzinnego, swojego mieszkania oraz swojej korespondencji” (art. 8 ust. 1 EKPC), a także:

niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków, które są zgodne z prawem i konieczne w demokratycznym społeczeństwie ze względu na interesy bezpieczeństwa narodowego, bezpieczeństwa publicznego lub dobrobytu gospodarczego kraju, zapobieganie zamieszkom lub przestępczości, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób (art. 8 ust. 2 EKPC).

Z konstrukcji art. 8 EKPC wynika, że chroni przedmiotowe prawo na zasadach ogólnych, natomiast wszelkie ograniczenia mogą być stosowane tylko na zasadzie „wyjątkowych przypadków” (zgodnie z art. 8 ust. 2 EKPC)⁴.

Na straży postanowień Konwencji stoi Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPC), a jego rozstrzygnięcia są wiążące dla państw, które złożyły deklarację o uznaniu jego jurysdykcji. Orzeczenia ETPC stanowią istotne źródło standardów w zakresie postępowania ze skazanymi i zapadają po rozpoznaniu indywidualnych skarg osadzonych złożonych w trybie art. 34 EKPC. Rozstrzygnięcia te kształtują praktykę wykonywania orzeczeń w sprawach karnych, a ich wkład w polski system penitencjarny jest niezwykle istotny⁵. Przedstawiciele doktryny wskazują, że prawo do skargi indywidualnej jest tak naprawdę najważniejszym instrumentem prawnym chroniącym prawa lub wolności osób zagwarantowane wyżej wymienioną Konwencją⁶.

Celem wyeksponowania standardów w zakresie ochrony prawa skazanych do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego analizie poddano najnowsze rozstrzygnięcia Trybunału. Przedstawione poniżej sprawy to zbiorowe studium przypadku. Zadaniem badawczym było wskazanie

⁴ Z. Hołda, *Europejskie standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 13, 2009, nr 1, s. 114.

⁵ A. Kwieciński, *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach polskich z zakresu prawa karnego wykonawczego*, „Przegląd Prawa i Administracji” 120, 2020, nr 2, s. 131–132.

⁶ B. Gronowska, *Skuteczność prawa do skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w toku postępowania karnego oraz w warunkach izolacji więziennej*, „Ius Novum” 4, 2016, s. 52–53.

najczęstszych przyczyn stwierdzenia przez ETPC naruszenia art. 8 EKPC i rekonstrukcja wynikających z tych orzeczeń standardów. Dodatkowo zwrócono uwagę na czas rozpoznawania skarg w opisywanych przypadkach i kwestie wysokości przyznanych na podstawie art. 41 EKPC zadośćuczynień. Przyjmując powyższe kryteria, przedmiotem badań uczyniono 10 skarg. Orzeczenia przytoczone poniżej zostały wyszukane w bazie ETPC HUDOC⁷, a także na polskich stronach rządowych⁸. W pierwszej części analizy badaniu jakościowemu poddano pięć spraw z krajów członkowskich Rady Europy (innych niż Polska), które zakończyły się wydaniem rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie art. 8 EKPC (wyłącznie lub kumulatywnie z innymi artykułami EKPC)⁹, a następnie pięć spraw polskich osadzonych, którzy wystąpili ze skargą do Strasburga w tym samym przedmiocie¹⁰.

2. Sprawy przeciwko wybranym państwom członkowskim Rady Europy

Poniżej przedstawiono rozstrzygnięcia Trybunału w sprawach przeciwko wybranym państwom Rady Europy. Należy nadmienić, iż orzeczenia te zostały wydane w latach 2020–2023 i wszystkie zakończyły się w formie wyroku.

⁷ Por. <https://hudoc.echr.coe.int/eng> (dostęp: 20.09.2023).

⁸ Por. <https://etpcz.ms.gov.pl/>; <https://arch-bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/> oraz <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/etpcz> (dostęp: 20.09.2023).

⁹ Por. Wyrok ETPC z 17 września 2020 roku (ostateczny z 17 grudnia 2020 roku), *Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja* (skarga nr 62775/14); Wyrok ETPC z 19 października 2021 roku (ostateczny 28 lutego 2022 roku), *Danilevich v. Rosja* (skarga nr 31469/08); Wyrok ETPC z 29 marca 2022 roku (ostateczny z 29 czerwca 2022 roku), *Vool and Tomik v. Estonia* (skarga nr 12222/18); Wyrok ETPC z 6 grudnia 2022 roku (ostateczny z 6 marca 2023 roku), *Subaşı i inni v. Turcja* (skarga nr 3468/20); Wyrok ETPC z 21 marca 2023 roku (ostateczny z 21 czerwca 2023 roku), *Deltuva v. Litwa* (skarga nr 38144/20).

¹⁰ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2017 roku (ostateczny z 21 czerwca 2017 roku), *Porowski v. Poland* (skarga nr 34458/03); Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), *Dejneka v. Polska* (skarga nr 9635/13); Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21); Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, *Nowak v. Polska* (skarga nr 60906/16); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

Tabela 1. Sprawy przeciwko wybranym państwom członkowskim Rady Europy, które w latach 2020–2023 zakończyły się wydaniem rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie art. 8 EKPC (sprawy uporządkowano pod względem chronologii wydanych rozstrzygnięć)

Sprawa	Artykuły EKPC wskazywane w skargach jako naruszone	Przyczyna wskazana przez skarżącego w zakresie naruszenia art. 8 EKPC	Artykuły EKPC, których naruszenie zostało stwierdzone przez ETPC	Kwota zadośćuczynienia
<i>Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja</i>	art. 5 ust. 1, art. 5 ust. 4, art. 6 ust. 2, art. 8	Ograniczenia prawa tymczasowo aresztowanego do poszanowania jego życia prywatnego, rodzinnego i korespondencji	art. 5 ust. 1, art. 5 ust. 4, art. 6 ust. 2, art. 8	20 000 euro
<i>Danilevich v. Rosja</i>	art. 6 ust. 1, art. 8	Całkowite ograniczenie rozmów telefonicznych z rodziną z uwagi na skazanie na karę dożywotniego pozbawienia wolności	art. 6 ust. 1, art. 8	4700 euro
<i>Vool i Toomik v. Estonia</i>	art. 8, art. 14	Odmowa zgody na małżeńskie widzenia intymne w trakcie tymczasowego aresztowania oraz widzenia z rodziną bez osoby dozorującej (w wymiarze nieprzekraczającym 24–72 godzin)	art. 8, art. 14	przyznano 9125 euro pierwszemu skarżącemu oraz 9000 euro drugiemu (łącznie 18 125 euro)
<i>Subaşı i inii v. Turcja</i>	art. 8	Odmowa zgody na odbywanie widzeń z dziećmi i wykonywanie połączeń telefonicznych w weekendy	art. 8	przyznano 1500 euro każdemu skarżącemu (łącznie 25 500 euro)
<i>Deltuva v. Litwa</i>	art. 8	Ograniczenie tymczasowo aresztowanemu odbywania widzeń z żoną i dziesięcioletnią córką	art. 8	5000 euro

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy orzeczeń ETPC opublikowanych w bazie HUDOC.

W odniesieniu do spraw osadzonych wniesionych przeciwko wszystkim państwom Rady Europy wskazujących na naruszenie art. 8 EKPC wypada zauważyć, że we wszystkich Trybunał orzekał zgodnie z żądaniami skarżących i uznał, że doszło do złamania wskazanych w skargach postanowień Konwencji.

Wskazać nadto należy, że oprócz art. 8 EKPC kumulatywnie naruszonymi artykułami były: art. 5 ust. 1 (prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego), art. 5 ust. 4 (prawo do bezzwłocznego ustalenia przez sąd legalności pozbawienia wolności), art. 6 ust. 1 (prawo do rzetelnego procesu), art. 6 ust. 2 (domniemanie niewinności), art. 14 (zakaz dyskryminacji).

Należy zwrócić również uwagę na kwoty zadośćuczynień, które Trybunał przyznaje na podstawie art. 41 EKPC. Na sumy podane w tabeli 1 składają się również postanowienia o przyznaniu kosztów postępowania przed Trybunałem, które wydawane są na wniosek skarżącego wówczas, gdy ETPC uzna, że są racjonalne, konieczne oraz że zostały faktycznie przez skarżącego poniesione. W rozstrzygnięciach, w których stwierdzono wyłącznie naruszenie art. 8 EKPC, to jest — w dwóch sprawach, skarżącym przyznano łącznie kwotę 30 500 euro¹¹. Z kolei w przypadku spraw, w których obok art. 8 EKPC stwierdzono kumulatywnie naruszenie również innych postanowień, to jest — w pozostałych trzech — przyznano skarżącym łącznie kwotę 42 825 euro¹².

Celem przedstawienia w szerszym zakresie badanego zagadnienia w niniejszym opracowaniu zawarto szczegółowy opis spraw zawartych w tabeli nr 1.

W sprawie *Mirgadirov przeciwko Azerbejdżanowi i Turcji* na tymczasowo aresztowanego nałożono całkowity zakaz utrzymywania jakichkolwiek kontaktów z rodziną (uniemożliwiono mu widzenia, otrzymywanie korespondencji i wykonywanie połączeń telefonicznych)¹³. Trybunał

¹¹ Por. Wyrok ETPC z 6 grudnia 2022 roku (ostateczny z 6 marca 2023 roku), Subaşi i inni v. Turcja (skarga nr 3468/20); Wyrok ETPC z 21 marca 2023 roku (ostateczny z 21 czerwca 2023 roku), Deltuva v. Litwa (skarga nr 38144/20).

¹² Por. Wyrok ETPC z 17 września 2020 roku (ostateczny z 17 grudnia 2020 roku), Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja (skarga nr 62775/14); Wyrok ETPC z 19 października 2021 roku (ostateczny 28 lutego 2022 roku), Danilevich v. Rosja (skarga nr 31469/08); Wyrok ETPC z 29 marca 2022 roku (ostateczny z 29 czerwca 2022 roku), Vool and Tomik v. Estonia (skarga nr 12222/18).

¹³ Por. Wyrok ETPC z 17 września 2020 roku (ostateczny z 17 grudnia 2020 roku), Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja (skarga nr 62775/14).

zauważył, iż ograniczenia nakładane na etapie tymczasowego aresztu powinny być proporcjonalne do celu, jakim jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania. ETPC zauważył, że władze krajowe ograniczyły się w uzasadnieniu jedynie do powołania na konieczność ochrony poufności śledztwa i zapobieżenia ujawnienia informacji o dochodzeniu, nie przedstawiając żadnego wyjaśnienia, dlaczego nałożone ograniczenia były konieczne i niezbędne w niniejszej sprawie. Nie powołano również żadnego dowodu wskazującego na konkretne podejrzenie dotyczące zachowania skarżącego i nie odniesiono się do żadnych faktów wskazujących na to, że poufność postępowania zostałaby w wyniku utrzymywania kontaktów z rodziną w jakikolwiek sposób naruszona.

W sprawie *Danilevich przeciwko Rosji* ETPC zajmował się naruszeniem życia rodzinnego skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności, któremu całkowicie ograniczono kontakt telefoniczny z rodziną z uwagi na surowość odbywanej kary i przebywanie w zakładzie karnym o zaostrowym rygorze¹⁴. Trybunał zauważył, iż wszelkie ograniczenia w kontaktach skazanych ze światem zewnętrznym powinny być uzasadnione wyłącznie istotnymi względami bezpieczeństwa. ETPC ocenił, iż całkowity zakaz rozmów telefonicznych jest niedopuszczalny, i zalecił określenie minimalnej liczby rozmów telefonicznych. Trybunał odwołał się do utrwalonej linii orzeczniczej¹⁵, zgodnie z którą nie należy nakładać na skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności dodatkowych ograniczeń w zakresie utrzymywania kontaktów z rodziną i innymi bliskimi osobami. W wyroku wyraźnie podkreślono znaczenie zapobiegania rozpadowi więzi rodzinnych, w tym w szczególności pomiędzy uwięzionymi rodzicami a małoletnimi dziećmi.

Skarga *Vool i Toomik przeciwko Estonii* dotyczyła między innymi odmowy udzielenia zgody tymczasowo aresztowanym na widzenia intymne oraz widzenia bez osoby dozorującej z partnerami¹⁶. Obaj skarżący podkreślili, że po zniesieniu przez prokuraturę innych zakazów

¹⁴ Por. Wyrok ETPC z 19 października 2021 roku (ostateczny z 28 lutego 2022 roku), *Danilevich v. Rosja* (skarga nr 31469/08).

¹⁵ Odwołując się do starszych orzeczeń, między innymi Wyrok ETPC z 23 lutego 2012 roku (ostateczny z 23 maja 2012 roku), *Trosin v. Ukraina* (skarga nr 39758/05); Wyrok ETPC z 30 czerwca 2015 roku, *Khoroshenko v. Rosja* (skarga nr 41418/04).

¹⁶ Por. Wyrok ETPC z 29 marca 2022 roku (ostateczny z 29 czerwca 2022 roku), *Vool and Toomik v. Estonia* (skarga nr 12222/18).

ograniczenie tego rodzaju kontaktów z partnerami nie było już uzasadnione. ETPC zaobserwował w przedmiotowym stanie faktycznym istotną różnicę w traktowaniu osób tymczasowo aresztowanych w porównaniu z osobami skazanymi, co — zdaniem Trybunału — stanowiło przejaw dyskryminacji. W opisywanym przypadku Trybunał stwierdził kumulatywne naruszenie art. 8 w związku z art. 14 EKPC, przypominając, iż ponad połowa państw członkowskich dopuszcza widzenia z rodziną bez osoby dozorującej (w wymiarze nieprzekraczającym 24–72 godzin) oraz wizyty intymne również na etapie tymczasowego aresztu. Wszelkie ograniczenia w zakresie utrzymywania kontaktów rodzinnych w tym zakresie powinny być proporcjonalne i uzasadnione jedynie potrzebą zabezpieczenia prawidłowego toku śledztwa. Co więcej, choć Konwencja nie wymaga wprost zapewnienia osadzonym małżeńskich widzeń intymnych, to Trybunał wyraził dużą aprobatę dla krajów europejskich, które przedsięwzięły kroki w kierunku tego rodzaju wizyt.

Sprawa *Subaşi i inni przeciwko Turcji* dotyczyła niewyrażenia zgody przez administrację więzienną na utrzymywanie kontaktów z dziećmi w weekendy (to jest — na odbywanie widzeń i wykonywanie połączeń telefonicznych w dni wolne od szkoły). Skarżący argumentowali swoje stanowisko tym, że ich dzieciom (które miały obowiązek uczęszczania do szkoły) trudno było korzystać z widzeń w dni powszednie. Biorąc pod uwagę znaczną odległość między jednostkami penitencjarnymi a domami dzieci, widzenia w dni powszednie każdorazowo generowały konieczność zwolnienia się dziecka ze szkoły, co z kolei prowadziło do dużego zainteresowania ze strony nauczycieli i innych uczniów. W wyniku tego dzieci skarżących czuły się niejako stygmatyzowane ze strony rówieśników. Trybunał zauważył, iż ograniczenie możliwości odbywania widzeń jedynie do dni powszednich istotnie wpłynęło na możliwość pełnego realizowania prawa skarżących do cotygodniowego widzenia z rodziną. ETPC ocenił, że okoliczności te stanowiły ingerencję w prawo do poszanowania życia rodzinnego skarżących i że należało umożliwić skazanym kontakty w dni wolne od szkoły.

W sprawie *Deltuva przeciwko Litwie* Trybunał wskazał, że ograniczenie liczby widzeń tymczasowo aresztowanego z członkami rodziny stanowi ingerencję w przysługujące mu prawo do poszanowania życia

rodzinnego¹⁷. ETPC przypominał, że choć wykonywanie kary pozbawienia wolności zawsze pociąga za sobą pewne ograniczenie życia rodzinnego, to jednak nie może w tym kontekście naruszać konwencyjnego wymogu proporcjonalności ograniczeń do uzasadnionego celu, który mają realizować (wyjątkowe przypadki z art. 8 ust. 2 EKPC). Trybunał, stwierdzając naruszenie art. 8 EKPC, wskazał, że organy krajowe nie zachowały równowagi w proporcjach między tak daleko idącym środkiem, który zastosowały, a celem, jaki zamierzały osiągnąć. Szczególną uwagę w tym zakresie zwrócono na wiek córki tymczasowo aresztowanego (dziewczynka miała wówczas 10 lat) i cierpienie wywołane niemożnością zobaczenia aresztowanego ojca, które zostało stwierdzone przez psychologa. Choć organy krajowe w swoich decyzjach kwestionowały bliskość relacji pomiędzy aresztowanym a córką, Trybunał stanął na stanowisku, że tego rodzaju subiektywna ocena nie może być decydująca w przypadku odmowy udzielenia zgody na widzenie z rodziną.

Następnie analizie poddano dynamikę rozpatrywania powyższych skarg. Najkrócej procedowano w sprawie *Deltuva przeciwko Litwie*, gdzie okres ten wyniósł dwa lata i 10 miesięcy¹⁸, oraz *Subaşı i inni przeciwko Turcji*¹⁹, kiedy to w przypadku każdej skargi składającej się na rozstrzygnięcie główne czas od momentu wniesienia do wydania przez ETPC wynosił od dwóch lat do trzech lat i sześciu miesięcy. Najdłużej, to jest — 13 lat i 10 miesięcy, rozpatrywano zaś sprawę *Danilevich przeciwko Rosji*²⁰. Co więcej, z tabeli 2 wynika, że średni czas rozpatrywania skarg osadzonych w sprawach o naruszenie art. 8 EKPC to pięć lat i trzy miesiące.

¹⁷ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2023 roku (ostateczny z 21 czerwca 2023 roku), *Deltuva v. Litwa* (skarga nr 38144/20).

¹⁸ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2023 roku (ostateczny z 21 czerwca 2023 roku), *Deltuva v. Litwa* (skarga nr 38144/20).

¹⁹ Por. Wyrok ETPC z 6 grudnia 2022 roku (ostateczny z 6 marca 2023 roku), *Subaşı i inni v. Turcja* (skarga nr 3468/20).

²⁰ Por. Wyrok ETPC z 19 października 2021 roku (ostateczny 28 lutego 2022 roku), *Danilevich v. Rosja* (skarga nr 31469/08).

Tabela 2. Czas rozpoznawania spraw z wybranych państw członkowskich Rady Europy dotyczących naruszenia art. 8 EKPC (sprawy uporządkowano pod względem długości procedowania przez ETPC: od najkrócej rozstrzyganej sprawy po rozpatrywaną najdłużej)

Sprawa	Data wniesienia skargi	Data wydania rozstrzygnięcia ETPC	Czas rozpoznania skargi
<i>Deltuva v. Litwa</i>	14.08.2020	21.03.2023 (ostateczny z 21.06.2023)	2 lata i 10 miesięcy
<i>Subaşı i inni v. Turcja</i>	Wszystkie skargi wniesione w okresie od 31.12.2019 do 30.10.2020	6.12.2022 (ostateczny z 6.03.2023)	Czas procedowania od momentu wniesienia: — pierwszej skargi: 3 lata i 2 miesiące, — ostatniej skargi: 2 lata i 4 miesiące
<i>Vool i Toomik v. Estonia</i>	Skarżący Vool — 31.01.2018, skarżący Toomik — 5.03.2018	29.03.2022 (ostateczny z 29.06.2022)	Skarżący Vool: 4 lata i 5 miesięcy, skarżący Toomik: 4 lata i 4 miesiące
<i>Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja</i>	11.09.2014	17.09.2020 (ostateczny z 17.12.2020)	6 lat i 3 miesiące
<i>Danilevich v. Rosja</i>	23.04.2008	19.10.2021 (ostateczny 28.02.2022)	13 lat i 10 miesięcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy orzeczeń ETPC opublikowanych w bazie HUDOC.

3. Sprawy przeciwko Polsce

W ramach uzupełnienia przedstawionych już danych w tym miejscu zostaną zaprezentowane sprawy polskich osadzonych, którzy w ostatnich latach wystąpili ze skargą do Strasburga przeciwko Polsce w związku z naruszeniem art. 8 EKPC. W tym celu wyodrębniono pięć rozstrzygnięć ETPC stwierdzających naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, które zakończyły się wydaniem wyroku lub decyzji na podstawie art. 39 EKPC w związku z zatwierdzeniem ugody

zawartej przez strony²¹. Rozstrzygnięcia zostały wydane w okresie od 2017 do 2023 roku.

Tabela 3. Sprawy polskich skazanych przeciwko Polsce, które w latach 2017–2023 zakończyły się wydaniem rozstrzygnięcia stwierdzającego naruszenie art. 8 EKPC (sprawy uporządkowano pod względem chronologii wydanych rozstrzygnięć)

Sprawa	Artykuły EKPC wskazywane w skargach jako naruszone	Przyczyna wskazana przez skarżącego w zakresie naruszenia art. 8 EKPC	Artykuły EKPC, których naruszenie zostało stwierdzone przez ETPC	Kwota zadośćuczynienia
<i>Porowski v. Polska</i>	art. 5 ust. 1, art. 5 ust. 3, art. 6 ust. 1, art. 8	Kontrola korespondencji z obrońcą podczas tymczasowego aresztowania. Materiały w aktach sprawy sugerują, że korespondencja z Trybunałem również była kontrolowana	art. 5 ust. 1, art. 5 ust. 3, art. 8	6900 euro
<i>Dejnek v. Polska</i>	art. 3, art. 8	Kontrole osobiste przy każdym wejściu i wyjściu z celi; częste przeszukania (skazany nie był w tym czasie zakwalifikowany do kategorii niebezpiecznych)	art. 8	3000 euro
<i>Jaroszczak v. Polska</i>	art. 8 ust. 1	Odmowa udzielenia zezwolenia na opuszczenie jednostki penitencjarnej w związku z ceremonią pogrzebową ojca adopcyjnego	art. 8 ust. 1	2500 euro
<i>Nowak v. Polska</i>	art. 3, art. 8	Uciążliwe częste kontrole osobiste, a także kontrola rozmów telefonicznych (skazany nie był w tym czasie zakwalifikowany do kategorii niebezpiecznych)	art. 8	3000 euro

²¹ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2017 roku (ostateczny z 21 czerwca 2017 roku), *Porowski v. Poland* (skarga nr 34458/03); Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), *Dejnek v. Polska* (skarga nr 9635/13); Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21); Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, *Nowak v. Polska* (skarga nr 60906/16); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

<i>Bojar v. Polska</i>	art. 8	Rutynowe, systematyczne i wzbudzające poczucie wstydu kontrole osobiste (skazany nie był w tym czasie zakwalifikowany do kategorii niebezpiecznych)	art. 8	4320 euro
------------------------	--------	---	--------	-----------

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy orzeczeń ETPC opublikowanych w bazie HUDOC.

W odniesieniu do spraw polskich osadzonych wskazujących na naruszenie art. 8 EKPC wypada zauważyć, że w jednej sprawie kumulatywnie doszło do naruszenia art. 5 ust. 1 (prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego) oraz art. 5 ust. 3 (prawo do niezwłocznego postawienia przed sądem). Skarżący wskazywali jeszcze na naruszenie art. 3 (zakaz tortur) oraz art. 6 ust. 1 (prawo do rzetelnego procesu), natomiast należy stwierdzić, iż tylko w dwóch sprawach (*Jaroszczak przeciwko Polsce* oraz *Bojar przeciwko Polsce*)²² Trybunał wydał rozstrzygnięcie w pełni zgodnie z żądaniem skarżących. W trzech przypadkach choć stwierdzono naruszenie art. 8 EKPC, to nie uwzględniano wszystkich podniesionych przez osadzonych naruszeń. W dwóch sprawach, w których skarżący kumulatywnie wskazywali pogwałcenie art. 3 i 8 EKPC, Trybunał poprzestał na uznaniu naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, wskazując, iż choć inwazyjne i wzbudzające poczucie wstydu kontrole są sprzeczne z art. 8 EKPC, same w sobie nie stanowią naruszenia zakazu tortur.

Należy również odnotować, iż państwo polskie w wyniku naruszenia art. 8 EKPC (wyłącznie tego artykułu lub kumulatywnie z innymi postanowieniami Konwencji) na mocy czterech wyroków musiało zapłacić pokrzywdzonym skarżącym łącznie 17 220 euro²³. Natomiast na mocy jednej decyzji (wydanej na podstawie art. 39 EKPC) rząd polski wypłacił ustaloną w drodze ugody kwotę 2500 euro²⁴. W sprawach, w których

²² Por. Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

²³ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2017 roku (ostateczny z 21 czerwca 2017 roku), *Porowski v. Poland* (skarga nr 34458/03); Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), *Dejneq v. Polska* (skarga nr 9635/13); Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, *Nowak v. Polska* (skarga nr 60906/16); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

²⁴ Por. Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21).

stwierdzono wyłącznie naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, łączna kwota wypłaconych zadośćuczynień wyniosła w sumie 12 820 euro²⁵.

Ponownie dla pełnego zobrazowania kwestii dotyczących naruszenia art. 8 EKPC na poziomie polskim w kolejnych akapitach zawarto szczegółową charakterystykę poddanych analizie spraw.

W sprawie *Porowski przeciwko Polsce* skarżący zarzucił, że jego korespondencja z obrońcą podczas tymczasowego aresztowania była kontrolowana (cztery spośród jego listów do obrońcy zostały ocenzurowane)²⁶. Dodatkowo materiały w aktach sprawy wskazywały na to, że jego korespondencja z Trybunałem również została poddana kontroli. ETPC ocenił, że owa ingerencja nastąpiła, gdy skarżący był tymczasowo aresztowany oraz że była sprzeczna z prawem krajowym (przywołując art. 214 k.k.w. w związku z art. 8 § 3 k.k.w. oraz art. 103 k.k.w.)²⁷. W ocenie Trybunału istotnie naruszyło to prywatność skarżącego i na tej podstawie doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

Skarga *Dejneki przeciwko Polsce* dotyczyła poniżających kontroli osobistych zastosowanych względem skarżącego, a także przeszukań członków rodziny odwiedzających go w zakładzie karnym²⁸. Skarżący podniósł, że dwie kontrole osobiste, którym został poddany, były upokarzające i poniżające. Kazano mu rozebrać się do naga pomimo bólu pleców. Został następnie poddany kontroli, włącznie z oględzinami jego narządów płciowych. W ocenie skarżącego funkcjonariusze działali z zamiarem poniżenia i upokorzenia go oraz nie okazali poszanowania jego godności osobistej. Skarżący zarzucił, że powyższa sytuacja stanowiła nieludzkie i poniżające traktowanie w rozumieniu art. 3 Konwencji — nie odniósł

²⁵ Por. Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), *Dejneki v. Polska* (skarga nr 9635/13); Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21); Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, *Nowak v. Polska* (skarga nr 60906/16); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

²⁶ Por. Wyrok ETPC z 21 marca 2017 roku (ostateczny z 21 czerwca 2017 roku), *Porowski v. Poland* (skarga nr 34458/03).

²⁷ Por. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127).

²⁸ Por. Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), *Dejneki v. Polska* (skarga nr 9635/13).

się jednak do kontroli osobistych na gruncie art. 8 EKPC, podniósł jedynie, że miały one negatywny wpływ na jego relacje z rodziną, ponieważ ze względu na liczne przeszukania również osób odwiedzających bliscy unikali wizyt w jednostce penitencjarnej (i z tego względu wskazał na naruszenie art. 8 EKPC). W zakresie art. 3 EKPC Trybunał ocenił, iż kontrole nie osiągnęły minimalnego stopnia dolegliwości, który stanowiłby złamanie zakazu tortur. Choć związane były z koniecznością rozebrania się i oględzin intymnych stref osadzonego, w ocenie ETPC nie były niezgodne z art. 3 EKPC. W zakresie art. 8 EKPC Trybunał uznał, że kontrole osobiste mogą być przeprowadzane, jeśli jest to uzasadnione potrzebami bezpieczeństwa w zakładzie karnym oraz ochroną porządku. Rząd polski stanął na stanowisku, że kontrole były uzasadnione ze względu na podejrzenie, że skarżący mógł być zaangażowany w nielegalny handel, gdyż znaleziono w jego ubraniach pieniądze pochodzące z nieznanego źródła. Ponadto skarżący próbował przekazać nielegalną wiadomość członkowi rodziny podczas widzenia i w przeszłości był kwalifikowany do kategorii skazanych „niebezpiecznych”. W ocenie ETPC, choć kontrole znalazły oparcie w przepisach prawa krajowego, nie zawierały jednak „przekonującego” uzasadnienia i nie były proporcjonalne do okoliczności sprawy. Trybunał ocenił, że władze nie przedstawiły wystarczających i odpowiednich powodów usprawiedliwiających tak inwazyjne kontrole osobiste, co stanowiło naruszenie prawa do poszanowania prywatności skazanego na gruncie art. 8 EKPC.

W sprawie *Jaroszczak przeciwko Polsce* skarżący podniósł zarzut naruszenia art. 8 ust. 1 EKPC z uwagi na odmowę udzielenia zgody na opuszczenie zakładu karnego w związku z ceremonią pogrzebową ojca adopcyjnego²⁹. W sprawie tej doszło do zawarcia ugody, bowiem rząd przyznał, że doszło do naruszenia art. 8 EKPC i zobowiązał się do wypłacenia skarżącemu zadośćuczynienia w wysokości 2500 euro. Trybunał zatwierdził powyższą ugodę, uznając, że jej warunki są zgodne z przepisami Konwencji i jej protokołów i że dalsze rozpatrywanie skargi nie jest uzasadnione. Skarga została skreślona z listy spraw na podstawie art. 39 EKPC.

²⁹ Por. Decyzja ETPC z 10 marca 2022 roku, *Jaroszczak v. Polska* (skarga nr 16602/21).

W skardze *Nowak przeciwko Polsce* ETPC pochylił się nad kwestiami związanymi z dolegliwymi kontrolami osobistymi i kontrolą rozmów telefonicznych³⁰. Trybunał uznał, że kontrole telefoniczne nie naruszały art. 8 EKPC, bowiem skazany znajdował się w zakładzie karnym typu zamkniętego, gdzie rutynowej kontroli poddawane były rozmowy wszystkich osadzonych. Skarżący odbywał karę pozbawienia wolności dwukrotnie (w okresach od 9 lutego do 16 czerwca 2010 roku i od 28 kwietnia do 6 grudnia 2011 roku) i w trakcie trwania obu tych wyroków został poddany łącznie 369 kontrolom osobistym (pobieżnym i wymagającym rozebrania się). Wobec tak częstych, systematycznych i wzbudzających poczucie wstydu kontroli ETPC stwierdził naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego. Stanowczo podniósł nadto, że władze nie przedstawiły wystarczających i istotnych powodów, które uzasadniałyby stosowanie tak inwazyjnych środków bezpieczeństwa. Biorąc pod uwagę ich liczbę, częstotliwość i sposób przeprowadzania, Trybunał ocenił, iż kontrole te były nieproporcjonalne i nadmiernie uciążliwe dla skarżącego.

Sprawa *Bojar przeciwko Polsce* również dotyczyła kontroli osobistych, jakim był poddawany skarżący podczas pobytu w zakładzie karnym³¹. Należy nadmienić, iż skazany ten nie był zakwalifikowany do kategorii osadzonych „niebezpiecznych”. Skarżący zarzucił, iż kontrole osobiste nie były uzasadnione i naruszały jego prawo do poszanowania życia prywatnego. ETPC ocenił, że władze powołały się na względy bezpieczeństwa zakładu karnego w sposób lakoniczny i ogólny, bez wskazania konkretnego uzasadnienia lub zachowania skarżącego, które przemawiałoby za zastosowaniem takiego środka. W ocenie Trybunału tak daleko idące i poniżające środki, jak oględziny ciała czy kontrole osobiste, wymagają precyzyjnego uzasadnienia i powinny być ograniczone jedynie do rzeczywiście uzasadnionych przypadków.

Najkrócej, to jest — rok, procedowano w sprawie *Jaroszczak przeciwko Polsce*. Wynika to jednak najprawdopodobniej z faktu, że sprawa zakończyła się wydaniem decyzji na podstawie art. 39 EKPC zatwierdzającej ugodę zawartą przez strony. Najdłużej natomiast rozpatrywano sprawę *Porowski przeciwko Polsce*, gdzie od momentu wniesienia skargi

³⁰ Por. Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, *Nowak v. Polska* (skarga nr 60906/16).

³¹ Por. Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, *Bojar v. Polska* (skarga nr 11148/18).

Tabela nr 4. Czas rozpoznawania polskich spraw, w których stwierdzono naruszenie art. 8 EKPC (sprawy uporządkowano pod względem długości procedowania przez ETPC: od najkrócej rozstrzyganej sprawy po rozpatrywaną najdłużej)

Sprawa	Data wniesienia skargi	Data wydania rozstrzygnięcia ETPC	Czas rozpoznania skargi
<i>Jaroszczak v. Polska</i>	8.03.2021	10.03.2022	1 rok
<i>Bojar v. Polska</i>	14.02.2018	11.05.2023	5 lat i 3 miesiące
<i>Nowak v. Polska</i>	22.12.2016	13.10.2022	5 lat i 10 miesięcy
<i>Dejnek v. Polska</i>	14.01.2013	21.03.2023 (ostateczny z 21.06.2023)	10 lat i 5 miesięcy
<i>Porowski v. Polska</i>	26.11.2001	21.03.2017 (ostateczny z 21.06.2017)	15 lat i 7 miesięcy

Źródło: opracowanie własne na podstawie analizy orzeczeń ETPC opublikowanych w bazie HUDOC.

do wydania ostatecznego rozstrzygnięcia upłynęło 15 lat i 7 miesięcy. Analiza dynamiki powyższych spraw pozwala nadto stwierdzić, że średni czas procedowania w przypadku skarg polskich osadzonych w związku z naruszeniem art. 8 EKPC wynosił 7 lat i 7 miesięcy.

4. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w zakresie objętym tematyką opracowania upoważnia do postawienia kilku wniosków. Zagadnienia ochrony prawa do życia rodzinnego i prywatności w trakcie wykonywania kar i środków o charakterze izolacyjnym stanowią niezwykle ważny i ciągle aktualny problem systemów penitencjarnych.

Taki stan nie może być zaskoczeniem. Wpisana w istotę kary pozbawienia wolności, ale także tymczasowego aresztowania dolegliwość w postaci ograniczenia bądź znaczącej limitacji i reglamentacji przestrzeni prywatnej oraz relacji rodzinnych osadzonych jest jedną z najdelikatniejszych i zarazem najtrudniejszych do regulacji kwestii. Z tego względu wymaga maksymalnej precyzji w procesie legislacyjnym i jeszcze większej uwagi na etapie egzekwowania przepisów w praktyce. Przekroczenie

tych kruchych elementów własnej podmiotowości, które pozostawiono skazanemu w jednostce penitencjarnej, jest najmocniej odczuwane przez samych osadzonych.

Nie jest zasadą, ale wskazuje na pewną prawidłowość, iż opisywane w niniejszej publikacji sprawy pochodzą w większości z państw postkomunistycznych. Dojrzałość nie tylko prawodawstwa penitencjarnego, ale również wieloletnie doświadczenia służb więziennych w obszarze podmiotowego traktowania skazanych stanowią znaczące bariery przeciwdziałające naruszeniom przepisów konwencyjnych.

Z analizy orzecznictwa Trybunału wynika, że w zakresie ograniczenia prawa do życia rodzinnego ETPC zwraca szczególną uwagę na konieczność uwzględnienia proporcjonalności i celowości stosowanych ograniczeń³². Poddane analizie sprawy przeciwko wybranym krajom członkowskim Rady Europy pokazują, jak ważne jest racjonalne podejmowanie wszelkich restrykcji w tym względzie. Waga kontaktów z bliskimi jest niezwykle istotną kwestią, a ETPC przez lata wypracował stanowisko, zgodnie z którym krajowa administracja więzienna powinna nie tylko umożliwiać, ale i — gdy jest to konieczne — pomagać w podtrzymywaniu kontaktów z najbliższą rodziną³³. W tym zakresie za niedopuszczalne należy uznać wszelkie formy utrudniania widzeń z bliskim, zwłaszcza jeśli dotyczą małoletnich dzieci osadzonych czy skazanych na kary długoterminowe.

W skargach kierowanych z Polski częstym powodem naruszenia prawa do poszanowania życia prywatnego były zbyt lakoniczne uzasadnienia decyzji o zastosowaniu inwazyjnych i wzbudzających poczucie wstydu kontroli osobistych względem skarżących. W ocenie ETPC rutynowe i poniżające środki, takie jak kontrole osobiste połączone z oględzinami ciała (w tym stref intymnych osadzonych), wymagają precyzyjnych uzasadnień. Trybunał stanowczo wskazał, iż nie są to środki niezbędne do

³² Por. Wyrok ETPC z 17 września 2020 roku (ostateczny z 17 grudnia 2020 roku), *Mirgadirov v. Azerbejdżan i Turcja* (skarga nr 62775/14); Wyrok ETPC z 29 marca 2022 roku (ostateczny z 29 czerwca 2022 roku), *Vool and Toomik v. Estonia* (skarga nr 12222/18); Wyrok ETPC z 21 marca 2023 roku (ostateczny z 21 czerwca 2023 roku), *Deltuva v. Litwa* (skarga nr 38144/20).

³³ Potwierdzenie znajdujemy również w tak zwanych *key cases*, czyli sprawach, którym Trybunał nadał status spraw wiodących i mających kluczowe znaczenie dla kształtowania polityki karnej, por. m.in. Wyrok ETPC z 28 września 2000 roku, *Messina v. Włochy* (skarga nr 25498/94).

zapewnienia bezpieczeństwa jednostki, jednocześnie zwracając uwagę, że władze krajowe nie przedstawiły wystarczających i istotnych powodów uzasadniających ich stosowanie³⁴. Przeprowadzanie tego rodzaju kontroli powinno być oparte na konkretnych dowodach, które wskazują na potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa jednostki lub są związane z konkretnymi podejrzeniami dotyczącymi zachowania osadzonego³⁵.

Osobnym problemem jest niezgodna z zapisami konwencyjnymi kontrola korespondencji osadzonych, a także prowadzonych z terenu jednostki penitencjarnej rozmów telefonicznych. Zgodnie z ustaleniami z badań naruszenia te miały niejednokrotnie charakter rażący. Do takich z pewnością zaliczyć należy kontrolę korespondencji z obrońcą, a nawet wgląd w pisma kierowane do i z Trybunału w Strasburgu (!).

Przeprowadzona analiza dowodzi, że mechanizm ochrony praw skazanych, który przewiduje Europejska konwencja praw człowieka, sprawdził się, zyskując zaufanie osadzonych i respekt władz krajowych. Rozstrzygnięcia Trybunału są nie tylko rozwiązaniem indywidualnych spraw poszczególnych osób, ale mają wpływ na kierunek, w jakim zmienia się krajowe prawo. W obliczu tego faktu warto postulować usprawnienie procedowania tego organu. Obecny średni czas rozstrzygnięcia spraw przez Trybunał (siedem lat i siedem miesięcy w badanych polskich sprawach) wydaje się zdecydowanie za długi.

Bibliografia

- Ciosek M., *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*, Gdańsk 1996.
- Gronowska B., *Skuteczność prawa do skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w toku postępowania karnego oraz w warunkach izolacji więziennej*, „Ius Novum” 4, 2016.
- Hołda Z., *Europejskie standardy traktowania więźniów. Kilka uwag o Europie, Radzie Europy, Polsce i prawach więźniów*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 13, 2009, nr 1.

³⁴ Por. Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, Bojar v. Polska (skarga nr 11148/18).

³⁵ Por. Wyrok ETPC z 1 czerwca 2017 roku (ostateczny z 1 września 2017 roku), Dejneq v. Polska (skarga nr 9635/13); Wyrok ETPC z 13 października 2022 roku, Nowak v. Polska (skarga nr 60906/16); Wyrok ETPC z 11 maja 2023 roku, Bojar v. Polska (skarga nr 11148/18).

Kwieciński A., *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach polskich z zakresu prawa karnego wykonawczego*, „Przegląd Prawa i Administracji” 120, 2020, nr 2.

Waligóra B., *Funkcjonowanie człowieka w warunkach izolacji więziennej*, Poznań 1974.

Prisoners' right to respect for private and family life: Conclusions based on the latest judgements of the European Court of Human Rights

Abstract

This paper is an analysis of the latest case laws of the European Court of Human Rights regarding the prisoners' right to respect for private and family life. Judicates were selected based on a division into domestic (Polish) cases and cases from the other Council of Europe member states. The newest judgments have been analyzed within the title issue. The purpose of this analysis is to examine the most common arguments in the ECHR's judicial decisions, with a view that there has been a violation of Article 8 of the ECHR and to outline the Court's standards in that matter. In addition, the article focuses on the duration of the whole ECHR's proceedings and the amounts of damages awarded by the Court under Article 41 of the ECHR.

Keywords: prisoner, penalty of restriction of liberty, penitentiary system, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, right to respect for private and family life, complaint, violation, damages, International Human Rights Standards

Klasyfikacja skazanych na karę pozbawienia wolności. Wskazówki interpretacyjne wydawania (procesu konstruowania) decyzji komisji penitencjarnej

KAMILA MROZEK

ORCID: 0000-0001-7973-0281

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
Uniwersytet Wrocławski

Abstrakt

Opracowanie koncentruje się na zagadnieniach dotyczących procesu klasyfikacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności. Analizie poddano wybrane, najważniejsze problemy związane z tym zagadnieniem, które — zdaniem autorki — są najbardziej aktualne dla praktyki. W tym kontekście opisano sytuację skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego oraz skazanych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego. Przedmiotem zainteresowania stało się także umieszczenie skazanego we właściwym zakładzie karnym z uwagi na jego miejsce zamieszkania przed osadzeniem. Analizie poddano także wiele najnowszych zmian w przepisach dotyczących klasyfikacji penitencjarnej.

Słowa kluczowe: klasyfikacja, skazany, kara pozbawienia wolności, rodzaj i typ zakładu karnego, system wykonywania kary, komisja penitencjarna

Według najstarszych polskich definicji pod pojęciem klasyfikacji penitencjarnej rozumie się taki podział skazanych na grupy, który w zamyśle

ustawodawcy ma stwarzać optymalne w ramach danego systemu warunki indywidualizacji metod i środków oddziaływania penitencyjnego¹. Wskazywać to może na wybitnie resocjalizacyjny (wychowawczy) aspekt tego procesu. Słusznie jednak zauważa Piotr Wierzbicki, iż pojęcie to ewoluowało w naukach penitencyjnych i — co najbardziej znamienne — autor podkreśla, że „wszelki postęp w organizacji wykonywania kary pozbawienia wolności szedł zawsze w parze z coraz bardziej rozwijanym systemem klasyfikacji skazanych”².

Warto jednak przypomnieć, iż termin ten, przyjęty na IX Międzynarodowym Kongresie Penitencyjnym w Londynie w 1925 roku, na czoło zadań klasyfikacyjnych wysuwał wcale nie kwestie resocjalizacyjne, ale zadania w zakresie zapobiegania wzajemnej demoralizacji osadzonych. Do połączenia obu nurtów doszło dopiero w czasie XII Międzynarodowego Kongresu w Hadze w 1950 roku. Uchwały tego zgromadzenia w sposób jasny decydowały, iż klasyfikacja ma spełniać dwa zadania: stwarzać możliwości do zindywidualizowanego postępowania ze skazanym w warunkach izolacji penitencyjnej oraz zapobiegać wzajemnej demoralizacji populacji więziennej³. Przyjęło się, że podstawą klasyfikacji są zwłaszcza badania osobopoznawcze⁴.

Ujęcie tego procesu w polskich kodeksach karnych wykonawczych było w zasadzie od początku zbieżne z tym prezentowanym w uchwałach haskich. Kodeks karny wykonawczy z 1969 roku w art. 44 § 1 stanowił bowiem, iż celem klasyfikacji jest zapobieżenie wzajemnej demoralizacji skazanych oraz stworzenie warunków do stosowania zindywidualizowanych środków i metod oddziaływania na skazanych. W obowiązującej kodyfikacji karnej z 1997 roku kwestie tego rodzaju reguluje odpowiednio art. 82 § 1 k.k.w. Przepis ten do dwóch wcześniejszych zadań dodaje trzecie (zapewnienie skazanym bezpieczeństwa osobistego), nie różnicując wagi żadnego z wymienionych.

Ranga zadań stawianych przez ustawodawcę przed procesem klasyfikacji penitencyjnej, a także konsekwencje, jakie niosą dla pozycji prawnej i położenia faktycznego skazanego decyzje podejmowane na tym

¹ S. Ziemiński, *Klasyfikacja skazanych*, Warszawa 1973, s. 5.

² P. Wierzbicki, *Indywidualizacja penitencyjna w Polsce*, Warszawa 1976, s. 73–74.

³ *Ibidem*, s. 75–76.

⁴ Por. L. Tyszkiewicz, *Badania osobopoznawcze w prawie karnym*, Warszawa 1975.

polu, nakazują, aby przepisy określające tę procedurę były maksymalnie jasne i nie pozostawiały organom klasyfikacyjnym pola do dowolności w zakresie wydawania decyzji. Z tego względu przedmiotem niniejszego opracowania uczyniono kwestie wykładni przepisów, które budzą w tym zakresie najwięcej wątpliwości. Za kryterium ich wyboru przemawiały najczęściej względy przydatności ich dla praktyki obrońców (adwokatów i radców prawnych) działających w postępowaniu karnym wykonawczym.

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw⁵ wprowadza do art. 82 k.k.w. nowe, dotychczas nieznanne ustawowe kryterium klasyfikacyjne — „stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa”. Modyfikuje ponadto kryterium określone w pkt 6 komentowanego przepisu, wskazując na „stan zdrowia fizycznego i psychicznego, w tym stopień uzależnienia od substancji psychoaktywnej”.

W uzasadnieniu do rządowego projektu tej ustawy⁶ wskazano wprost, że wprowadzenie nowej przesłanki klasyfikacji skazanych ma na celu odzwierciedlenie stosunku skazanego do obowiązku przestrzegania norm prawnych. Pamiętać jednak należy, że kryterium to już wcześniej brano pod uwagę w postępowaniu wykonawczym. Jak wynika bowiem z § 45 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności⁷ przy dokonywaniu ocen okresowych w postępach skazanego w resocjalizacji, komisja penitencjarna uwzględnia między innymi stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa. Klasyfikacja skazanych w oparciu o komentowaną przesłankę może rodzić trudności, a czasem być wręcz niemożliwa. Stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa może być bowiem krytyczny bądź bezkrytyczny, zwłaszcza gdy skazany nie wykazuje skruchy, kwestionując wyrok i jego surowość. Formułowanie ocen w takim przypadku jest zbyt schematyczne oraz

⁵ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

⁶ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2376.

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2022 r. poz. 2847).

dalekie od indywidualnego oraz rzeczywistego postrzegania skazanego. Stąd też kryterium to winno mieć jedynie pomocnicze (drugorzędne) znaczenie przy dokonywaniu klasyfikacji penitencjarnej.

Zastąpienie przez ustawodawcę dotychczas skonkretyzowanych w art. 82 § 2 pkt 6 k.k.w. form uzależnień (alkohol, środki odurzające lub psychotropowe) pod zbiorczą nazwą „substancja psychoaktywna” ma charakter wynikowy i związane jest z dodaniem art. 242 § 12a k.k.w. wprowadzającego definicję pojęcia „substancja psychoaktywna”. Definicja ta obejmuje substancje, takie jak alkohol, środki odurzające, środki psychoaktywne, ich prekursory, środki zastępcze lub nowe substancje psychoaktywne. Zmiana ta wynikała z konieczności ujednoczenia poszczególnych substancji psychoaktywnych, o których mówił Kodeks karny wykonawczy, ze środkami przewidzianymi w ustawie o przeciwdziałaniu narkomanii⁸.

Artykuł 82 k.k.w. wśród kryteriów klasyfikacyjnych nie wskazuje miejsca zamieszkania skazanego jako czynnika determinującego wybór właściwej jednostki penitencjarnej. Jedynie w § 2 pkt 5 przywołanego przepisu ustawodawca powołuje się na „czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności”, który może mieć wpływ na wybór odpowiedniego typu zakładu karnego, zgodnie z zasadą wolnej progresji, oraz możliwość wdrożenia przygotowania skazanego do życia po zwolnieniu, z czym łączy się odbywanie kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym położonym najbliżej przyszłego miejsca zamieszkania (art. 165 § 1 k.k.w.). Uzupełnieniem powołanego już art. 82 k.k.w. jest art. 100 k.k.w., zgodnie z którym skazany odbywa karę we właściwym ze względu na rodzaj, typ, system wykonywania kary lub zabezpieczenie zakładzie karnym. Przy czym wyraźnie należy zaznaczyć, że przepis nie określa, który z zakładów karnych jest miejscowo właściwy dla osadzenia skazanego. W literaturze jednoznacznie wskazuje się, że fragment ten zawiera ustawową definicję „zakładu właściwego”. Warto wskazać, że przed zmianą ustawy z roku 2012 art. 100 k.k.w. zakładał, że skazany odbywa karę we właściwym zakładzie karnym położonym, w miarę możliwości, najbliżej jego miejsca zamieszkania.

Aktualnie zatem ustawodawca nie przewiduje, że skazany powinien odbywać karę pozbawienia wolności najbliżej miejsca zamieszkania lub

⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485).

zamieszkania swoich bliskich, wskazując jedynie na konieczność wykonywania kary pozbawienia wolności w „zakładzie właściwym”. Oznacza to prymat zasady indywidualizacji nad zasadą nakazującą odbywanie kary pozbawienia wolności najbliżej miejsca swego zamieszkania. Możliwa jest zatem sytuacja, w której skazany będzie odbywał karę pozbawienia wolności w jakimkolwiek „właściwym” z uwagi na kryteria wskazane w art. 100 k.k.w. zakładzie karnym, ale położonym w znacznej odległości od miejsca jego zamieszkania oraz miejsca zamieszkania jego bliskich, poza oczywiście sytuacją określoną w art. 87a § 2 k.k.w.

Należy zastanowić się zatem, czy zmiana ta ma wpływ na istotę jednego z ważniejszych środków oddziaływania penitencyjnego, jakim jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Z pewnością tak jest. Niemniej jednak, ustawodawca w art. 100 § 1 pkt 6 k.k.w. wskazuje na możliwość przeniesienia skazanego do innego właściwego zakładu karnego z powodu ważnych względów rodzinnych. Oznacza to, że podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym w dalszym ciągu brane jest pod uwagę w procesie wykonania kary pozbawienia wolności, aczkolwiek dopiero z chwilą przeniesienia skazanego do innego zakładu karnego w trybie art. 100 § 1 pkt 6 k.k.w., a nie wyboru „właściwego zakładu karnego”. Przywrócenie poprzednio obowiązującego rozwiązania, zobowiązującego organy postępowania wykonawczego do rozważenia przy wyborze właściwego zakładu karnego miejsca zamieszkania skazanego, nie zaś na etapie wniosku o przeniesienie, dałoby skazanym dużo większą gwarancję realizacji zindywidualizowanego oddziaływania na skazanych.

Na marginesie należy wskazać, że sam ustawodawca w uzasadnieniu do projektu ustawy z dnia 16 września 2011 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw wskazał, że celem zaproponowanego rozwiązania nie jest ograniczenie stosowania zasady kierowania skazanego do odbywania kary we właściwym zakładzie karnym położonym w miarę możliwości najbliżej przyszłego miejsca pobytu, lecz bardziej racjonalne i uzasadnione względami resocjalizacyjnymi podejmowanie decyzji transportowych w przypadku rozpatrywania kolejnych próśb skazanych o zmianę jednostki penitencyjnej. Co więcej, zmiana ta ma ograniczyć liczbę transportów, zwłaszcza tych, które nie znajdują uzasadnienia prowadzonymi wobec skazanego oddziaływaniami

penitencjarnymi, wprowadzić możliwość skrócenia okresu oczekiwania na przetransportowanie, a ponadto pozwolić na niezwłoczne zrealizowanie dyspozycji transportowej skazanych, którzy na przykład ze względu na trudną sytuację rodzinną wymagają pilnego przetransportowania⁹.

Klasyfikacja penitencjarna pełni strategiczną rolę w procesie kwalifikowania skazanych jako stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, o których mowa w art. 88a k.k.w. Czas pobytu w oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa zakładu, w którym odbywa karę tak zwany osadzony niebezpieczny, nie jest określany z góry. Prowadzi to nierzadko do sytuacji, w których przedłużanie rygoru podwyższonej ochrony jest niemal automatyczne, a stosowane środki ostrożności osiągają taki poziom dolegliwości, który może być zakwalifikowany jako nieludzkie i poniżające traktowanie. Zahamowaniu tego zjawiska służyć miała wprowadzona w 2015 roku zmiana w zakresie art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w. oraz art. 88b § 3 k.k.w.¹⁰ Zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w. do zakresu działania komisji penitencjarnych należy nie tylko kwalifikowanie skazanego — jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu — ale również dokonywanie co najmniej raz na trzy miesiące weryfikacji tej decyzji.

Obowiązek ten wynika również z treści art. 88b § 3 k.k.w., który stanowi, że na wniosek skazanego lub jego obrońcy, nie częściej jednak niż raz na trzy miesiące, komisja penitencjarna wskazuje przyczyny uzasadniające kwalifikacje skazanego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu oraz stosowanie wobec niego szczególnych warunków odbywania kary. Zwłaszcza że warunki te można modyfikować poprzez odstąpienie od ich stosowania, przywrócenie ich stosowania oraz zmianę ich zakresu. Wynika z tego niejako podwójny tryb kontroli:

- z urzędu w trybie art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w.,
- na wniosek w trybie art. 88b § 3 k.k.w.

⁹ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3961.

¹⁰ Ustawa z dnia 10 września 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r. poz. 1573).

Jako że art. 76 § 4 k.k.w. wprost wskazuje na konkretne decyzje komisji penitencjarnych, na które skarga nie przysługuje, przyjęć należy, że przepis art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w. dopuszcza możliwość kontroli z urzędu decyzji komisji w przedmiocie klasyfikacji penitencjarnej. Kontrola taka możliwa jest raz na trzy miesiące. Z drugiej strony, znowelizowany art. 88b § 3 k.k.w. pozwala skazanemu — nie częściej niż raz na trzy miesiące — wystąpić o wskazanie przyczyn kwalifikacji w trybie art. 88a k.k.w., co następuje w formie decyzji, która podlega również zaskarżeniu w trybie art. 7 § 1 k.k.w.

Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw¹¹ dodała art. 76 § 1a k.k.w., który określa odstępstwo od zasady weryfikacji decyzji, o której mowa w art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w., co najmniej raz na trzy miesiące. Zgodnie z brzmieniem powołanego przepisu w wypadku co najmniej dwukrotnej negatywnej weryfikacji decyzji, o której mowa w art. 76 § 1 pkt 7 k.k.w., podjętej wobec tak zwanego skazanego niebezpiecznego, kolejnej weryfikacji tej decyzji, dokonanej nie wcześniej niż po sześciu miesiącach od dnia pierwszej decyzji, komisja penitencjarna dokonuje po 12 miesiącach. W kontekście licznych wątpliwości wokół przepisów statuujących status tak zwanej osoby niebezpiecznej zmianę tę należy ocenić negatywnie. Ponowne wydłużenie terminu weryfikacji decyzji o uznaniu danej osoby za stwarzającą poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu spowoduje większe prawdopodobieństwo nadużywania prawa do nadawania oraz przedłużania przedmiotowego statusu.

Poważnym wyzwaniem w procesie klasyfikacji są skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi (w tym z zaburzeniami preferencji seksualnych), upośledzeni umysłowo, uzależnieni od substancji psychoaktywnej oraz niepełnosprawni fizycznie. Z pozoru sprawa ich właściwej segregacji wydaje się prosta. Jeśli zdiagnozowano jedno z wymienionych wyżej zaburzeń czy dysfunkcji zdrowotnych i jednocześnie ustalono potrzebę tak zwanych oddziaływań specjalistycznych (zwłaszcza w formie opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej), to zgodnie z dyspozycją art. 96 § 1 k.k.w. skazani tacy powinni zostać przypisani

¹¹ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

do systemu terapeutycznego, a w dalszej kolejności trafić do jednego z odpowiadających ich potrzebom oddziału specjalistycznego.

Już na samym początku tego procesu pojawia się jednak prozaiczny problem braku (od zapowiedzi ich powołania w 1997 roku!) oddziałów dla skazanych z niepełnosprawnościami fizycznymi. Dość powiedzieć, iż cały polski system więzienny dysponuje zaledwie kilkudziesięcioma celami przystosowanymi do potrzeb skazanych z dysfunkcjami narządów ruchu. Jeśli dodamy do tego coraz głośniejszy podnoszony postulat organizacyjnego wydzielenia (stworzenia odrębnych oddziałów) skazanych z zaburzeniami osobowości czy upośledzeniami umysłowymi oraz wielomiesięczne kolejki do oddziałów terapeutycznych dla skazanych uzależnionych (alkoholików i narkomanów), to mamy zarysowany obraz organizacyjnego paraliżu klasyfikacji tych grup osadzonych. Na marginesie warto zauważyć, iż w piśmiennictwie pedagogicznym¹², bazując na ostatnich badaniach, postuluje się, aby zgodnie z zapisem art. 82 § 2 pkt 6 k.k.w. (klasyfikacja z uwagi na stan zdrowia fizycznego i psychicznego) wydzielić osadzonych w podeszłym wieku i poddać ich specjalnemu traktowaniu.

Wiele wątpliwości wzbudza sam przebieg procesu klasyfikowania skazanych do systemu terapeutycznego. Adam Kwieciński¹³ podnosi, iż brak szerszego wykorzystywania w tym zakresie art. 62 k.k. (możliwość skierowania skazanego do systemu terapeutycznego już przez sąd orzekający karę pozbawienia wolności) jest błędem. Autor dowodzi, iż decyzja klasyfikacyjna podjęta na tak wczesnym etapie rodzi wiele korzyści nie tylko dla oddziaływań leczniczych i penitencjarnych (wczesna diagnoza zaburzeń i podjęcie ich leczenia), ale także ze względów bezpieczeństwa (uniknięcie tak zwanych zdarzeń nadzwyczajnych). Co więcej, zauważa, iż sąd zazwyczaj dysponuje wystarczającymi informacjami do podjęcia takiej decyzji (opinie biegłych, zeznania świadków, dokumentacja z wcześniejszych hospitalizacji itp.). Jednocześnie pada postulat, aby w pracach klasyfikacyjnych komisji penitencjarnej na stałe uczestniczył psycholog zakładowy. Wydaje się to dobrym pomysłem, podobnie jak szerokie oparcie decyzji klasyfikacyjnych na orzeczeniach ośrodków diagnostycznych.

¹² Zob. S. Grzesiak, *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013.

¹³ Tak A. Kwieciński, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2018, s. 121–127, 488–489. Inaczej: K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 371–372.

Dotychczasowa praktyka w tym zakresie zdaje się pomijać fakt szerokiego udziału w populacji więziennej osób z różnego rodzaju deficytami w zakresie zdrowia psychicznego.

Z punktu widzenia prawidłowości działań klasyfikacyjnych nie do zaakceptowania jest wyłączenie z zasady indywidualizacji art. 88 § 3 pkt 3 k.k.w. Nakaz osadzenia w zakładzie karnym typu zamkniętego skazanych z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, skazanych upośledzonych umysłowo oraz z zaburzeniami preferencji seksualnych jest jaskrawym złamaniem reguł, na których opiera się postępowanie wykonawcze. Nawet jeśli przyjmiemy, iż sytuacja ta na dalszych etapach wykonania kary teoretycznie mogłaby się zmienić, to nadzieję tę ostatecznie grzebie organizacja oddziałów terapeutycznych tej specjalności tylko w zakładach zamkniętych. Ta prawidłowość klasyfikacji osób z dysfunkcjami zdrowotnymi (zwłaszcza alkoholików i narkomanów) w ostatnich latach poddana była także próbie w zakresie kierowania skazanych do systemu terapeutycznego, gdzie oddziaływania terapeutyczne realizowane były poza oddziałem specjalistycznym (a więc wbrew dyspozycji art. 96 § 4 k.k.w.), w ramach tak zwanych programów krótkich interwencji i terapii krótkoterminowej. Ten proceder, odejścia od profesjonalizmu w pracy z tą wymagającą grupą skazanych, został poddany słusznej krytyce w doktrynie i środowisku praktyków¹⁴.

Problematyka klasyfikacji skazanych od lat pozostaje jednym z kluczowych problemów polskiej penitencjarystyki. Wiele regulacji Kodeksu karnego wykonawczego w tej przestrzeni jest nieprecyzyjnych, wewnętrznie sprzecznych, a niektóre kwestie dodatkowo są normowane aktami niższego rzędu. Trudności w wykładni przepisów regulujących tę materię częstokroć implikują różną praktykę organów klasyfikacyjnych. Taki stan musi budzić niepokój, tym bardziej jeśli dotyczy tak trudnych grup skazanych jak stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego oraz skazanych zakwalifikowanych do systemu terapeutycznego wykonywania kary pozbawienia wolności. Krótki przegląd wybranych problemów interpretacyjnych procedury klasyfikacji penitencjarnej wskazuje, iż niezbędna jest szeroka debata

¹⁴ A. Guzik, *Nie przedłużajmy fikcji*, „Forum Penitencjarne” 2003, nr 7, s. 11; T. Kalisz, A. Kwieciński, *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60, s. 70 n.

specjalistów (praktyków i teoretyków) nad całością reformy tej niezwykle istotnej dla procesu indywidualizacji kary instytucji. Część wniosków zawartych w niniejszej publikacji może stanowić materiał wyjściowy do takiej dyskusji.

Bibliografia

- Grzesiak S., *Praca penitencjarna z więźniami seniorami*, Wrocław 2013.
- Guzik A., *Nie przedłużajmy fikcji*, „Forum Penitencjarne” 2003, nr 7.
- Kalisz T., Kwieciński A., *Skazani z zaburzeniami preferencji seksualnych w polskim systemie penitencjarnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2008, nr 60.
- Kwieciński A., *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym*, Warszawa 2018.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Tyszkiewicz L., *Badania osobopoznawcze w prawie karnym*, Warszawa 1975.
- Wierzbicki P., *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Warszawa 1976.
- Ziemiński S., *Klasyfikacja skazanych*, Warszawa 1973.

Akty prawne

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2022 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2022 r. poz. 2847).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2005 r. Nr 179, poz. 1485).
- Ustawa z dnia 10 września 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2015 r. poz. 1573).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2022 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 1855).

Inne

- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2376.
- Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3961.

Classification of persons sentenced to imprisonment: Interpretative guidelines for the issuing (and the process of constructing) decisions of the penitentiary commission

Abstract

The study focuses on issues concerning the classification process of convicts serving a custodial sentence. A selection of the most important related issues, which the author believes are the most relevant for practice, is analysed. In this context, the situation of convicts posing a serious social risk or a serious threat to the security of the prison and of convicts qualified for the therapeutic regime is described. The placement of the convicted person in the relevant prison in view of his or her place of residence prior to incarceration also became an issue. A number of recent changes to the prison classification legislation are also analysed.

Keywords: classification, convict, custodial sentence, type and type of prison (penal institution), system of penalty execution, penitentiary commission

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

**Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego
oraz Wydawnictwo „Szermierz” sp. z o.o.**

pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
sekretariat@uwur.com.pl

wuwr.eu
Facebook/wydawnictwouwr